

UNIVERZA V NOVI GORICI
FAKULTETA ZA HUMANISTIKO

**PODOBE DOMA IN DRUŽINE V POVEZAVI S
PROSTOROM IN ČASOM: ŠTUDIJA MLADINSKEGA
OPUSA FRANCETA BEVKA**

MAGISTRSKO DELO

Marinka Velikonja

Mentorica: doc. dr. Barbara Pregelj

Nova Gorica, 2014

NASLOV

Podobe doma in družine v povezavi s prostorom in časom: študija mladinskega opusa Franceta Bevka

IZVLEČEK

V magistrski nalogi sem raziskala in v povezavi s prostorom in časom sistematično popisala podobe doma in družine v mladinskih literarnih besedilih Franceta Bevka: *Tatič* (1923), *Jagoda* (1930), *Lukec in njegov škorec* (1931), *Tovariša* (1934), *Pastirci* (1935), *Pestrna* (1939) *Grivarjevi otroci* (1939), *Tonček* (1948), *Mali upornik* (1951) in *Učiteljica Breda* (1963), torej mladinskih delih, ki zajemajo dogajalni čas pred začetkom prve svetovne vojne do obdobja med 2. svetovno vojno. France Bevk sam izhaja iz prostora, o katerem piše. Dom in družina, ki ju predstavlja v svojih besedilih za mladino, sta odvisna od časa in prostora ter nosita njuno težo. Literarne osebe so statične, tradicionalno zaznamovane in se v tem prostoru, ki je bolj dinamična kategorija njegove proze, gibljejo in ga osmišljajo. Prav tako so zaznamovane in obremenjene s točno določenim časom, zato ne preseneča, da jih je reflektirala tudi slovenska literarna kritika (France Koblar, Helga Glušič, France Zadavec).

KLJUČNE BESEDE

France Bevk, mladinski opus, dom, družina, Primorska, prva polovica 20. stoletja, kronotop.

TITLE

Images of home and family connected with place and time: a study of the juvenile opus of France Bevk

ABSTRACT

The master thesis studies and systematically depicts the images of home and family in the juvenile literary works of France Bevk: Tatič (The Little Thief, 1923), Jagoda (Strawberry, 1930), Lukec in njegov škorec (Little Luka and his Starling, 1931), Tovariša (Two Comrades, 1934), Pastirci (Shepherds, 1935), Pestrna (The Nanny, 1939), Grivarjevi otroci (The Grivar Children, 1939), Tonček (1948), Mali upornik (The Little Rebel, 1951) and Učiteljica Breda (Breda the Teacher, 1963), i.e. in the juvenile works portraying the times before the beginning of the first world war up to the second world war. France Bevk himself originates from the place he writes about. The ideas of home and family, described in his literature for the young, depend on their time and place and are essential for the works. Characters are static, traditionally marked, moving within the place, which is a more dynamic category of Bevk's fiction, making sense of it. Moreover, they are marked and burdened with a specific time; therefore, it is no surprising that they are reflected by the Slovene literary criticism (France Koblar, Helga Glušič, France Zdravec).

KEY WORDS

France Bevk, juvenile opus, home, family, the region of Primorska, first half of the 20th century, chronotope.

KAZALO

1	UVOD.....	1
1.1	France Bevk	3
1.2	Bevkovo mladinsko pripovedništvo v očeh literarne kritike	6
2	PODOBE DOMA	14
2.1	Dom v tolminskih hribih (dom hribovskih otrok).....	14
2.2	Dom v mestnem okolju in v Vipavski dolini	20
3	DOM V POVEZAVI S ČASOM IN PROSTOROM (POSKUS TIPOLOGIJE KRONOTOPA PRI BEVKU)	23
3.1	Najpogostejše oblike kronotopa v Bevkovem mladinskem opusu	25
3.2	Znamenja časa v prostorskih opredelitvah.....	31
3.3	Primeri kronotopov mestnega okolja	37
4	PODOBE DRUŽINE V ODNOSU DO KRONOTOPA.....	42
4.1	Podobe matere.....	49
4.2	Primerjava podobe matere v hribovskem okolju, na Goriškem in Vipavskem ..	51
4.3	Podobe očeta	55
4.4	Primerjava vloge očeta v hribovitem in mestnem okolju	57
4.5	Podobe družine.....	61
5	TIPOLOGIJA OTROŠKIH LIKOV PO NIKOLAJEVI.....	65
6	ŠOLA.....	80
7	IGRE IN IGRAČE.....	90
8	OTROŠKO DELO.....	96
9	SKLEP	100
10	LITERATURA	103

1 UVOD

Dom in družina imata velik vpliv na oblikovanje človekove osebnosti. Tu je dana podlaga za življenje. Tu se rojevajo zametki kasnejše izobrazbe, spoštovanja do odraslih, materinega jezika, tu se razvije ljubezen do igre, ki se iz otroštva prenese na delo v odraslo dobo. Spomini na otroštvo spremljajo vsakega izmed nas.

V magistrski nalogi z naslovom *Podobe doma in družine v povezavi s prostorom in časom: študija mladinskega opusa Franceta Bevka* predstavljam rezultate raziskovanja podob doma in družine v mladinskih literarnih delih slovenskega pisatelja Franceta Bevka, ki ga Slodnjak označi za »najplodnejšega in najboljšega sodobnega pisatelja slovenskega zahoda« (Slodnjak 1999: 141). Osredinila se bom na povesti *Tatič* (1923), *Jagoda* (1930), *Lukec in njegov škorec* (1931), *Tovariša* (1934), *Pastirci* (1935), *Pestrna* (1939) *Grivarjevi otroci* (1939), *Tonček* (1948), *Mali upornik* (1951) in *Učiteljica Breda* (1963). Ta dela so »napravila Bevka za enega najbolj priljubljenih mladinskih pisateljev v slovenski literaturi« (Glušič 1964: 17) in časovno zajemajo polje prve polovice 20. stoletja, natančneje čas pred začetkom prve svetovne vojne do obdobja med 2. svetovno vojno. To je čas gospodarske krize in čas zatiranja primorskega človeka.

K odločitvi, da izberem to tematiko v obdobju prve polovice 20. stoletja na Primorskem, je pripomoglo zanimanje za pisatelja Franceta Bevka, ki prav v teh delih prikaže življenje primorskih družin s številnimi otroki, ki se odvija v divjih grapah Tolminske, na Goriškem in Vipavskem. K tej odločitvi pa me je privedlo tudi spoznanje, da ta tematika v Bevkovem opusu do zdaj še ni bila sistematično obravnavana. Čas in prostor v teh delih sta po mnenju nekaterih eminentnih raziskovalcev (Glušič, Šifrer, Dolenc) kategoriji, ki odigrata pomembno vlogo pri konstituiranju doma in družine ter vplivata tako na razvoj kot na ravnanje družinskih članov.

V uvodni del magistrske naloge bom umestila avtorjev življenjepis, njegov pomen za literarno vedo in raziskala, kako je obravnavani mladinski opus predstavljen v očeh literarne kritike. V osrednjem delu (*Podobe doma*) bo analiziran dom v tolminskem hribovju s številnimi otroki in boj za preživetje njegovih članov v pustoti in samoti. Revne koč, »ki imajo komaj toliko zemlje, da se gospodar na svojem obrne, ko stopi čez prag« (Bevk 1993: 70), so njihova domovanja. Četudi so njihovi domovi borni in

neznatni, s slamo kriti, leseni, so domovi, polni topline. V njih preživljajo le najzgodnejša leta, v ranih petih, šestih letih morajo v prve službe.

V podpoglavju *Dom v mestnem okolju in v Vipavski dolini* raziskujem, ali avtor v svojem mladinskem opusu ustvari enoznačno podobo doma ali ga umesti še na kakšne druge lokacije in ne samo v tolminske hribe ter v katerih njegovih mladinskih besedilih je dom reprezentiran izven hribovskega območja. Zanimale me bodo razlike med hribovsko domačijo in domom, ki se izriše v mestnih stanovanjih. V Bevkovem mladinskem opusu bo dom raziskovan kot kronotop (*Dom v povezavi s časom in prostorom, poskus tipologije kronotopa pri Bevku*), ker je študija pokazala, da je dom v tesni povezavi s časom in prostorom. Na podlagi analize bom izdelala tipologijo najpogostejših oblik kronotopa.

Sledi študija (*Podobe družine v odnosu do kronotopa*), ki prikaže specifično družino v Bevkovem mladinskem opusu, vezano na čas in prostor in analizira družino skozi podobe matere in podobe očeta ter njune vloge pri konstituiranju družine. Tipologija otroških likov bo izdelana po švedski mladinski literarni teoretičarki Marii Nikolajevi.

V poglavju *Šola* bom izpostavila skrb, ki jo primarna in nadomestna družina posvečata izobrazbi otrok in pomenu le-te. Raziskovala bom, v kolikšni meri in na kakšen način družina poskrbi za šolanje, ali je staršem sploh mar, da otroci obiskujejo šolo. Zanimal me bo časovni in prostorski element obiskovanja pouka. Ugotavljal bom, kako so se primorski otroci izobraževali v času italijanske okupacije, od kod so prihajali učitelji, kako je bilo poskrbljeno za šolanje med vojno, kje se je pouk odvijal, kdo vse je poučeval in ali je družina posvečala skrb za ohranitev slovenskega jezika.

Otroci se oblikujejo tudi skozi igro. Zanimalo me bo (*Igre in igrače*), ali družina prisluhne želji otrok po igri in kakšne igrače so realnost tistega časa in prostora. Otroci v Bevkovih mladinskih delih so morali delati. Odhajali so v prve službe pastircev in pestrn. V poglavju (*Otroško delo*) bo prikazano, kako delo vpliva na njihov razvoj, ali se razvijajo ali stagnirajo.

Glavni cilji magistrskega dela so predvsem:

- raziskati in v Bevkovem mladinskem opusu analizirati podobe doma in družine ter na podlagi te analize izdelati tipologijo doma, družine (njene specifičnosti) in literarnih oseb,

- s pomočjo najsodobnejših spoznanj s področja teorije mladinske književnosti (Maria Nikolajeva) analizirati in prikazati retoriko mladinskih likov ter izdelati njihovo tipologijo.

V povezavi s tem pa še:

- analizirati in predstaviti dom v hribovitem in mestnem okolju,
- predstaviti specifične prostore v povezavi s kmečkim domom in domom v mestnem okolju ter izpostaviti dom kot vodilni kronotop Bevkove proze za mladino.

1.1 France Bevk

France Bevk se je rodil 17. septembra 1890 v Zakojci na Cerkljanskem. »Sam se je imel za Tolminca v širšem pomenu, ker je v njegovih mladih letih Cerkljansko bilo v območju tolminskega okraja« (Dolenc, Kobler 1990: 12). Bil je učitelj v Novakih, vojak v prvi svetovni vojni, urednik Večernega lista v Ljubljani in družinskega lista Mladika v Gorici. Nato je postal svoboden pisatelj in urednik publikacij Goriške matice. Med drugo svetovno vojno se je priključil NOB, po vojni pa bil politični in kulturni delavec. »Kljub hudim naporom in trdim preizkušnjam v življenju je bil Bevk do poznih let kar pri dobrem zdravju in neuničljiv optimist« (Dolenc, Kobler 1990: 90). Od leta 1953 je bil redni član SAZU. Na svoj osemdeseti rojstni dan je umrl v Ljubljani. Bevkova bibliografija šteje 164 knjig.

Bevkovo pripovedništvo je zelo bogato. Glušičeva zapiše, da »obsega črtico, novelo kot psihološko – dramatično obliko pripovedi, legendo, povest, največkrat domačijsko, roman (zgodovinski, kolektivni in psihološki), spominsko prozo in potopisno črtico. Tudi v Bevkovi mladinski prozi so zastopane vse te zvrsti« (Glušič 1980: 53). Od leta 1910 je objavljaj najprej pesmi, nato pa prozo v številnih revijah in časnikih: Dom in svet, Edinost, Jutro, Ljubljanski zvon, Mentor, Njiva, Prijatelj, Slovenec, Ženski svet itd, »Bevk je tja do sredine dvajsetih let in še ponekod literat po izraznih sredstvih v beganju od impresije k simbolu in ekspresiji pa spet nazaj k naturalističnemu detajlu« (Zadravec 1980: 47).

»V njegovo pesem, pripovedno prozo in dramatiko so se zaporedoma vrezovale sodobne, duhovno stilne smeri: najprej Murnov, Župančičev in Cankarjev impresionizem in

simbolizem, zatem ekspresionizem, ki ga je Bevk pomagal nekaj časa tudi sam razvijati« (Zadravec 1980: 43). Že Cankar mu je »med vojno svetoval, naj zavoljo cenzure piše tako, da bo spis udaril z idejo, ne pa z aktualno snovjo, vsebino in besedo« (Prav tam). France Bevk je to upošteval, tako da je v prvem ustvarjalnem obdobju (*Faraon in Rablji*) že čutili Cankarjev vpliv, saj je bil »France Bevk odprt literarnim vplivom moderne psihološke proze simbolističnega izraza in ekspresionističnega sloga. Kasneje, sredi tridesetih let, pa se njegova pripoved umiri v skladnejši in enovit slog, v katerem prevladuje realistično oblikovno načelo« (Zadravec 1980: 47). V tridesetih letih je bil tudi sodelavec katoliškega literarnega kroga, njegovo pisanje ne pozna polepšanega življenja. »Kljub vraščenosti v planine, v zemljo in v moči narave, kot mu jih je [...] razgrinjala duhovna folklor, se tudi ni nikoli pridružil pesniški iracionalizaciji zemlje, še manj idealizatorjem kmeta« (Zadravec 1980: 44). »Videti je, da ga je v realistično smer močnejše nagnilo aktualno družbeno-nacionalno dogajanje na Primorskem, kjer je italijanski fašizem z vso ostrino ogrožal narodni obstoj slovenskega življa. Poudarjal je krivice in pogubnost narodnostnega zatiranja in posledice, ki jih je to prinašalo« (Kocijan 2012: 178).

France Bevk je bil po pisanju kratkih pripovedi in objavah v časopisju »nedosegljivo prvi« (Kocijan 2012: 22). »Njegova literatura je predstavljena z osebno in družbeno resničnostjo. Res je v času realističnega pisanja in najvišjega vzpona obujal več občutja resničnosti, [...] iz mnogih njegovih spisov, tudi iz zgodnjih paraboličnih črtic, iz novel, romanov in mladinskih portretov veje psihološki pogled na osebo, govori smisel za objektivno stvarnost, za družbo in zgodovino« (Zadravec 1980: 48). S tem se strinja tudi Gregor Kocijan, saj zapiše: »Bevku je bil najbližje tradicionalni realistični kratkoprozni model v njegovi različici, ki je dopuščala večje ali manjše vdore cankarjanskih in/ali ekspresionističnih stilno nazorskih značilnosti. Šlo je za izrazito modelsko – slogovno sinkretičnost« (Kocijan 2012: 23).

Predelava vaške kronike *Ljudje pod Osojnikom* priča o njegovem avtentičnejšem, preprostejšem in stvarnejšem pripovednem ustvarjanju. Glušičeva zapiše: »Bevkovo literarno sporočilo je v teku vsega razvoja njegove pripovedne proze presegalo moč njegovega oblikovnega izraza. [...]. Osnovno idejno načelo [...] je humanizem, ki ga najprej spodbuja npravstvena in socialna razdvojenost ljudi po prvi svetovni vojni, nato pa narodnostno zatiranje primorskih Slovencev« (Glušič 1980: 54). Avtorju je najvišje npravstveno načelo »trdna narodna zavest« (Prav tam). To prikaže v zgodovinskih romanih

in povestih: *Življenje, Zastava v vetru, Umirajoči Bog Triglav*, v trilogiji *Znamenja na nebu ...* Zgodovinski romani so prepleteni z romantično in domišljjsko močjo, ki služita za nadomestilo zgodovinske resnice v navezavi narodopisnega gradiva.

Roman s stvarnejšim zgodovinskim in dokumentiranim dogajanjem pa je *Kaplan Martin Čedermac*, ki prikaže zavednega slovenskega duhovnika in njegovo ljubezen ter skrb za ohranitev materinega jezika, ki je bistvo narodnostne zavesti in istovetnosti. (Glušič 1980: 55). Franc Zadavec o tem delu zapiše, da je to »narodnoobrambni roman oziroma slovstvena poslanica o naravni pravici do rabe maternega jezika v narodno tuji državi« (Zadavec 1999: 200). Pripovedni prostor je Beneška Slovenija s Čedadom, pripovedni čas leto 1933, ko morajo slovenski duhovniki pri verskih obredih »takoj opustiti slovenščino, ker je raba tega jezika prodržavna dejavnost« (Zadavec 1999: 200). Kaj je Bevka sililo v tako pisanje, je najbolj jasno razvidno iz naslednjih besed Lina Legiša: »Tuje ravnanje s slovenskimi ljudmi in slovenskim jezikom, zatajevanje svojega roda in izdajanje je budilo razjedajoče misli in razvnete besede. Več je dosegel, če je brez napetih stavkov risal stvarno dogajanje, nabito s tesnobo časa, ko so slovenske domačine preganjali, jim požigali kulturne domove, grozili s smrtjo« (Legiša 1969: 268).

»Po drugi svetovni vojni France Bevk ostaja tako v pogledu svojega stilnega koncepta kot v pogledu tematike zvest svojim nagnjenjem iz tridesetih let: zvest je svojemu bojevitemu globoko občutenemu domoljubju, ki ga je rodila narodnostna stiska Primorske po prvi svetovni vojni« (Glušič 1980: 55). Med drugim se vrne k zgodovinski snovi (kmečki upori) v romanih *Iskra pod pepelom* in *Iz iskre požar*.

»Poslanstvo najelementarnejše vloge literarnega dela je izvrševala Bevkova pripovedna proza v času najtršega eksistenčnega in narodnostnega boja na Primorskem in v tem pogledu je Bevkova vloga ljudskega pripovednika pomembnejša od vloge literarno umetniškega oblikovalca« (Glušič 1980: 57). Matjaž Kmecl ga označi kot slovenskega nacionalista »v boljšem, plemenitejšem pomenu besede; celo primorsko slovenski nacionalist: še eden med značilnimi pisateljskimi regionalisti tistega časa – velik del njegovega zgodbeno razkošnega pripovednega pisanja je zaznamovan z izrecno zahodno mikrogeografijo, družbenostjo in zgodovino« (Kmecl 2004: 395).

V Zgodovini slovenskega slovstva je France Bevk označen kot »pomembni glasnik okupirane Primorske« (1973: 443). Helga Glušič pa zapiše, da je »z deli, ki jih je pisal v času med obema vojnama, spodbujal primorskega človeka, ki je trpel pod fašističnim

pritiskom. Klical je k odporu in vzgajal ljudi v nacionalni zavednosti in k ljubezni do domačega jezika« (Glušič 1964: 17). »Bevkova zasluga je, da je tradicijo romantičnega realizma obogatil s psihološkim naturalizmom, oboje pa prenesel na tla mladinske književnosti« (Kos 1989: 295).

1.2 Bevkovo mladinsko pripovedništvo v očeh literarne kritike

Pisatelj France Bevk velja za klasika slovenske mladinske književnosti. V tem poglavju bom izpostavila predvsem tiste predhodnike, ki so se ukvarjali z Bevkovo krajevno specifikom. Jože Pogačnik trdi, da se je mladinska književnost »pojaviła kot poseben fenomen kot posledica zavesti o samosvoji naravi otroštva« (Pogačnik 1996: 17-18). V današnjem pomenu besede se ta književnost razvije v razsvetljenstvu. Otrok »v tem času postane subjekt, ki mu je priznana posebna narava, za le-to pa je značilno, da se udejanja na ravni realnega in na ravni fantazijskega« (Pogačnik 1996: 18). Za realno raven avtor trdi, da »obsega svet, v katerem se otrok giblje (družina, prostorski ambient, šola, spremembe v prostoru, ki jih povzročijo selitev, izlet ali počitnice)« (Prav tam). Fantazijsko raven pa po Pogačniku otrok dojema enako »realno« in se razkriva v igri, »v kateri obstaja neskončno možnosti in še več simboličnih interpretacij« (Prav tam). Obe ravni zasledimo v Bevkovem mladinskem opusu.

»V sodobni slovenski književnosti, v kateri se je mladinska književnost razcvetela, posebej po drugi svetovni vojni, najdemo številne omembe realnih mest, kar je povezano s spremembami v družbi in selitvijo iz vaškega (France Bevk: *Lukec in njegov škorec*) v predmestno okolje s hišami na obrobju« (Blažič 2011: 138). »Slovenska mladinska književnost je močno usmerjena v enokulturno preteklost, kar se kaže v nostalgicnem pojmovanju otroka in otroštva, utopični postavitvi kraja in časa v idilično vaško brezčasnost, domačijskost« (Blažič 2011: 188).

Po Blažičevi enokulturni dogajalni prostor zaznamuje socialno poreklo in pripadnost socialni skupini. »Čeprav je svet cerkljanskih in tolminskih hribov zemljepisno zvezan z masivi, ki pripadajo Julijskim Alpam, in čeprav najdemo tostran in onstran teh gora isto hribovsko tipiko, je značaj krajev, ki so obrnjeni proti jugu, drugačen. Vsa pobočja padajo v pritoke Soče, njihove življenjske žile segajo naprej dol v sončni goriški svet« (Kobler 1951: 43). Tolminsko-cerkljanski svet, ki je obravnavan v delih *Grivarjevi otroci*, *Pastirci*, *Pestrna*, *Jagoda*, *Mali upornik*, *Učiteljica Breda* se iz svoje zaprtosti odpira

proti jugu na goriški konec (*Tovariša, Tonček*), kamor je vezan upravno in kulturno ter dalje v vipavsko področje, ki ga avtor predstavi v delu *Lukec in njegov škorec*.

Enokulturni dogajalni prostor je pri pisatelju Francetu Bevku vezan na vas, vaško okolje, na gmajne, polja, kar je razvidno v *Pestri, Jagodi, Pastircih, Malem uporniku*. V mladinskem delu, *Tovariša* »se prizorišče zgodbe premakne iz kmečkega bajtarskega okolja v predmestno proletarsko družino, katere vezi so razrahljane spričo materine smrti in očetovega pijančevanja« (Dolenc, Kobler 1990: 195). Na obrobje Gorice je pomaknjen dogajalni prostor tudi v literarnem delu *Tonček*, kjer Bevk obravnava večkulturni prostor, tako slovenskega kot italijanskega, v delu *Lukec in njegov škorec* pa slovenskega in argentinskega.

»Bevk se je loteval vseh zvrsti mladinske literature: pravljice, realistične pripovedke, avtobiografske pripovedke, socialne in po vojni partizanske pripovedke, zgodbe in povesti, potopisa spominov in celo knjige o lepem vedenju« (Pirnat - Cognard 1980: 150). Napisal je okrog štirideset knjig za mladino. Skozi doživetja otroka je upodobil življenje slovenskega kmečkega proletariata. »Vseh sodobnih slovenskih problemov se je loteval s takšnim realizmom, po kakršnem bi si upalo poseči malo mladinskih pisateljev ne le v Sloveniji, ampak tudi drugod« (Pirnat - Cognard 1980: 151). Umetniška raven njegovih stvaritev je visoka, »psihologija junakov do potankosti raziskana, življenje pa naslikano v grobi resničnosti z vsemi njenimi žalostnimi in včasih tragičnimi razpleti« (Prav tam).

»Njegova literarna besedila so zajeta iz življenja v rodni tolminski pokrajini, s cerkljanskih hribov, nekaj tudi iz mestnega življenja, zlasti iz revnega kmečkega življenja, največ iz časa med obema vojnama, ko je bila ta pokrajina pod italijansko okupacijo« (Janež 1993: 60). Tako dela za odrasle kot mladinska dela *Tatič, Pastirci, Grivarjevi otroci, Pestrna, Mali upornik, Lukec in njegov škorec* »dokazujejo, da je Bevk najboljši slovenski ljudski pripovednik in tudi eden najboljših mladinskih pisateljev. Odlikuje ga dušeslovno poglobljeno risanje značajev in dogodkov, preprost, jasen ljudski izraz in razumevanje otroške zavesti, ta pa je navadno razigrana, sproščena, občutljiva, samoljubna, užaljeno maščevalna in pogumna« (Janež 1993: 60). Označena je s težnjo po pustolovščinah.

Helga Glušič trdi, da »ima v mladinski prozi Bevkov delež eno izmed osrednjih mest; vrednost njegovega pripovednega dela v silovitosti in mnogovrstnosti njegovih zgodb, ki so ljudem na Primorskem budile željo po boju za svobodo in zavest o narodnosti

skupnosti« (Glušič 1980: 57). Njegovi protagonisti v obravnavani študiji so otroci, njegov dogajalni prostor Primorska, to je tista pokrajina, »ki jo je Bevk doživljal kot otrok [...] z vsem tistim socialnim in nacionalnim ozadjem, ki ga je sam posredno občutil kot otrok. Tudi Bevk zajema iz svojega otroštva: svoje pastirske povesti pa je povedal tako, da ob njih njegovo otroštvo doživlja tudi sodoben otrok« (Šircelj 1977: 10). V nadaljevanju Šircelj trdi: »Bistvo mladinske književnosti je torej v pisateljevem doživetju otroštva« (Prav tam).

»Podoba otroka v slovenski književnosti oz. mladinski književnosti [...] kaže, da obstaja dihotomija med deklarativno idealizirano podobo otroka in otroštva. Na eni strani je otroštvo prikazano kot čas nedolžnosti, čistosti in rajskosti – na drugi strani imamo realistične podobe, ki jim ustreza pomen besede otrok [...], v katerih je prikazan večinoma kot delavec« (Blažič 2011: 78). To je razvidno iz mladinskih del Franceta Bevka: *Pestrna, Pastirci, Grivarjevi otroci, Jagoda, Tovariša*.

Za Bevka in njegovo življenje je bila »pomembnejša realistična doba otroka« (Šircelj 1977: 10). V realistično mladinsko prozo uvrščamo dela, »v katerih se tekstualna resničnost načeloma giblje v okvirih izkustveno preverljivega sveta« (Kobe 1987: 165). Marjana Kobe zapiše, da je »nesporen vpliv močne tradicije realističnega pisanja, ki je dejansko obvladoval predvno (Bevk idr.) pripovedno prozo za mladino na Slovenskem« (Kobe 1987: 155). Izbor snovi oziroma tem in način upovedovanja le-teh se naslanja »na tako imenovano socialno resničnost«, v kateri je avtentično prikazana vsakdanja problematika »otrok in mladine v njihovem realnem okolju. Pri tem je posebej pomemben način, kako je v tekstih posredovana resničnost oblikovana, oziroma kakšna razmerja vzpostavlja z zunajliterarno realnostjo« (Kobe 1987: 165). Marjana Kobe deli realistično pripovedno prozo na kratko zgodbo v slikanici, zaporedje kratkih (zaključenih) zgodb in obsežnejše delo z zaključenimi poglavji. Med slednje lahko uvrstimo dela, ki so obravnavana v tej študiji.

»Snov Bevkove pripovedi zadeva predvsem dva predmeta: človekovo duševnost in konflikt v času.[...] Usode iz kmečkih zgodb so družinske drame, ljubezenske zgodbe in portreti nravi, v primerjavi z meščanskimi so bolj socialno utemeljene in predvsem bolj realne« (Glušič 1980: 56). Meščanske zgodbe so predstavljene kot psihološke študije. Konflikt v času pa je izrazit v zgodovinskih romanih. »V območju teh snovi je tudi Bevkova pripovedna proza s tematiko fašističnega nasilja nad Primorsko, boj za slovenski

jezik in za svobodo. Tej snovi je Bevk posvetil tudi več pripovednih del za mladino« (Glušič 1980: 56). Mednje sodijo *Tonček*, *Učiteljica Breda*, *Mali upornik*.

Otroško delo, pomanjkanje hrane v veliki družini (lakota), odhajanje v svet zaradi zasluzka, osirotelost otrok, njihova osamljenost v socialni ogroženosti so teme Bevkovega mladinskega opusa. »Ta tematika je v Bevkovem delu nastajala naravno, saj je izvirala iz njegovega pripovednega načela, odzrcaljati resničnost in iskati v njej bistvene poteze določenega okolja in časa, ki ga je sam poznal v neposrednem doživetju« (Glušič 1979: 1). Med ta dela sodijo: *Pastirci*, *Grivarjevi otroci*, *Pestrna*, *Jagoda*.

Zlata Pirnat - Cognard zapiše o Bevkovih mladinskih delih: »Vse se dogajajo v domači pokrajini, več pa jih opisuje življenje slovenskega otroka in njegove družine pod italijansko nadvlado pred drugo svetovno vojno« (Pirnat - Cognard 1980: 151). Tematsko jih razdeli v tri skupine: »izseljenstvo, tuja okupacija in življenje otroka iz kmečkega proletarskega okolja. Vse tri imajo skupno osnovo: socialno revščino. Prvi dve temi se pogosto prepletata in se uveljavljata kot akcijska pripoved, tretja pa je še najbližja psihološki pripovedi« (Pirnat- Cognard 1980: 151).

»Slovenski mladinski junaki imajo izrazitega predstavnika, ki gre v večkulturni svet v realistični pripovedi Franceta Bevka *Lukec in njegov škorec*; škorec je simbol domačije, doma in enokulturnosti« (Blažič 2011: 190). V tem delu je podana zgodba o izseljenstvu. »Problem izseljenstva je obravnavan celostno. Očeta sta do odločitve, da zapusti domovino, privedla okupatorjev pritisk in z njim povezana brezposelnost« (Pirnat-Cognard 1980: 151). Resnica o materini smrti in otrokova iznajdljivost na poti v Argentino sta, brez olupšav, prikazana realistično. Otrok je prestavljen »v deželo, ki mu je tuja po govorici in po običajih in kjer mu je v edino uteho ljubezen očeta, žal prepogosto odsotnega zdoma, edini prijatelj pa udomačeni škorec, spomin na domovino, rodno vas in vse, kar je bil tam zapustil« (Pirnat - Cognard 1980: 152). Izseljenstvo in okupacija sta tudi obravnavani temi v delu *Tonček*. »Pisatelj je svojega Tončka povzdignil v simbol nacionalne zapostavljenosti na Primorskem« (Dolenc, Koblar 1990: 197). Stric se vrne iz Amerike in finančno pomaga prebroditi krizo družini, ki ji grozi očetova brezposelnost, če se ne odpove slovenski narodnosti.

Zgodbo o nedorasli pestrni, Grivarjevi Nežki, nam avtor poda v delu *Pestrna*. »Pestno je pisatelj podredil občutju hude družbene krivice, ki kot neizogibna usoda visi nad petletno pestno. Razgibal jo je z živimi upodobitvami narave, psihološko utemeljenimi s strtim

čustvenim svetom pestrne« (Dolenc, Koblar 1990: 197). Pri tej dekliški osebi avtor ne najde nobene napake. Oriše nam jo z »nekritično toplino in zavestno skuša pri bralcu vzbujati usmiljenje« (Šifrer 1983: 86). Zanj Šifrer trdi, da je »ena najbolj usmiljenja vrednih Bevkovih osebic [...]. To pa je tudi edini primer, kjer Bevk ne razvija karakternih lastnosti svoje osebe v pozitivno smer, oziroma v nji ne skuša iskati tudi kaj pozitivnega« (Šifrer 1983: 87).

Narava je dogajalni prostor večine del obravnavanega opusa in prav »ta narava ima v Bevkovih povestih svojo posebno vlogo. [...] In temu se priključi še narodnostni problem, ki ga je ta del Primorske doživljal med obema vojnama« (Šircelj 1977: 16). »Ta narava ni le ozadje zgodbam, ni le lokalna fiksacija zgodb. Bevkova narava ima neposredno zvezo z razpoloženjem otroka. Narava to čustveno vzdušje celo stopnjuje. Stopnjuje grozo, ki jo doživlja otrok« (Šircelj 1977: 18). Tu se kaže Nežkin strah pred potokom in utopljenecem, ko zbeži v nevihtni noči domov. »To ni mirna objektivno realna slika narave; potok s svojimi vrbami je grozljiv in viharna noč je prav tako grozljiva, kot je preplašen otrok, ki beži k materi. Narava ima tu posebno funkcijo, funkcijo interpretiranja določenega vzdušja, ki je neposredno povezano z razpoloženjem otroka« (Prav tam). Prostor in čas vplivata na otrokovo reakcijo, ki je posledica njegovega počutja in čustvenega izbruha.

»Raznarodovalni fašistični plaz se je torej sprožil in to dejstvo je moralo močno prizadeti pisatelja, kot je bil Bevk, ki je ves čas živel za svoje ljudstvo in domačo besedo« (Šifrer 79). Dobro se je zavedal, da mladi potrebujejo junake, kakršen je bil Tomažek. *Mali upornik* »je zgodba malega tolminskega partizanskega kurirja in se dogaja v tolminskih gorah poleti 1942« (Dolenc, Koblar 1990: 197). V nadaljevanju beremo: »In tako nam ob zgodbi mladega kurirčka zaživi tolminska zemlja z vasicami, stisnjenimi v hrib, s Črnim robom in senožetmi in gozdovi. In z ljudmi, starimi uporniki, znanimi puntarji« (Dolenc, Koblar 1990: 197)

»Pripovedi, ki v njih France Bevk obuja otroštvo, niso sicer avtobiografske, izražajo pa čustva, kot jih je doživel pisatelj sam, ter popisujejo življenje bajtarskih in revnih kmečkih otrok. Mednje je spadal tudi pisatelj«. (Pirnat- Cognard 1980: 153). Sem sodijo *Tatič*, *Pastirci* in *Jagoda*. Franc Zadavec za dela *Lukec in njegov škorec*, *Pastirci in Grivarjevi otroci* zapiše, da so te slike iz otroškega življenja »živi izrezi dela in igre dečkov in deklic, izrezi pripovedovalca, ki dobro pozna dvojce: drobne radosti in bolečine

mladih, njihovo zraščenost z naravo in občutje za lepoto narave; pa tudi realistično domišljijo mladega bralca, ki je odprta za lahko, pestro zgodbo in za nazorne prizore« (Zadravec 1999: 255).

»Ves pisateljev otroški svet je v bistvu pozitiven, pa četudi se na površini dogajajo stvari, ki bi v normalnem svetu zaslužile obsodbo. Celó Viktor iz povesti *Tovariša*, ki je ena najbolj negativnih figur v Bevkovih povestih, na koncu ni več tisti brezupni lažnivec, tat in zapeljivec, kot se zdi v začetku, ampak je samo še nesrečen otrok« (Pirnat 1980: 153). Šifrer zapiše, »da so odrasli ljudje nasproti otrokom dostikrat krivični in da tu ne more biti govora o kakšni veliki pisateljevi prizanesljivosti [...] Bevku ne gre za svet odraslih, [...] gre za otroški svet, ta pa krivic ne povzroča, ker jih mora sam prenašati. Otroški stoji tedaj v etičnem pogledu nad odraslim svetom, otroci krivic celo ne morejo povzročati« (Šifrer 1983: 85).

»Slovenska mladinska književnost ima izjemne primere socialne nediskriminacije, ki spodbujajo empatijo, koncept sožitja in miru (France Bevk: *Pastirci, Grivarjevi otroci, Pestrna, Lukec in njegov škorec*)« (Blažič 2011: 192). Socialna ogroženost, predvsem pa boj za obstanek, se v obravnavanem mladinskem opusu kaže »v odkrivanju odnosov med ljudmi, med posameznikom, ki je v teh pripovedih največkrat otrok, še bolj občutljiv in izpostavljen različnim pritiskom, dvomom in premoči odraslih, ter skupnostjo v družinskem ali širšem vaškem okolju na drugi strani« (Glušič 1979: 2).

V obravnavanem Bevkovem mladinskem opusu so v ospredju mladinski protagonisti med petim (Nežka iz *Pestrne*, Mretka v *Grivarjevih otrocih*) in dvanajstim letom starosti (Tomažek v *Malem uporniku*, Matevžek v *Jagodi*, pastirci v *Pastircih*, Tonček iz *Tončka* ...). Vsi Bevkovi otroški protagonisti imajo svoja imena (Nežka, Matevžek, Tomažek, Blaže, Lenart, Ferjanč, Terezka ...). Niso omenjeni samo z besedo otrok. Marjana Kobe razdeli tri različice glavnega literarnega lika: posameznik, dva literarna lika in kolektivni literarni lik (vrstniška tovarišija). V delu *Jagoda* kot glavna literarna oseba izstopa posameznik, pastirček Matevžek. Idila se spremeni v grozo, »ker stopijo v otroško dušo odrasli ljudje in jo stro« (Kobler 1951: 37). »Enakovreden položaj imata lahko dva literarna lika, največkrat prijateljsko povezana« (Kobe 1987: 171). To je razvidno iz dela *Tovariša*. »Pri tretji možnosti pa je v središnji optiki dogajanja skupina, prijateljska družčina, ki se kot kolektiven glavni literarni lik zbira ponavadi okrog izrazitejše osrednje osebe« (Kobe 1987: 171). Med zadnje štejemo *Pastirce*.

»Domala vse Bevkove mladinske povesti so do neke mere tudi avtobiografske, in sicer toliko, kolikor v njih lahko spoznavamo pisateljevo otroštvo in življenje v tolminskem hribovju« (Šifrer 1980: 79). Ta prostor je prvo prizorišče zgodb iz njegovega mladinskega opusa. »To hribovsko prizorišče kaže, kako močno je Bevk črpal snov za svoje mladinske povesti prav iz vsega tistega, kar je v otroštvu sam doživel, videl, slišal in si predstavljal, kako so vsa ta doživetja trdno obtičala v njem, da bi se pozneje izživela v umetniškem upodabljanju« (Šifrer 1980: 80).

Roland Barthes trdi: »Avtorja, dokler vanj verjamemo, si vedno zamišljamo kot pretekli čas njegove knjige: knjiga in avtor se sama umeščata na isto linijo, ki se deli na nek prej in nek potem: knjiga naj bi se iz Avtorja napajala, torej Avtor obstaja pred njo, zanjo misli, trpi in živi« (Barthes 1995: 21). Michel Foucault v razpravi *Kaj je avtor?* pojasni, da »avtorjevo ime na nek način teče po mejah tekstov, jih kroji, sledi njihovim zastankom in prikazuje ali vsaj označuje njihovo bitnost« (Foucault 1995: 30). V nadaljevanju zapiše: »V samem tekstu je vedno določeno število znakov, ki se nanašajo na avtorja. [...] Ti indikatorji se nanašajo na resničnega govorca ter na krajevne in časovne koordinate njegovega diskurza« (Foucault 1995: 33).

Bevka kot avtorja se prikazani svet dejansko dotika, saj so v njem prisotni njegov ded (*Pastirci*), ki je bil pastir, in je imel za gospodarja hudobnega človeka, *piccolo ribelle*, mlad nasmejan fant, po imenu Tomaž (*Mali upornik*), pisateljeva mati in babica, prav tako Nežka (*Pestrna*). Tudi Bevkova mati je »šla še kot otrok za pestrno in pozneje za deklo, enako že prej njegova babica Neža, ki so jo kot pestrno seveda klicali Nežko« (Dolenc, Koblar 1990: 196). Pisatelj navrže izkušnjo iz dedove pripovedi: »Mojemu dedu je bilo nad devetdeset let, ko je umrl, a do smrti ni pozabil slabega gospodarja, pri katerem je služil kot pastirček. Da bi bila samo paša! Nalagali so jim dela, ki so bila pretežka za njihova šibka telesa. Ako jih niso zmogli, so bili ozmerjani z lenuhi, včasih pa je zapela tudi palica« (Bevk 1993: 71-72).

»Čeprav se pisatelj navadno opira na dogodek, ki ga je sam doživel, odkrije v njem tisto, česar drugi ne vidijo, ali izrazi tisto, kar pada kot groza na svet in s svojo silo leži nepremagljivo na njem« (Kobler 1951: 51). Bevkov realizem je rasel iz resničnih zgodb. Motiv utopljenca je ohranjen v njegovih otroških spominih, ki ga ponovno obudi v *Pestrni*. »To dokazuje, da zgodbe vro iz istega posebnega, resnično bivajočega sveta, ki

je pisateljeva domovina in dediščina tistega izročila, ki ga je sprejel v svoji mladosti« (Kobler 1951: 59).

»Bevk je razumel čas in razmere ter je vedel, kakšna usoda je namenjena njegovim ljudem in zlasti mlajši generaciji [...] njegovo pripovedovanje je umirjeno, objektivno, podoba je, kot da mu peresa ni vodilo sovraštvo, ampak ljubezen, ljubezen do svobode, pravice in predvsem do mladega slovenskega rodu na Primorskem« (Šiferer 1980: 82). Bevka odlikuje razumevanje otroške zavesti. Ta pa je občutljiva, razigrana in stremi po pustolovščinah.

»Pomembna značilnost Bevkovega pripovedništva je domiselna in živa fabula, zato je posebno Bevkovo mladinsko pripovedno delo tako cenjeno; sicer pa razgibani pripovedni zgodbi v dramatičnih zapletih sledi predvsem Bevkova povest z domačijsko zasnovno pričemer so na račun zgodbe zanemarjene druge ravni pripovednega besedila« (Glušič 1980: 57).

»Vse te številne Bevkove mladinske zgodbe, pa naj so postavljene v socialne, protifašistične ali uporniške okvire, so avtentičen izraz določenega vzdušja v določenih zgodovinskih obdobjih in gibanjih, vse pa imajo neko skupno podstavo, ki je v Bevkovem mladinskem opusu izredno izrazita in pomembna. To je neka etična sila, ki je tem preprostim ljudem prirojena in ki jih ob določenih usodnih dogodkih tira v akcije in v pristna, včasih že kar pretresljiva čustvovanja« (Šiferer 1980: 84). »Brez dvoma je ta etična sila [...] pisateljeva osebna etika. Oblikovala se je v trdih preizkušnjah osamelega primorskega moža, ki ni popuščal politični histeriji in državnemu totalitarizmu pač pa je do konca obdržal pokončno glavo in samostojno, svobodno misel.« (Prav tam).

2 PODOBE DOMA

V tem poglavju bom s pozornim branjem Bevkovega mladinskega opusa izdelala analizo podob doma v tolminskem hribovju (*Pastirci, Grivarjevi otroci, Pestrna, Mali upornik, Učiteljica Breda in Jagoda*), na Goriškem (*Tonček, Tovariša*) in Vipavskem (*Lukey in njegov škorec*).

Hladnik v povezavi s kmečko povestjo definira dom: »Dom je idealni prostor. Idealni prostor je seveda s stališča glavne osebe takrat, ko je sama naseljena v njem, ko se zlije z njim [...]. Dom je pozitivna kategorija, ker je garant eksistence, nudi zavetje in daje varnost« (Hladnik 1990: 58).

Kako ga pisatelj France Bevk umesti v svoj mladinski opus, kakšno mesto mu dodeli in kakšne podobe izriše, bo obravnavano v naslednjem poglavju. Analiza gradiva je pokazala prostorsko delitev doma na dve lokaciji: na tistega v vasi in onega v mestu.

2.1 Dom v tolminskih hribih (dom hribovskih otrok)

Za dom in družino, ki ju Bevk fokusira v kmečko hribovje, je značilna zračenost človeka z zemljo. Hladnik o tej relaciji v svoji razpravi *Slovenska kmečka povest* zapiše: »Relacija ima več stopenj, od načelnega subjektovega pristanka na zvezo do popolne zaslužjenosti z zemljo« (Hladnik 1990: 97). To je razvidno tudi iz dela *Jagoda*, v kateri Košan noče popustiti niti za ped zemlje. Hladnik v nadaljevanju razlaga: »Odveč je poudarjati, da gre za zemljo kar tako, ampak za zemljo, ki je last« (Prav tam).

Literarna dela s kmečko tematiko obravnavajo življenje na kmetih. Hladnik trdi: »Snov kmečke povesti je kmetstvo, kar pomeni, da gre za osebe in dogajanje iz kmečkega sveta in za kmečko okolje« (Hladnik 1990: 55). Kmečko povest klasificira »s pomočjo treh kategorij, ki zajemajo semantični prostor večine kmečkih povesti« (Hladnik 1990: 57). Te kategorije so: junak (subjekt, posameznik, kot mobilni element družbe), dom, za katerega trdi, da je osrednja kategorija (starši, tradicija, kot stabilni element) in tujina (grožnja propadanja, deklasiranja, ne dom, kot neka druga družba). (Hladnik 1990: 57). »Zakon doma je biti osnovna proizvodna in rekreativna enota. Če kake teh funkcij ne izpolnjuje več, je z domom, oziroma njegovimi skrbniki nekaj narobe« (Hladnik 1990: 58).

Dom Bevkovim protagonistom predstavlja skupni prostor bivanja. Avtorju je bil domač svet, »iz katerega je rasla njegova prva zavest o življenju in o lepoti domače zemlje – tolminski kmečki svet. Bevkova romantična narava in njegova živa domišljija se nista mogli prav razmahniti v zgodbah iz mestnega življenja. Svet domačih hribovskih vasic in osamljenih domačij se je v njegovih pripovedih odprl z različnih strani« (Glušič 1978: 11).

V Bevkovih mladinskih delih *Pastirci*, *Grivarjevi otroci*, *Pestrna*, *Jagoda*, *Mali upornik*, *Učiteljica Breda* je dom mladinskih protagonistov postavljen na Tolminsko, v njen hriboviti svet. Sam avtor predstavi to deželo, ta svet: »Tolminska – to je čudna dežela! Sami hribi, a med njimi globoke, divje grape« (Bevk 1993: 70). Te so prepredene s številnimi potoki, nad katerimi se sklanjajo vrbe, in porasle z grmovjem. »Veliko je tam gozdov in senožeti, še več pa je pustih pašnikov« (Prav tam). Ti so bili pribežališče in zatočišče tamkajšnje mladeži. Tam so pastirci pasli gospodarjeve črede. »Redko je polje, ponajveč samotne njive, ki so bolj ozke in kratke kot široke in dolge. Malo je velikih kmetij, preveč je koč, ki imajo komaj toliko zemlje, da se gospodar na svojem obrne, ko stopi čez prag« (Prav tam). Samotne kmetije so bile postavljene na brda, ki so se dvigala nad njivami in sadovnjaki. Uborne bajte pa so imele malo rodovitne zemlje v posesti. Bevkove besede to potrjujejo: »Koliko je hiš v moji vasi, ki imajo dovolj pridevka za vse leto? Morda štiri, morda pet, več ne. Vse drugo so male kmetije, največ pa je bajt s kakim lazom za krompir na pustem občinskem svetu« (Bevk 1993: 70).

Zemlja je pomenila hribovcem bogastvo in sredstvo za preživetje. Kdor jo je posedoval, je bil premožen. Če so imeli zemljo, so pridelali dovolj hrane, da ni bilo lakote pri hiši. Živina je bila preskrbljena. Potrebne so bile samo še pridne roke, da so zemljo obdelovale. Bajtarji in kajzarji so bili siromaki. Zato pa so se borili za vsak košček hribovitega sveta, četudi je bil pust in malo rodovit. Vsaj toliko ga je bilo, da se je dalo prehraniti nekaj koz. Tomažkovi starši (*Mali upornik*) so imeli v lasti »dva oddaljena laza in nekaj pustega, z grmovjem in redkim drevjem poraslega sveta ob grapi. Ta pustota nam je dajala drv za zimo pa nekaj sena in frodlja za koze« (Bevk 1983: 15). Prav koze pa so predstavljale bogastvo hribovskih domov, saj so otrokom nudile osnovno hrano.

Dom, ki je premogel le nekaj gmajn, ni bil bogat. Gmajne so predstavljale pusti svet. Osojnikova (*Mali upornik*) še posebej. »Bila je kar posejana z velikimi skalami, ki jih je še v poletju le za silo pokrivalo zelenje. Leska in črni trn, dren in češmin, srobot in robida

– vse se je križem preraščalo in prepletalo. Bukev, gaber in hrast niso mogli v vis in v šir, ostali so pritlikavi in zakrneli kot grmovje« (Bevk 1983: 19). Pogosto so bile polne vdrtin od živalskih stopinj. Skromno podrastje in le nekaj posameznega drevja je pričalo, da je to res najmanj rodovitni svet. »Črne jagode, trnje, preslica; nekaj brez in macesnov je le podčrtavalo siročstvo in zapuščenost tega kosa zemlje« (Bevk 1969: 61). Gmajne so imele svoje skrivnosti. Če domačijam niso nudile preveč koristi, so toliko bolj pritegnile in omamljale otroški svet. To je bil prostor svobodnega nenadzorovanega gibanja. Tu je bilo dogodivščin na pretek. Vsakodnevna srečanja, igre pastircev, zatekanja v samoto, jok na skrivaj, pestovanje bolečine, vse to je bilo skrito odraslim očem.

Petletni Nežki (*Pestrna*) je gmajna predstavljala nevarnost. Ker se je sama preko dneva zadrževala doma, bi bila rada z bratcem na paši. Bala se je trnja in modrasov. »Nekoč se je bila spotaknila in pala na mravljišče. Drugič je nevede stopila na osje gnezdo« (Bevk 1995: 56). Toda te samote niso bile vedno nekaj strašnega, marsikdo se je ob storjenih krivicah vanje zatekal. Zinka (*Učiteljica Breda*) se je najrajši »sama samcata klatila po samotah. Največkrat se je zatekla čez potok v drugi breg, kamor si drugi otroci niso drznili. Tam je bilo lešnikov, borovnic, robidnic in drnulj na pretek« (Bevk 1974: 83).

V ta svet, med največje strmine, polne pustote in samote, obdane z gozdovi in grapami, je pisatelj France Bevk zasejal življenje. Tesne in skromne bajte so nudile dom hribovskim otrokom. Največkrat so bile pomaknjene v strmi breg, da niso kradle rodovitne zemlje. Nežkina (*Pestrna*) je bila »oslonjena v breg. Kako borna je bila in majhna! Zakajena vrata in štiri okna – kakor štiri preplašene oči« (Bevk 1995: 56). Okna so bila majhna, da je čim več toplote ostajalo v prostorih. Ti pa so bili vsi črni in zadimljeni. Skoznje je prihajalo malo svetlobe, prostor je razsvetljevalo ognjišče, ki je služilo tudi za kuhanje in jim nudilo toploto. Petrč (*Pestrna*) je ob večerih pogosto posedal ob ognjišču in drezal v ogenj. Poleg ognjišča je bila še kakšna klop, na kateri so spali. Kadar je mati šivala, je bilo potrebno prižgati brlivko.

Tudi Jernejeva koča (*Grivarjevi otroci*) je kazala slično podobo. »Čisto majhna je, lesena, s slamnato streho. Le veža je zidana in velika peč, ki nima dimnika. Dim se skozi vežna vrata vali na prosto« (Bevk 1993: 6). Gospodar jo je podedoval po svojem očetu. Zemlje niso imeli, nekaj krompirja in fižola so pridelali v dveh oddaljenih lazih. Koče so bile nizke, nikoli dvonadstropne. Iz *Pastircev* izvemo o Martinovi bajti: »Bila je nizka, kakor da je do strehe pogreznjena v zemljo. [...] Ta bajta je bila Lenartov dom« (Bevk 1993:

102). Tomažek (*Mali upornik*) pripoveduje: »Naša koč je bila najmanjša in najsiromašnejša daleč naokrog. Okoli nje pa še toliko sveta, 'da bi ga odnesel v beračevem košu', kot se je včasih norčeval oče« (Bevk 1983: 15).

Marsikatero skromno domačijo je obdajal sadovnjak. Včasih je imela ob sebi zasajeno samo tepko, kak oreh, mogoče kostanj ali kakšno prvobitno jablo. Tomažek (*Mali upornik*) v nadaljevanju pojasni: »Imeli smo sadovnjak, ki ga je zasadil že ded, prvi naseljenec tiste samote« (Bevk 1983: 15). Sadovnjaki pa so bili marsikdaj zelo skromni. Jernejev (*Grivarjevi otroci*), »ki se je raztezal okoli koč, ni bil vreden tega imena. Jabolko, ki se je odtrgalo, se je skotalilo v dolino, nihče več ga ni videl« (Bevk 1993: 6). Ta razlaga kaže, da so bili posamezni sadovnjaki pomaknjeni strmo v breg in sadeži v taki strmini niso imeli obstanka.

Do teh bornih koč ni vodila nobena cesta. Do njih si prispel po ozkih stezah ali malo širših kolovozih. Pogosto je pot vodila po brvi, ki je bila speljana čez bližnji potok. Ta pa je ob močnem deževju narasel in predstavljal nevarnost. Nežka (*Pestrna*) je vedno trepetala za mater. »Vselej, kadar jo je videla stopati čez brv, se je tresla zanjo. Bala se je, da ne pade v vodo« (Bevk 1995: 56). Sama si čez brv ni upala, kajti voda je preskakovala »čez veliko skalo, padala v tolmun in se pršila. Na brv so legali celi oblački drobnih kapljic in jo močili. Bila je spolzka, poleg tega tako zelo ozka in vegasta« (Bevk 1995: 58).

France Bevk pa ne naseli vseh svojih junakov v strma pobočja in na neobljudene kraje. Z roba planote, od koder se riše čudovit pogled, se običajno svet strmo spušča v dolino. Kurir Damjan (*Učiteljica Breda*) se razgleduje po Nemcih in nehote mu pogled zaobide svet pod seboj. »Na dnu dolinice se je lesketal potok. V bregu onstran se je stiskalo Orešje. Nad vasjo se je začenal gozd, ki se je vlekel po vsem bregu« (Bevk 1974: 80).

Malo pred vasjo je cesto prečkala brv. »Onstran brvi je tik porušenega mosta stala na pol gosposka hiša v eno nadstropje. Njeno spodnjo steno, ki je bila obrnjena proti potoku, je čez in čez preraščala ameriška trta. Nad vrati je bil obledel napis 'Osteria'. Znamenje, da je ondi italijanska krčma« (Bevk 1974: 82). In ta krčma je bila Renatov dom (*Učiteljica Breda*). Njegova starša sta bila italijanska priseljenca iz Karnije. »Dobila sta hišo, katere gospodar je prebegnil v Jugoslavijo, in odprla krčmo. V čisto slovenski okolici sta se naučila jezika, da sta laže izhajala« (Bevk 1974: 94).

Vse domačije pa niso bile revne in skromne. V *Pestri* beremo: »Mejačev dom je stal na koncu vasi. Nizka široka hiša in velik hlev sta bila potisnjena v breg. Za poslopji je ležala ravnica, na nji je stala lipa in kozolec. Okrog in okrog se je med klanci širil sadovnjak. Pod kozolcem se je začenal gozd« (Bevk 1995: 65). Mejačev dom je primer bogate kmetije. Velik hlev je kazal na to, da je bilo pri hiši veliko živine. To pa je pomenilo, da je bilo pri hiši tudi veliko dela. In na tem domu so delali hlapci in dekle, pastirji in pestrne. Svojega pastirja so imeli tudi na domačiji, kjer je služil Matevžek. Do nje se je povzpelo po strmem klancu. Avtor nas popelje na ta dom z besedami: »Graparjev dom, kjer je služil, je stal na samem zunaj vasi, v tesni soteski ob hudourniku. Do njega je vodil klanec, ki je bil ves razkopen od vode, med kamenjem je ležalo suho listje in živalski odpadki« (Bevk 1978: 73).

Koča jim pomeni streho nad glavo. Bila je potreba, nuja za prebijanje skozi življenje. Dom, čeprav majhen, jim predstavlja neodvisnost. Tona (*Grivarjevi otroci*) je sama. Nima lastnega doma, vendar bi si lažje pomagala, kot družina s številnimi otroki. Jernej jo poprosi, da bi njegovim otrokom nadomeščala mamo in ji obljubi, da bo do smrti gospodinjala na njegovem domu. Lovre pa je gostač in ga podijo iz bajte. Ko Grivarjev oče Jernej umira, ga obišče z namenom, da bi skrbel za njegove otroke, toda bolj mu je mar njegova koča. »V njegovo kočjo bi se rad usedel. Ni mu bilo do otrok, zaradi strehe se je gnal. Otroci pa bi bili pri njem siromaki« (Bevk 1993:14).

Majhnim otrokom je dom nudil zavetje, toplino in brezskrbnost. Lenart (*Pastirci*) se je vso pot proti domu na dan pobega spominjal, »kako je bilo včasih doma lepo« (Bevk 1993: 102). Iz ubožnih bajt je zijala neznanska revščina na eni strani, a odločen boj za obstanek in preživetje na drugi strani. Bevk trdi, da »življenje v bajtah ni bilo lahko, posebno če je bilo veliko ust pri skledi. Tudi otroci niso poznali samo iger in smeha, ampak so se morali zgodaj priučiti delu. Prej kot abecednik so dobili košek, v katerem so v strmini nosili bremena« (Bevk 1993: 71). In tako pripomogli, da je bil dom prijetnejši in je družina lažje shajala.

Dom pa je postal za številne člane pretesen. »Nežko je mučila žalost, ker je morala od doma« (Bevk 1995: 65). Ponoči jo je bilo strah, zato jo je skrbelo, kje bo njeno ležišče. »Doma je spala z materjo« (Bevk 1995: 68). Varnost, ki jo je dom nudil, se je pri tujih ljudeh razblinila. Vsak sam se je moral prebijati skozi življenje in se spoprijemati s težavami in problemi. Zato ni čudno, da se je v Bevkovih protagonistih oglašalo

hrepenenje po domu. Avtor to potrjuje: »Kadar je bila Nežka potrta, je počenila za kozolec in gledala proti domu. [...] Zmeraj, vsak dan si je želela domov (Bevk 1995: 72).

Dom je istočasno pribežališče in zatočišče, vendar ne za vse Bevkove mladinske protagoniste. Pribežališče ni za nesrečne otroke, ki jih prva služba spravlja ob pamet. Pastirci že vnaprej vedo, da jih dom ne bo ponovno sprejel, zato pogosto samo v svoji nesreči pomislijo nanj le za kratek čas. Misel na dom je bila celo boleča. Ko se v Grivarjevo koč (Grivarjevi otroci) vselita Liza in Lovre, Tinče in Mretka pobegneta od doma. Na poti k Jakobu zaideta. Toda vrnitev domov Tinče zavrača. »Domov ni maral« (Bevk 1993: 40). Koliko jeze in razočaranja se je moralo naseliti v otroško dušo, da ga dom ni pritegnil. Po glavi mu roji: Raje na tuje in v neznano.

Dom je Tomažku (*Mali upornik*) prostor skrivališča za ranjenega partizana. V sebi nosi prizvok prepovedanega, prikritega, skrivnostnega. O partizanu ne govore na glas, bojijo se, da bi jih odkrili. Tomažek je na svoj dom ponosen, tudi sam pomaga po svojih močeh. V oporo je Zofki in Dani. Obe mu zaupata. Zaupanje si pridobi tudi pri ranjencu Črtu, ki ga spomni, da je lahko srečen, ker ima živega očeta in streho nad glavo. Njemu so namreč fašisti pobili domače in zažgali dom. Ranjenčeve besede ga opogumijo in mu dajo novo moč ter ga spodbudijo k razmišljanju o maščevanju. Sam se v resnici ne zaveda, da njegov dom prevzema pomembno funkcijo, saj rešuje življenje. Samotne domačije ob gozdu so bile pravo zatočišče za lačne in ranjene partizane. Obenem pa tudi plen Lahom, ki so se domačinom maščevali s požigi domov. Iz skrivnostnih pogovorov Tomažek spozna, da je njegov dom pomembna točka, ki povezuje zgodbeno dogajanje, prav v tistem času in prostoru. Dom postane preizkušnja za Tomažka, saj mora odraslim dokazati, da bo skrivnost ohranil zase.

Pripovedovalec (*Tatič*) se ob misli na dom zaveda svojega nepoštenega ravnanja. Storil je dejanje, ki ne pozna opravičila. Tega se po svoje zaveda in si želi, da bi bil končno razkrinkan. »Nekega večera sem tako živo mislil na dom, da sem se razjokal ob oknu« (Bevk 1995: 39). Vse tisto, kar so mu govorili doma o poštenosti, je izginilo iz njegovega obličja. Celo voznikove besede so se izkazale za vizionarske. »Glej fant, da boš pošten, to je več vredno kot gosposka obleka in bel kruh. [...] Svet vse naredi. [...] Iz slabega je sezidan, le pobarvan je z dobrim za oči« (Bevk 1995: 12). Odrasli, ki so izkušeni, vedo, da je svet poln pasti, ki tičijo na mladega človeka. Sam se mora z njimi spopasti, kajti izogniti se jim vedno ne more. In misel na dom ga drži pokonci.

Študija je pokazala, da je dom v tolminskem hribovju prikazan ne samo kot borna koč, ampak tudi kot premožno domovanje, ki je obdano s sadovnjaki, gozdovi in gmajnami z vsemi skrivnostmi in nevarnostmi. Predstavlja ne samo streho nad glavo in neodvisnost, ampak je tudi skrivališče za ranjenega partizana,. Domu avtor pripiše vsebino, ki ga zapolnjuje. Nežki v samoti in osamljenosti pomeni prostor pričakovanja in hrepenenja po bratcu in materi, ki se šele pozno proti večeru vračata domov.

2.2 Dom v mestnem okolju in v Vipavski dolini

Bevkova podoba doma pa ni enakovredna. Ne postavi je samo visoko v tolminsko hribovje, ampak narativno umesti tudi v mestno okolje. Z natančnim branjem del *Tonček*, *Tovariša in Lukec in njegov škorec* bom izdelala analizo doma na Goriškem in Vipavskem. Milena Mileva Blažič o dihotomiji med vasjo in mestom, med kmečkim in meščanskim prebivalstvom zapiše, da »prvi simbolizira poštenost, pogum in delo, drugi pa iznajdljivost, lahkotnost in nedelo« (Blažič 2011: 137).

Primer doma v mestnem okolju je Tončkov dom (*Tonček*) v Gorici. Avtor ga umesti v čas Primorske pod fašističnim terorjem. Domu mestnih otrok grozi potujčevanje, ki je bilo prisotno na vsakem koraku. Staršem je bilo zagroženo, da če ne bodo upoštevali ukazov, bodo izgubili delo in stanovanje. Brez dela pa ni zaslužka in družina nima s čim preživeti. Avtorjeve besede nas popeljejo v stanje močnega pritiska nad slovenskim prebivalstvom: »Tako so fašisti ravnali s Slovenci, tako so skrbeli za reveže. Če so ti hoteli živeti, so morali postati Italijani« (Bevk 1953: 7). Zavedni ljudje se s tem niso sprijaznili, bentili so in niso popustili. Marsikdo pa se je vdal v usodo in podlegel italijanskim zahtevam.

Prevladali pa so zavedni Slovenci, ki niso izdali jezika in naroda. In v zavednem duhu so vzgajali tudi svoje otroke. Tako pripadnost je kazal tudi Markec (*Tonček*), ki »ni spregovoril drugače kot slovenski, pa če bi ga na glavo postavil v čeber vode. Imel je takega očeta, da bi mu potrgal ušesa, če bi ga slišal govoriti italijanski« (Bevk 1953: 31). Kako pa so se ljudje v tistem času in prostoru počutili, pa nam jasno kažejo besede Tončkove matere Tomažu: 'Saj ne veš, kako je z nami. Misliš, da veš, a ne veš, ker sam nisi poskusil. Ne bi tako govoril, če bi te tako tiščali za vrat kot tiščijo nas in bi ti ne pustili dihati' (Bevk 1953: 128).

Domovi mestnih otrok niso revne kočice, saj prebivajo v stanovanjih, ki pa se ne morejo bohotiti z razkošnostjo. »Hiša, v kateri so stanovali, ni bila nič kaj prijazna na pogled. Njeno veliko dvorišče s kurniki in drvarnicami je zijalo kot smradljivo žrelo. Lesene stopnice in mostovži so cvrkotali pod vsako stopinjo« (Bevk 1953: 23). Tonček je bil vedno prestrašen, ko se je vzpenjal po teh stopnicah. Njegov dom je bilo podstrešno stanovanje s tesno kuhinjo in sobo, ki je služila staršema za spalnico. On pa je prenočeval v ropotarnici. »Tam je stala tudi velika pisana kmečka skrinja. Poslikana je bila z majolikami in nageljni, le da so bile barve že pobledle« (Bevk 1953: 24). Ta skrinja je postala Tončkovo ležišče. Že to priča, da je bilo stanovanje skromno. Nekoč so imeli stanovanje, ki je bilo večje in lepše. Po odhodu strica Tomaža v Ameriko pa je oče zbolel in redne službe ni več dobil. »Tista leta in pozneje je mnogo zdravih ljudi pohajkovalo z rokami v žepih« (Bevk 1953: 28). Marsikateri dom se je otepal revščine.

Tudi v mladinskem literarnem delu *Tovariša* »se prizorišče zgodbe premakne iz kmečkega bajtarskega okolja v predmestno proletarsko družino, katere vezi so razrahljane spričo materine smrti in očetovega pijančevanja« (Dolenc, Kobler 1990: 195). Primožev dom brez matere je pust in žalosten. Brez prave vzgoje, ob očetu pijancu. A vendarle spozna, da je ob starejši sestri in dvema mlajšima bratcema ter prijazni branjevki Marjuti, ki razume dečkovo stisko, kljub vsem pomanjkljivostim »doma tako lepo in svečano« (Bevk 1969: 53). Njihov dom, kot bivanjski prostor, je bil skromen. Avtor ga opiše z naslednjimi besedami: »Stanovanje je bilo na pol podstrešno. Kuhinja in prav tako velika soba. Stene so bile nizke, strop povešen, okna majhna, skoraj pri tleh. V sobi je spal oče s tremi dečki. Tilda je spala v kuhinji, na zložljivi postelji, ki je čez dan stala v kotu kot pogrnjena omarica« (Bevk 1969: 10). Otrok zaide na kriva pota, dom izgubi vzgojno funkcijo.

Na drugem koncu, na Vipavskem, se odvija drugačna zgodba. Čas ni naklonjen ne delavcem ne obrtnikom. Dela ni in ljudje so primorani zapustiti svoje domove. Avtor ne postavlja doma v samoto samo v tolminske hribe, pač pa ga tudi v delu *Lukec in njegov škorec* umesti v Vipavsko dolino, v samoto za vasjo. Tu je bil dom Ivana in Marjete Brajnik, Lukčevih staršev. Ta kočica ni bila njihova. Lukčev oče jo je najel, ko sta se z Marjeto poročila. Kot delaven gospodar je želel ustvariti svoji družini topel dom. Nameraval jo je odkupiti, da ne bi živeli pod tujo streho. Toda kriza dela se je poznala tudi v njegovem poslu, zato odide na tuje.

Po očetovem odhodu je kovačija, ki je bila spodaj, samevala. Nad kovačijo sta kuhinja in izba predstavljali bivalne prostore. Vaški krčmar, ki je imel kočjo v lasti, pa je mater in sina vseskozi nadlegoval, kdaj se bosta izselila. Ni bilo razumevanja za njune težave, kajti mladi kovač hoče zasesti te prostore. Zato pravega doma niso več imeli. Mati se tega vse bolj zaveda, zato proda ob odhodu kovaško orodje in druge reči iz kočje. S tem odhaja iz doma tudi del nje. Odhod od doma je upanje, da si nov dom ustvarijo na tujem in se čez čas spet vrnejo.

Lukčev dom je primer doma zavednih Slovencev. Stric mu podari pravljice rekoč: 'No, da se boš naučil slovensko brati, ko samo po laško znaš' (Bevk 2000: 10). Nič čudnega, saj so se otroci učili v šoli samo italijanščine. Avtor ne posveča posebne pozornosti opisu prostorov, izstopa pa izba, v kateri se na mizi kadita skodelici kave, pod stropom na tramu pa visi nekaj grozdja, ki ga Lukec vseskozi trga svojemu škorcu.

Dom ni samo geografsko predstavljen in Bevkovim protagonistom ne predstavlja samo skupnega prostora bivanja. Prostorsko in socialno je oblikovan kot reven prostor, toda duhovno zelo bogat. Na Goriškem in Vipavskem nosi težo potujčevanja, izseljevanja in borne kočje nadomestijo revna in skromna stanovanja.

Središčna vloga, ki jo dom ima, je vez med otroki in starši. Kaj starši v resnici nudijo svojim otrokom? Ker jim ne morejo nuditi zunanjega blišča in bogastva, ki ga tudi sami niso okusili, jim polagajo na srce skrb za ohranitev materinega jezika, spodbujajo jih k pridobitvi izobrazbe, poskušajo jim vcepiti poštenost in zavedanje, da si bodo življenje izboljšali le s trdim delom. Ne pozabijo na skromnost, ponižnost in spoštovanje. Dom v Bevkovem mladinskem opusu ima svoj renome. Avtor ga postavi na sam piedestal mladinske literature in ga prikaže v tesni navezavi s časom in prostorom.

3 DOM V POVEZAVI S ČASOM IN PROSTOROM (POSKUS TIPOLOGIJE KRONOTOPA PRI BEVKU)

V tem poglavju bom skozi motivno – tematsko analizo pokazala, kako je dom v mladinskem opusu pisatelja Franceta Bevka odvisen od časa in prostora ter nosi njuno težo. Literarni liki, ki se v tem prostoru gibljejo in ga osmišljajo, so prav tako zaznamovani in obremenjeni s točno določenim časom. Ta prostor je zadosten sam sebi, vendar včasih premajhen, da bi zadovoljil potrebe in želje prebivalstva.

Ljudje so primorani, da si zaradi zaslužka pomagajo na tuje, in ta prostor za nekaj časa ali za stalno zapustijo. Včasih že kot otroci hrepenijo po bližnji vasi (*Grivarjevi otroci, Pestrna, Tovariša*), kamor jim pogled iz samote pogosto uhaja. Obljudenost je tam večja, prilagoditev življenjskemu dogajanju pa težja. Starejši kot so, manj sanjarijo, da bi ta svet in dom v njem, zapustili. Avtor nas vodi po prostorih, ki so značilni za hriboviti svet (gmajna, njiva, sadovnjak, hlev, gozd ...).

Ti kraji so prostor ruralnega okolja. Bevk nas vanje zapelje: »Slednjič je bilo gozda konec. Prikazala se je pusta gmajna, za gmajno senožeti in v plitki globeli nekaj njivic. Nekoliko vstran je izmed sadnega drevja gledala kmečka hiša s slamnato streho« (Bevk 1974: 80). Omenjeni prostori so vezani na zemljo, na delo na njej, na naravo. V ta prostor umesti kmečko hišo.

France Bevk prostorskost opiše: »Dospeli smo do rečice. V bregu nad njo je stala samotna hiša. Čez vodo ni bilo mostiča ne brvi, v drugi breg je bila napeta debela, jeklena vrv. Po nji so se v nekakem lesenem zaboju prepeljevali tja in sem ljudje in blago« (Bevk 1993: 129). Samotne domačije so se imele zahvaliti iznajdljivim gospodarjem, ki so prispevali k olajšanju življenja v hribovskih domovih. Narava, zemlja in življenje na njej pa so odvisni od časa. Avtor dom umesti v časovno sosledje od začetka 20. stoletja, natančneje pred prvo svetovno vojno (*Grivarjevi otroci, Pestrna*), do druge svetovne vojne (*Mali upornik, Učiteljica Breda*) ali širše v kontekst prve polovice 20. stoletja.

Kategorija časa in prostora, imenovana kronotop, je po ruskem literarnem kritiku in zgodovinarju Mihailu Bahtinu osrednja kategorija romana. V *Literaturi* beremo: »Kronotop (tudi dogajalni čas in prostor, prostorčas; iz gr. kronos, 'čas' in topos, 'prostor'). V literaturi struktura besedilnega sveta« (Literatura 2009: 189). Barbara Pregelj v delu *Zgledno – omledno* zapiše, da kronotop »zaznamuje dogajanje v času in prostoru, obenem

pa omogoča obveščanje o dogodku, ker je hkrati tudi posrednik pripovednih informacij« (Pregelj 2007: 55).

Po Bahtinu se »v literarno umetniškem kronotopu prostorska in časovna znamenja družijo v pomenljivo in konkretno celoto. Čas se zgošča, strjuje, postane umetniško otipljiv« (Bahtin 1982: 219). Kronotop je odločilnega pomena pri oblikovanju Bevkovih zgodb, v katerih je razvidna povezanost človeka in njegovih dejanj ter dogodkov njegovega življenja v prostorsko časovnem svetu. V nadaljevanju trdi: »Od kronotopa je odvisna umetniška enotnost literarnega dela in njegovo razmerje do dejanske stvarnosti. [...] Vse prostorsko časovne opredelitve v literaturi in umetnosti so med seboj neločljive« (Bahtin 1982: 357). Za dom Bevkovih mladinskih protagonistov trdim, da je kronotopičen, naslikan s podobami kmečkega sveta.

Tako kot ugotavlja Bahtin, da je značilna »zraščena življenja in njegovih dogodkov s krajem – z rojstno deželo, z njenimi najskritejšimi kotički, z domačimi hribi in dolinami, z rodnimi polji, z rekami in gozdovi, z rojstno hišo« (Bahtin 342), ugotavljam tudi sama, da pisatelj France Bevk umesti kronos in topos v življenje doma. Vpleta ju v kmečko okolico, z vsemi hribi in dolinami, rodovitnimi polji in sadovnjaki, ki so pomagali ohranjati dom pri življenju. Dom je v povezavi s časom in prostorom viden tudi, ko je ta reprezentiran izven hribovitega območja in umeščen na Goriško in v Vipavsko dolino. To bom poskušala v nadaljevanju tudi prikazati.

Že Bahtin ugotavlja: »Umetnost in literatura sta polni kronotopičnih vrednot različnih stopenj in obsegov Vsak motiv, vsaka ločljiva okoliščina umetniškega dela je takšna vrednota« (Bahtin 1982: 357). France Bevk avtentičnost prostora ponazori že z imeni. Vas je Borovnica, Robidnica, kar asocira na gozdne sadeže. Teh je vse polno v okolici domov hribovskih otrok in s slastjo si jih privoščijo v točno določenem času. Avtor ponazori: »Pod Osojnico je položen obronek. Na njem se raztezajo njive in sadovnjaki, sredi njih leži vas Borovnica. Majhna je, šteje le kakih petnajst hiš, kmetij in bajt« (Bevk 1993: 5). Geografska poimenovanja gora in bližnjega gozda kažejo na lastnosti posameznih prostorov, kot so: Osojnica, Golica, Črni breg. Iz tega sklepam, da gora ni nikoli obsijana s soncem, druga se ponaša z goličavo, gozd pa si je prislužil to ime zaradi temačnosti in neobljudenosti.

Kako je dom povezan s kronotopom, je razvidno tudi iz naslednjega primera: »Tolikokrat se mi je dom zdel tako majhen in grd, a ves ostali svet tako velik in lep. Tedaj sem

občutil, kako rad sem ga imel, tako rad kot očeta in mater« (Bevk 1993: 84). Otrok šele ob požigu doma spozna, kaj mu v resnici dom pomeni. Večkrat ljudje s hribov hrepenijo po boljšem življenju in njihovo prepričanje, da je v dolini življenje lažje, da je drugod po svetu lepše, se izkaže kot le lepe sanje in z resničnim življenjem nima nobene povezave. Kaj je dom pomenil Tomažku (*Mali upornik*), kako rad je imel svojo mater in kako je skrb zanjo še bolj v ospredju, spozna šele, ko doma ni več, ko Lahi zaprejo mater. »Tako strašno kot takrat mi še nikoli ni bilo pri duši. Ni me pekel požgani dom, nanj še mislil nisem več. Da so bili tu fašisti in da nas je Smuk izdal, sem le za hip pomislil. To ni bilo najvažnejše. Vsaka moja misel je lovila le mater in jo iskala« (Bevk 1993: 85). Čas in prostor se zlijeta v eno: požgani dom v vojnem času.

3.1 Najpogostejše oblike kronotopa v Bevkovem mladinskem opusu

Med kronotopi, ki sem jih našla v Bevkovem mladinskem opusu, prednjačijo:

- kronotop poti (kolovoza, klanca),
- praga in
- narave.

Kronotop poti

Bahtin trdi: »Na poti se na poseben način združujejo prostorski in časovni nizi človeških usod in življenj, zapleteni in konkretizirani zaradi družbenih razdalj, ki jih premagujejo na poti. To je točka, kjer se kaj zaplete, in kraj, kjer se kaj zgodi. Čas kot da se vliva v prostor in teče skozenj (oblikujoč poti)« (Bahtin 1982: 357 – 358). Na poti pride do trenutka odločitve. To je vidno v naslednjem primeru: »Potlej je pot šla strmo v breg. Zavijala je na jug, proti Prisojam. Naredili smo velik ovinek. [...] Če bi bili šli skozi gmajno in Osredek, bi se srečali z Lahi ... Steza se je izvila iz grmovja in brežine in tekla nekaj časa skoraj po ravnem skozi široko senožet« (Bevk1993: 129). Poti ne nadaljujejo čez gmajno. S tem se izognejo neprijetnemu srečanju z Italijani, ki so takrat zasedali tolimnske kraje. Steza kaže na dinamičnost. Najprej se izvije iz grmovja in brežine, nato spremeni svojo smer in poteka po ravnini skozi senožet, ki je tipičen prostor kmečkega okolja. Čas je povezan s tokom življenja, saj je bila Primorska pod italijansko okupacijo.

Iz naslednjega primera je razvidno, da protagonist na poti obuja spomine na lepa doživetja v vaškem okolju: »Tegoba, ki je Tončka spremljala vso pot, ga je minila šele ob

pogledu na Sušje. Objeli so ga spomini treh tednov počitnic. V opoldansko zvonjenje so se razlegali kriki otrok, ki so se bili pravkar usuli iz šole. Tonček je Peterča ujel na strmi stezi, ki se je vila od ceste h Kolkarju« (Bevk 1953: 112). Vas Sušje je v otroškem spominu ostala kot prostor svobodnega gibanja in gruča otrok to potrjuje. Pot (steza) pa je prostor ponovnega srečanja.

Na poti se pokaže Tomažku (*Mali upornik*) rešitev. »Bila je noč, ko so me prišli iskat. Mladi karabinjer z brčicami me je vodil v karabinjersko pisarno. Med potjo mi je prišla misel na beg. Noč je bila pripravna za tako namero, zakaj nebo se je bilo znova pooblačilo, pokrajina je bila zavita le v medlo svetlobo« (Bevk 1993: 99). Celo pot razmišlja, kako bi karabinjerju, ki hoče iztisniti iz njega priznanje, da je njegov dom pomagal partizanom, pobegnil. V točno določenem času, ponoči, je dejanje olajšano, saj je pokrajina slabo osvetljena.

Kronotop kolovoza

Renato (*Učiteljica Breda*) »je stekel v breg mimo sadovnjakov. Dospel je na kolovoz. Spustil se je v tek proti gozdu« (Bevk 1974: 106). Tudi dečka kolovoz vodi v varno zatočišče. V pomoč mu je tek. Učiteljici Bredi je kolovoz kažipot v njeno odločitev, da je Nemci ne najdejo v vasi. »Odšla je po stezi nad vasjo. Onkraj sadovnjakov je stopila na kolovoz, ki je malone v ravni črti tekel okoli obronka. Vodil je v gozd, ki je pokrival breg nad potokom« (Bevk 1974: 104). Tudi tu je opazna dinamika. Kolovoz enakomerno zaokroži obronek in se nadaljuje v gozd, s katerim je poraščen breg nad potokom.

Tinče in Mretka (*Grivarjevi otroci*) se najdetata na kolovozu, ko zapuščata dom in se odpravita iskat Tono. Pot je simboličnega pomena, je pot v boljše življenje. Tinče razmišlja, da gresta kamorkoli, le domov ne. Domov ni maral, kajti doma ni bilo več, odkar sta v njihovi koči zaživela Liza in Lovre. »Pred njim je bil svet, ki ga še nikoli ni videl« (Bevk 1993: 40). Na poti pride do pomembnih odločitev. Tu se razkrije otroška nedoraslost. Pred njim se odpira novo življenje. Pot je polna neznank, tako kot je polno neznank življenje po očetovi smrti. Kolovoz, ki je najbolj izhoben, simbolizira rešitev, to je nastanitev v nov dom. »Kolovoz je šel čez gmajno in kmalu izginil v gozdu« (Bevk 1993: 39). Določeni dogodki so predvidljivi, tako kot je predviden tudi kolovoz čez gmajno. V nadaljevanju avtor zapiše: »Steza je bila ozka, zato sta stopala drug za drugim« (Bevk 1993: 39). Samorastnika sta si v oporo. Drug drugemu dajeta pogum za življenje. Tudi ko plašno pogledujeta, kaj bo skočilo iz gozda. Kolovoz je zanju

prisposoba odrešujoče rešitve, kot prihod v nov dom, ki ga bo držala pokonci daljna materina sorodnica. Kolovoz, po katerem hodita, ima stranske poti. Te poti so nejasne, kot je nejasno, kaj jima bo prineslo življenje. Zagledala sta steze, ki so se križem prepletale in izginjale. Rešitve, kje bosta nadalje živela, niso nakazane. Tinče kot otrok vidi rešitev v vasi, kjer bo našel odgovor, kje vodi pot v Črni breg, kamor sta namenjena.

Kronotop klanca

Izrazitejšo vlogo kot pot odigra v Bevkovem mladinskem opusu klanec. Bert (*Učiteljica Breda*) na njem stori odločilno dejanje. Ob njegovem žvižgu se tam zbere gruča otrok, ki pride iz svojih domov. Bevk zapiše: »Na klic so iz vseh hiš cepali na klanec. Bilo jih je kakih petnajst večjih in manjših. In vsak je imel s seboj kako orožje. Leseno sulico, lesen meč, bezgovo puško ali lok s puščicami« (Bevk1974: 92). Toda to pot Bertov klic ni pozival k igri, pač pa v boj za rešitev njihove učiteljice. Učenci so imeli svojo partizansko učiteljico zelo radi in je na noben način niso želeli izgubiti. Na vsak način so hoteli po svoje obračunati s Kokodajsom, ki jo je želel ovaditi. Igra jim je nadomestilo za odločilno dejanje. Ugotavljam, da je Bevk časovna in prostorska znamenja združil v pomensko celoto. Tolminska je, tako kot vsa Primorska, spadala pod Italijo. Prepovedana je bila raba slovenščine, doma pa so otrokom zabičali, da je prav slovenski jezik pomemben za ohranitev slovenske identitete.

Klanec je upanje in odrešitev za Tomažka (*Mali upornik*). Avtor naniza številne zunanje prostore, ki se ponujajo kot pot v svobodo. »Na skrivaj sem se oziral pod cesto, ki jo je podpiral visok zid. Pod zidom je tekel klanec. Ob klancu je bil plot, a v bregu pod njim sadovnjak. Pod sadovnjakom je ležala velika njiva, a niže se je vlekla pusta senožet prav do rečice. Treba bi bilo samo poskočiti čez zid, čez klanec, čez plot« (Bevk 1993: 108). V točno opredeljenem času je naglo pomikanje po klancu usodnega pomena. Kolona mora dospeti do gozda še predno se zdani. »Kolona se je naglo pomikala po strmem klancu. Zarja je bila vedno svetlejša, drevje in vrhovi gora so čimdalje bolj jasno vstajali iz jutranjega mraka. Dvigali smo se, da dosežemo gozd, preden se docela zdani« (Bevk 1993: 135). Na klancu Matevžek (*Jagoda*) obstane. »Sprva je hotel teči domov in se skriti v najtemnejši kot na hlevu, a ga je zadržala neznana sila« (Bevk 1978: 103).

Klanec je bližnjica k domu. »Ko je podil ovce po klancu skozi senožet, je bil že trd mrak [...] Videl je le korak pred seboj. [...] Prignal je domov. Gospodar ga je pričakal pred hlevom. 'Kod pa hodiš tako dolgo?' 'Saj ni pozno,' je izjecljal« (Bevk 1993: 100).

Srečanje z gospodarjem ni nič kaj prijazno, saj se pastir zaveda svoje napake, da je prepozno prignal živino domov. Tega v mraku ne bi smel storiti.

Strmi klanci, neprehajane poti in številne steze so vodile do samotnih domov, ki so bili raztreseni visoko po pobočjih. »Od klanca se je cepila steza in vodila čez pobočje. Vila se je skozi gozd v grapo, v kateri je stalo nekaj raztresenih bajt in kmetij« (Bevk 1993: 118). V tem primeru sem tudi opazila dinamiko, saj gre za razgibanost. Steza vodi čez pobočje, nato se prostor odpre v gozd, se nadaljuje v grapo in pelje do posameznih domačij. Gozdovi pa so se razprostirali v bližini domačij, ki so nudile zatočišče partizanom med vojno. Vas pod samotnimi domačijami je bila »zemlja brez gospodarja«. V njej so se izmenjavale nemške in partizanske patrulje. Pogosto je zapokalo. To je bil čas vojne. Prav tako opazna svojevrstna dinamika se kaže v sledečem primeru: »Pred vasjo sva stopila na klanec, nato na sivo cesto, ki se je v vijugah vlekla proti Prisojam. Ko so bile za nama tudi samotne, raztresene hiše, sva krenila s ceste na izhojeno stezo, ki se je izgubljala v grmovju« (Bevk 1983: 66). Previdna hoja po klanecu, kateri sledi gibanje po vijugasti cesti do naslednje vasi, v točno določenem prostoru pa nadaljujeta hojo po izhojeni stezi, ki vodi proti grmovju. Tam se izgubi, preneha niz prostorske razgibanosti.

Kronotop praga

Posebna oblika kronotopa je prag. Ta je za otroke (*Grivarjevi otroci*) odločujočega pomena. Od tu opazujejo novo mater, ki prihaja po bregu. Otroci so nestrpni. Porajajo se jim mnoga vprašanja: Se bodo znašli v novi družini? Se jim obeta nova skupnost? Prag je prostor, od koder se vidi daleč po bregu. V sebi skriva neko pričakovanje. Do zdaj nove matere niso videli, niti niso v koči nikoli govorili o njej. Otroške glavice so polne težkega razmišljanja.

Prag je prizorišče, ki dobi posebno vlogo neke nedelje, ko jih obišče Jakob (*Grivarjevi otroci*), saj takrat ne žge oglja. Razveseli se ga sestra, otroci ga opazujejo z odprtimi očmi. »Neke nedelje, ko so se vsi tiščali v izbi, je prišel. Zaropotalo je pred kočo, že je stal na pragu« (Bevk 1993: 11). Na pragu oče in sin (*Tatič*) zagledata gospodarja, h kateremu je namenjen za vajenca. Skriva ga opazujeta, ker očeta zanima, v kakšne roke izroča otroka. »Na ustnicah mu je počival zaničljiv izraz« (Bevk 1995: 12), so besede, ki gospodarja ne prikažejo v pozitivni luči. Iz tega navideznega srečanja si težko ustvarita realno sliko. Za Lukca (*Lukec in njegov škorec*) je prag odskočišče v novi dan. Od tu mu pogled sega na bližnji vrt, kjer se zadržuje njegov škorec.

Prag je prizorišče Tomažkovega (*Mali upornik*) čemernega počutja, čeprav je zunaj lep dan. To prepoznamo v sledečem kronotopu: »Sonce je bilo že davnaj vstalo, vsa narava se je smejala. [...] Stal sem na pragu koč, se držal čemerno kot april in se s šibo tepel po hlačah. Nestrpno sem se prestopal z noge na nogo, kakor da me peče pod podplati« (Bevk 1983: 8). Preveva ga nestrpnost. Izraz tega je prestopanje z noge na nogo. Sončni vzhod ga je vabil na pašo. Kozi sta naznanjali lakoto, mati pa je v skrbeh in tega ne dovoli.

Kronotop narave

France Bevk se osredini na časovno prostorski svet narave, ki je čustveno obarvan. »Pod menoj se je širil gozd, sam gozd, ki je kot temna odeja pokrival valovito pobočje. Daleč tam zadaj so bile nekatere goličave, na njih so stale samotne kmetije. In v daljavi, ki jo je komaj dosegel pogled, se je v mrču belila neka vas« (Bevk 1983: 80). Ta kronotop narave je vezan na hriboviti svet, na gozd, ki je komparativno predstavljen kot valovito pobočje. Tudi tu se avtor poigra z belino vasi. Tudi v naslednjem kronotopu se avtor čustveno opredeli do narave. »Med potjo je poskočil in utrgal šop majnic, ki so visele z vrtno ograje. Na levi je stala vrsta kostanjev, na vejah so se jim že belili prvi cveti« (Bevk 1969: 17). V lahkotnosti in brezskrbnosti je podano dejanje, ki se nadaljuje v deskriptivnem prikazu stanja kostanjev, češenj in murv. Časovno sega v pomladanski čas. V nadaljevanju beremo: »Češnje so bile že odcvetele, veje so se jim polagoma zagrinjale v listje. Le ena, zakasnela je stala sredi polja vsa bela, ko da jo je pokrtil srež. Stare krivenčaste murve so iztezale proti nebu nežne mladike s skoraj prosojnimi listi« (Bevk 1969: 17). Pomladanski čas je zaznan tudi v naslednjem primeru: »Dan je bil lep, svetel, zelenje se je kar kopalo v soncu. V vejah so ščebetali vrabci. Majnice so dišale. Sredi ceste so se igrali dečki, skakaje na eni nogi po likih, ki so jih začrtali v prah« (Bevk 1969: 15). Dejanje otrok sega v mestni prostor, kajti mladež na vasi je imela druge opravke. Da gre za pomladanski čas je razvidno tudi iz naslednjega primera, saj je omenjen mesec april: »Pod kostanji, ki so bili že vsi zeleni, sta stopala vštric kot vprežena voliča. Skozi veje je sijalo aprilsko sonce in jima risalo svetle lise pod bose noge« (Bevk 1969: 5).

Sončni vzhod in zahod dajeta kronotopu narave posebno moč, čustven pridih: »Sonce se je bilo potočilo na zahod, pravkar je padlo za goro. Izza dreves so kukali poslednji žarki. Na potok in na gozd je legal mrak« (Bevk 1995: 58). Čas jasnega vremena je realiziran v tipskem prostoru. »Med debli se je v soncu blestela gmajna, kjer je med jelšami in robidjem rasla redka nizka trava. Ta del zemlje je bil pol leta zasenčen od hriba in od

gozdov. V poletju je ilovnata zemlja razpokala, da so se reže odpirale kot žejna usta. Na tej gmajni so se vsak dan pasle kože« (Bevk 1969: 60). »Sonce je pravkar vstajalo izza hriba, ko sem se dvizal po gmajni. Še enkrat sem se ozrl po domačiji, z očmi pobožal slamnato streho, ki je gledala izmed sadnega drevja« (Bevk 1983: 78). Po deževnem vremenu se nebo zjasni in sonce ponovno pridobi na moči. »Nebo se je docela zvedrilo. Sonce, ki je viselo tik nad grebenom hriba, je znova posijalo. Narava je bila kot umita, rdečkasti žarki so se lesketali v kapljah na travi in na drevju« (Bevk 1993: 87).

Ne samo prostorskost, ampak tudi časovni nizi oblikujejo ruralno okolje. Človeška roka in zemlja sta v soodvisnem razmerju. Tako kot se izmenjujejo letni časi, tako se menja tudi delo na zemlji. Od obdelane zemlje in pridelka pa je odvisno preživetje kmečkega doma. In kmečki sloj ima v lasti tipske prostore, značilne za ruralno okolje. Mednje spada tudi laz, s travo porasel svet v bližini gozdov, ki se razprostira do točno določenega prostora. »Pod Grivarjevo kočjo so ležali lazi, ki so se vlekli skoraj do potoka. Bili so last bajtarjev in kmetov. Spomladi so na njih vzgojili zeljnate sadike, v jeseni so bili polni krompirja, korenja in pese« (Bevk 1995: 62). Ciklična dela na polju so tesno vezana na letne čase. Odpira se produktivni čas, ki je povezan z zemljo, avtor namreč nikoli zgodbenega dogajanja ne umesti v zimski čas, ko narava miruje in kmečko delo počiva.

Zato pa je potrebno krmo za ta letni čas živini pripraviti že prej, običajno poleti. Delo poteka do trde teme. In Košan (*Grivarjevi otroci*) je pravočasno poskrbel za otavo. »Kozolec, ki je stal ob veliki njivi zunaj trga, je bil njegov. Prejšnji dan je bil vrgel z njega otavo, da jo znese domov. Nosil jo je do trde noči, a je je še ostalo. Tisto jutro je po zajtrku vzel koš in odšel na polje« (Bevk 1993: 43). Poleti, v največji vročini, je bilo običajno največ dela, saj je bilo potrebno košnjo pospraviti v času, ko se seno najbolje suši. To je razvidno iz naslednjega kronotopa: »Bilo je vročega, soparnega dne. [...] Družina je v senožeti za poljem pospravljala seno. Hlev je bil prazen, živina je bila na paši. Le prašiči so kdaj pa kdaj zakrulili v svinjaku. V koprivah ob plotu so se valjale kokoši in od vročine odpirale kljune« (Bevk 1995: 76). Vsi družinski člani so primorani poprijeti za delo na polju, da dom lahko preživi. Izjeme ne veljajo niti za otroke.

Iz naslednjega primera je razvidno, da je čas natančno opredeljen, povezan je s tokom življenja (biografski čas): »Že kakih deset let je živel sredi gozda v Črnem bregu.[...] Spal je v borni kolibi, ki si jo je bil sam postavil. Žgal je oglje in ga v velikem košu nosil prodajat kovačem po vaseh. Za izkupiček si je nakupil tobaka in živil, nato se je znova

vrnil v gozd« (Bevk 1993: 11). Zgodbeno dogajanje je konkretizirano. Prostor je postavljen v borno kočo sredi gozda, ki je dom Toninega brata Jakoba (*Grivarjevi otroci*), kjer je v ospredju odmaknjeno življenje. Ta prostor postane zanimiv za Blažeta, ki ob ogledu občuti toploto doma in doživi čudovito srečanje z živaljo.

3.2 Znamenja časa v prostorskih opredelitvah

Znamenja časa v prostorskih opredelitvah so:

- mrak,
- noč,
- dan,
- nedelja,
- nevihta,
- smrt.

Mrak

Mrak, poleg noči, daje času svojstven, skrivnosten pomen. Dogajanje postane zamegljeno, neopazno, nevidno. Pripovedovalec se znajde na domu, v točno določenem zaprtem prostoru, ki ima svoj namen. »Bil je že mrak, ko sva dospela do vasi. Že ob polju sva stopila s klanca. Zofka me je vodila po stezi, ki je držala do Končarjevih. Znašel sem se v kamrici z eno posteljo, mizico, staro skrinjo in omaro« (Bevk 1983: 64). Pokrajina postane zatemnjena, tako da ni mogoče razločiti vršacev od neba. »Mesec je bil medtem že zdrknil za hrib, pokrajino je ovil gost mrak. Skoraj ni bilo razločiti gorskih vrhuncev od oblačnega neba« (Bevk 1993: 129).

Ob točno določenem času se osebi gibljeta po različnih odprtih prostorih (sadovnjakih, klanecu, cesti, izhojeni stezi). »Po večerji sva se z Zofko izmuznila iz hiše. V mraku, ki je ovijal breg, sva tiho šla skozi sadovnjake. Izogibala sva se hišam, katerih okna so se svetila iz teme« (Bevk 1983: 66). Mrak je Tomažku in Zofki (*Mali upornik*) v pomoč, saj je njuno gibanje težje opazno. Ker se ne izpostavljata, se izogibata razsvetljenim hišam. V sledečem primeru se v mraku oče poslavlja od Tomažka in matere. »Stali smo v mraku pred kočjo, tresel se nam je glas, ko smo se poslavljali in si segali v roko. Bilo mi je svečano pri srcu, vendar so mi solze stopile v oči in materi menda tudi« (Bevk 1983: 63). Dogajanje kljub razhodu postane za pripovedovalca slovesno, saj je na očeta ponosen.

Podoba izdajalca Smuka pa je kljub slabi vidnosti opažena v točno določenem prostoru, od koder opazuje dom. »V sivi mesečini, ki se je prav tedaj vsula izza oblakov, sem zagledal široko tenjo. Stala je v sadovnjaku in se nepremično ozirala proti koči« (Bevk 1983: 74).

Čas je odločilnega pomena tudi v naslednjem primeru: »Tistega dne se ji ni ljubilo igrati. Želela si je samo, da bi sonce kmalu zašlo za hrib in bi čimprej nastal večer. Toda, kadarkoli se je ozrla na nebo, se ji je zdelo, da sonce visi vedno na enem in istem mestu. Breg je bil ves v svetlobi. Gozdovi in gmajne, redke bajte in lazi, srobot in robida, vse se je lesketalo« (Bevk 1995: 56). Nežka je v težkem pričakovanju sama doma čakala, da se bo zvečerilo. Toda tistega dne se sonce nikakor ni hotelo skriti. Doma ji je običajno dolgčas pa tudi strah jo je bilo na samoti. Ravno tistega dne ji bo mati naredila punčko. Pričakovanje matere je drugačno kot druge krati. Mati je tista, ki je ne more dočakati. Ko se zvečeri, se Nežka sama doma bojuje s strahovi. Vidi jih v sencah, ki se plazijo iz bližnjega gozda. Samota jo ubija. Dom ji ne nudi zaščite pred strašljivimi podobami.

»Prejšnji večer je bil že mrak, ko sta dospela. Ko sta z brega zagledala trg pred seboj, sta obstala kakor začarana. Toliko lepih hiš še nista videla.[...] Med hišami je tekla reka, ob nji pa so stale žage, ki so pele. Iznad streh sta se dvigala zvonika dveh velikih cerkva« (Bevk 1993: 44). Vas je za majhna otroka nedosegljiva, občudovanja vredna. Hrepenenje po drugačnem življenju, proč od novih gospodarjev je zanju samo utopija. Pogled na razsvetljeni prostor, daleč od doma, je fascinanten. Tam nista bila še nikoli, vse je neznano. Njun dom je na samotnem kraju. Nikjer nobenih sosedov, stikov z drugimi ljudmi nimata. V vasi pa so hiše skupaj, ljudi je polno. Kolikor ju po eni strani privlači, po drugi v njiju zbuja strahospoštovanje. V zakotnih grapah in visokogorskih bajtah nista vajena žag, ker jih tako visoko v hribih ni.

Noč

Nočno dogajanje, ki pa je umirjeno, je razvidno iz razsvetljene veže, od koder se sliši le petje. »Ko me je karabinjer z brčicami vodil nazaj v zapor, na vasi ni bilo več vojakov. Porazdelili so jih bili po hišah. Iz neke razsvetljene veže se je razlegalo petje. Siva noč je bila osvežujoča, vdihaval sem polne prsi zraka« (Bevk 1993: 107). Noč ne izgubi svojstvenega pomena. Pripovedovalec je prisoten v času in prostoru.

Dogajanje, ki doseže višek, se odvija v točno opredeljenem prostoru. »Od vzhoda se je zaznala prva zarja. A bila je še rahla, tema je bila še prav tako gosta kot prej. V Prisojeh so se oglasili prvi streli. Napad se je začel. Luči v karabinjerski kasarni so v hipu ugasnile« (Bevk 1993: 131). Zaznati je prvo jutranjo zarjo, čeprav dan še ni zaživel. V odločujočem trenutku se stemni tudi v kasarni.

»Nebo je bilo oblačno, vsa pokrajina je bila zavita v globoko temo. Nad zahodom je še rahlo žarelo nebo, v vasi so gorele luči. Polagoma so ugašale druga za drugo« (Bevk 1969: 99). Temačnost se stopnjuje z oblačnostjo in domovi, drug za drugim, tonejo v mirnost spanca.

Spremenjen in neprepoznaven prostor v času, ki obstaja v točno določenem ciklu je razviden iz naslednjega kronotopa: »Dospel je na gmajno in se ozrl okoli sebe. Bil je začuden. Zdela se mu je vsa drugačna. Ponoči je bila popolnoma spremenjena. Bilo mu je, kakor da je nenadoma zašel v drug popolnoma tuj svet. Grmovje je bilo širše in črno ko oglje. Drevesa so rasla nekam v zvezde« (Bevk 1993: 112). Prostor ponoči kaže drugačno sliko. Pripovedovalcu je neprepoznaven, tuj. Izrisan v čisto drugačnih podobah, ki so nerealne. Tudi iz naslednjega primera je razvidno, kako močan prizvok ima lahko čas, kot je noč: »Za kostanji se je vzdolž ceste vlekla živa meja. Podnevi je bila vabljiva, zelena, a ponoči se je zdela nepredirna in grozna« (Bevk 1969: 38). Živa meja s svojo zeleno barvo privablja poglede podnevi, ponoči pa vzbuja grozo.

V sledečem primeru je dejanje v točno določenem času, to je ponoči, otežkočeno. »Dolgo smo se motali med debli in skalami, se v temi spotikali ob korenine, preden smo prišli v taborišče. To ni bilo tam, kjer sem bil pred dvema dnevoma našel ostanke ognja. Ležalo je v dnu globoke, skalnate vrtače, ki jo je obraščalo košato drevje« (Bevk 1983: 121-122). Prostor, kamor je skupina namenjena, je dobro skrit, zato je potrebno premagati različne ovire. Čas in prostor sta v tem primeru vezana drug na drugega, kajti partizani so se odpočivali od dolge poti.

Čas nadvlada prostor. »Na nebu je visel tenek krajec lune, podoben izbrušenemu srp. Mesečina je bila tako medla, da ni delala senc. Vijugasta pot po bregu se je odražala komaj za spoznanje. Saj ni bilo verjetno, da bi ob tisti uri kdo prišel iz vasi ali iz oddaljenih samot za hribom. Še čez dan je redek človek zašel na tisto pobočje« (Bevk 1983: 34). Kopicijo se časovni nizi jasne noči, mesečine, pozne ure ... Prizorišče je postavljeno v zunanje prostore.

V ospredje časovne opredelitve je postavljen mesec, kot znamenje jasne noči. »Nad lepo Vipavsko dolino je ležala jasna jesenska noč. Po nebu je plaval mesec, podoben velikemu zlatemu novcu. Zrcalil se je v Vipavi, ki se je tiho vila med zelenimi lokami in polji. [...] Mesečina je oblivala tudi belo vas, ki stoji na prijaznem holmu sredi doline. S korci krite hiše [...] so se svetile kot podnevi (Bevk 2000: 7). Avtor poimenuje vas s pridevnikom bel, ki naj bi ponazarjal vas v odsevu mesečine.

Pripovedovalec se zaveda, da mu je čas odmerjen. Potreben je odločen premik, drugače ga bo noč prehitela. To je Bevk zaokrožil v sledeči kronotop: »Sonce je zdrknilo za goro, mračilo se je. Moral sem pohiteti, da dospem do trde noči. [...] Še enkrat sem se ozrl na ostanke koč, nato sem stopil na stezo, se oziral, klical kozi in mencial s prsti, kakor da jima ponujam soli« (Bevk 1993: 87).

Dan

Dan ima odločilno vlogo. Gre prav za tisti dan, ko dogajanje ni izvedljivo, kar je razvidno iz naslednjega primera: »Tisti dan me niso mikale jagode, ki so me vabile ob nekem groblju. Pogled mi je uhajal proti Črnemu robu, ki mu sicer nisem rad hodil preblizu. Saj sem že povedal, da so tam baje v starih časih živeli divji možje« (Mali upornik 1983: 20). V tem primeru gre za pretrgan potek dogodkov, v dogajanje vdre iracionalnost. Menim, da bi bil ta kronotop lahko tudi pustolovski. Bahtin trdi, da je za pustolovski kronotop značilno naključje. V tem primeru je dopustna možnost, da se pogled naključno usmeri proti Črnemu robu, ki skriva v sebi bajeslovnost, in vzbuja v pripovedovalcu strah, saj v nadaljevanju pojasni: »Tedaj jih ni bilo več, vendar mi je tisti kraj vzbujal strah. Ob nevihtah je prihajalo od tam čudno zavijanje in tuljenje« (Bevk 1983: 20). Prostor se v tem primeru meri z »bližino in daljavo«, saj mu je pogled uhajal proti Črnemu robu.

Nedelja

Čas, ki je vezan na kratek rok, na točno določen svojstven pomen, je nedelja, dela prost dan. »Čez dva ali tri dni je bila nedelja. Ob nedeljah nisem gnal na pašo, kozi sta se sami pasli, privezani za plot sadovnjaka. Ves popoldan me je mati učila slovenskega branja« (Bevk 1983: 38). Tudi otroci so oproščeni običajnih opravil, nadomesti se jih z drugimi dejavnostmi. Mati ga izkoristi za otrokovo izobrazbo. Ta čas je trajno omejen, vendar se ciklično, tedensko ponavlja.

Prav v točno določenem času pa se dejanje ne odvija, kakor bi pričakovali. »Tisto nedeljo se mi je branje še posebno zatikalo. Glava mi je bila še polna vtisov. Bral sem samo z očmi, še te so mi bolj pogosto kot po navadi uhajale skozi okno, vedno gostejše kaplje znoja so mi stopale na čelo« (Bevk 1983: 40). Prvoosebni pripovedovalec se ne more osredotočiti na branje, kajti misli se zgublja skozi točno določen prostor, zato pri tem opravilu trpi.

Nedelja je bila pomemben dan tudi za trgovskega vajenca. Takrat trgovina ni bila odprta in ves dan je imel čas zase. Daleč od doma se je seznanil z dijaki, hotel dan izpopolniti po svoje, zato si je čas krajšal ob reki, da bi ubežal spominom na svoje domače. »Ob nedeljah kmalu nisem več bil sam, začel sem iskati družbe. Zašel sem med dijake, ki sem jih spoznal ob reki, kjer smo se kopali« (Bevk 1995: 23).

Nevihta

Iz naslednjega primera je razvidno dogajanje, ki se odvija v odprtem prostoru, pod milim dnevom pred nevihto, ki vzbuja posebna občutja strahu. S stopnjevanjem premikanja oblakov se oblikuje posebna senca, ki grozeče preti naravi. »Medtem so bile kope oblakov zrasle že visoko na nebo. Dosegle so sonce, ki je nenadoma potemnelo. Prek vsega pobočja je legla grozeča senca. Trepetale so trave, trepetalo je listje, na drevju. Grmelo je čimdalje bolj grozeče, bliski so bili vedno gostejši. Daljni hribi so se zagrnili v siv plašč dežja« (Bevk 1995: 86). Pripovedovalec priznava strah, ki se mu poraja v konkretiziranem času. »Rad sem imel nevihto, če sem jo gledal skozi okna koč. Na prostem pa me je bilo strah bliskov in groma, bal sem se strele. Ozrl sem se po nebu: ni bilo časa gnati domov. A v trenutku, ko je rob grozečih oblakov pokril sonce in se je gozdni mrak še bolj zgostil, bi me nič več ne moglo zadržati v Črnem robu« (Bevk 1983: 81).

Smrt

V Bevkovih mladinskih delih *Grivarjevi otroci*, *Tovariša in Lukec in njegov škorec* zasledimo motiv smrti. Ta je tesno povezan z domom. Bahtin zapiše: »V zaprtem časovnem nizu individualnega življenja se je zelo transformiral tudi motiv smrti. Dobil je pomen resničnega konca. Čim bolj zaprt je niz individualnega življenja, čim bolj je odtrgan od življenja družbene celote, tem večji in pomembnejši pomen ima smrt« (Bahtin 1982: 333). Smrt očeta (*Grivarjevi otroci*) pomeni dokončen konec, zadnjo vez

med starši in otroki. Ta kruta realnost omogoči dokončen razpad doma. Košan (*Grivarjevi otroci*) je brez moči. Ko pa po sodnikovem posredovanju nastopi odločno, dobi dom nov smisel, čeprav imata v njem mesto samo Tona in najmlajši Blaže, kajti višja sila odloča o bivanju starejših otrok. Smrt prizadene tudi Primoževo družino (*Tovariša*). Oče se po ženini smrti ne znajde, vsa bremena prelaga na starejšo hčer, ne išče niti nove službe, brez žene ni kos trdemu življenju. Oddalji se od doma in dom nima več vzgojne funkcije. Ne vidi več cilja pred sabo. Smrt je močnejša od njega samega. Ga nadvlada in s tem onemogoča funkcioniranje doma. Smrt poseže tudi v Lukčevo družino (*Lukec in njegov škorec*). Preseneti ga na morju, na poti k očetu. Če je bil otrok nanjo nepripravljen, pa je mati slutila, da v novem domu družina ne bo skupaj zaživela. Z materino smrtjo je Lukec prepuščen sam sebi. Tisti čas je čustveno nabit. »Ostal je sam, čisto sam« (Bevk 2000: 72). Sam se mora znajti na ladji, v tujem svetu daleč od doma. Tu ne gre za enotnost kraja, ki povezuje rojstvo in smrt, ampak sta kraja zibelke in groba različna. Smrt je dokončna prekinitev stika med materjo in sinom. Mati se mu nikoli več ne bo smehljala, se veselila z njim uspehov, nikoli več ga ne bo karala in se jezila nanj. Darovi, ki jih dobi od potnikov, ga ne morejo razveseliti, saj mu matere ne more nič nadomestiti. Praznine, ki jo povzroči materina smrt, ne more nihče zapolniti. Edino škorec, h kateremu se zateče, mu ubija samoto. Ostal je edini stik z domom v domovini. S smrtjo so prekinjene vse vezi med družinskimi člani.

Po Bahtinu se »prostorska in časovna znamenja družijo v pomenljivo in konkretno celoto« (Bahtin 1982: 219). Ob točno določenem času se pripovedovalcu ponudi možnost, da se mu izpolni želja. »Že naslednji dan po očetovem prihodu, se mi je izpolnila vroča želja, da bi videl ranjenca. Mati je bila odšla k Osojniku na dnino. Oče je nekaj brkljal okoli koč, včasih izginil v vežo, a se je koj zopet prikazal ob tnalu ali v sadovnjaku. Ta dan sem pasel čim bliže doma, da bi imel čim več pred očmi« (Bevk 1983: 45). Rad bi namreč videl Črta, zanj pomembnega človeka. Prostor je v funkciji pomembnega prizorišča. Njihov dom je skrivališče ranjenca. Prostorsko in časovno se dogajanje veže na vojno.

Iz naslednjega časovnega in krajevnega niza je razvidno, kako je dom povezan s kronotopom. »Sonce še ni popolnoma zašlo, ko so vsi štirje dospeli domov na samoto. Tona se je z vzdihom sesedla v izbi na klop. Milo se ji je storilo pri srcu. Potem se je ozrla okoli sebe. Izba je bila razmetana. Poznalo se ji je, da so tuji ljudje gospodarili v nji« (Bevk 1993: 58). Še pred sončnim zahodom se končno vsi Grivarjevi otroci s svojo

varuhinjo vrnejo domov. Tona ugotovi, da je v času njene odsotnosti na domu gospodarila tuja roka, ki je ni brigala urejenost doma.

Notranji prostori v navezavi s časom niso tako pogosti kot kronotopi, kjer čas sovpada z zunanjimi prostori. V delu *Grivarjevi otroci* pa se dogajanje odvija tudi v sobnih prostorih, kjer poteka zasebno življenje sodnikove družine. Otroci so odšli iz kuhinje, da bi ne bili v napoto, v dnevno sobo. In bilo je presenečenja. »Niti sanjalo se jima ni, da so take krasote na svetu« (Bevk 1993: 52). Doma česa takega niso imeli. Njihov dom je bil skromen. In kakšna čistoča. »Kako se je tu vse svetilo!« (Prav tam). Prevzele so ju knjige. Takih Tinče in Mretka še nista videla. Ta prostor je bil prostor pogovora, enakovrednega dialoga med otroki. Tam se je razkrila njihova revščina, tam je sodnikova hčerka na pobudo matere izročila otrokoma punčko in knjigo. Prvič v življenju dobila darilo. In prav v tem prostoru občutita po dolgem času spet toplino doma, saj jima je na njunem domu ne nudi nihče več. Čutno nazorna znamenja se v tem primeru zgostijo.

Bahtin zapiše: »Kronotopi lahko segajo drug v drugega, obstajajo drug ob drugem, se prepletajo, zamenjujejo, postavljajo drug ob drugega« (Bahtin 1982: 365). V naslednjem primeru je prostor prizorišče dogajanja, čas, ki sega v ta prostor je točno določen. Vendar se avtor v nadaljevanju dotakne – poslužuje novega kronotopa, za katerega trdim, da je kronotop v kronotopu. »S Črnega roba, gozdnatega vrha nad našim bregom se je že od prve zore razlegalo streljanje. [...] To je bilo takrat za tolminske hribe nenavadno, saj se je pisalo šele leto 1942. Prasketale so puške in lajale strojnice. Kdaj pa kdaj se je z ostrim pokom razletela kaka mina« (Bevk 1983: 8). Tudi v sledečem primeru, ki je bil naveden že pri kronotopu poti, se kronotopa postavljata drug ob drugega. »Tegoba, ki je Tončka spremljala vso pot, ga je minila šele ob pogledu na Sušje. Objeli so ga spomini treh tednov počitnic. V opoldansko zvonjenje so se razlegali kriki otrok, ki so se bili pravkar usuli iz šole. Tonček je Peterča ujel na strmi stezi, ki se je vila od ceste h Kolkarju« (Bevk 1953: 112). Otrokovo občutje je zajeto v čas in se spremeni šele, ko se ta znajde v drugem prostoru, ki je poln spominov iz preteklosti. In v ta kronotop sega drug kronotop, ki je zaznamovan s točno opredeljenim časom in pomenom prostora.

3.3 Primeri kronotopov mestnega okolja

Prizorišče v literarnem delu *Tonček* je umeščeno v Gorico v čas fašistične okupacije. Lega mesta in arhitekturni prikaz nista podrobneje opisana, čeprav je geografska omemba

Soče, Sabotina, različnih stavb, kostanjevega drevoreda podana. Ne zasledimo niti gradu, samostana. »V večernem soncu, ki je tonilo za Brda, so se odpravili proti domu. Samotna ulica ob robu mesta, v kateri so stanovali, ni bila daleč. Kmalu so stali v tesni kuhinji podstrešnega stanovanja ...« (Bevk 1953: 19). Tončkov dom se ni nahajal v vasi, pač pa je fokusiran v mestno okolje. Ne nekam v središče mesta, pač pa v njegovo zaledje. Da gre za primorsko mesto, je razvidno že iz tega, da je sonce tonilo za Brda, ki se nahajajo v bližini Gorice. V naslednjem primeru je prostor ožje določen. Avtor omeni Kostanjevico, ki se vzpenja nad Gorico. »Vzpela sta se na pobočje Kostanjevice na večerni strani. Pretaknila sta se skozi bodečo žico in se znašla v goščavi akacij. V gosti senci, ki jo je zlatil le kak sončni žarek, je bil mrak in hlad. Okolica je bila tako vabljiva, da bi bila najrajši legla na mah in molče strmela v zelene veje« (Bevk 1953: 63). Akacije prekrivajo goriško območje, v hribovitem svetu jih ne najdemo.

Za razliko od vasi je iz naslednjega kronotopa razvidno, da je vrtec mestna realnost: »V mestnih zvonikih je odbilo peto uro. Iz otroškega vrtca so se razlegali otroški glasovi, truma deklic se je usula na ulico« (Bevk 1953: 69). Mestni utrip je razviden tudi iz naslednjih dveh primerov: »Ko si je Viktor po obedu ogledal veverico, sta dečka stopila na ulico. Napotila sta se proti postaji.[...] Na postaji sta dečka počenila v senco in opazovala prihajajoče ljudi, vozove in tramvaje. Trije izvoščki so dremali na kozlih svojih starinskih kočij« (Bevk 1953: 78). 'In to je mesto?' je brundal potnik. Človek se pripelje, za pol voza prtljage, a nikjer kake kočije ne postreščka. To ni nikako mesto, to je vas. Tramvaj me ne bo zapeljal v hotel' (Bevk 1953: 80).

Iz naslednjega kronotopa prepoznamo reko, ki je poimenovana, prav tako hrib, ki se dviguje nad tem prostorom. »Objelo ga je sonce jasnega jesenskega dne. Tekel je čez polje, med vinsko trto s polnimi grozdi in obstal na visokem bregu Soče. Preko Oslavlja in Sabotina se je razlivala žarka luč, le pod zapadnim bregom tik ob reki je že visel pas sence. Zelenomodri valovi so se lesketali, od belega proda se je kar bleščalo« (Bevk 1953: 33). Jesensko sonce daje prostoru posebno vrednost, beli prod ostaja stereotipen tudi v današnjem času. In v ta prostor in čas je pisatelj France Bevk postavil dom mladinskim protagonistom Tončku, Primožu in Viktorju. Tudi v naslednjem primeru je razviden stereotip z belim prodom, poraščenost z javorji, gabri, akacijo in vrbami pa je tipična za breg reke Soče. »Reka je rahlo šumela. Od pomladanskega deževja se še ni bila unesla, zakrivala je beli prod. Umazana barva valov se je le polagoma spreminjala na

zelenkasto. Bregova, porasla z javorji in gabri, akacijo in vrbovjem, sta se dvigala kot zeleni steni« (Bevk 1969: 18).

Razmere pod fašizmom so bile težke za vse Primorce. Zavednost ljudi je razvidna iz naslednjega primera: 'Kakšen Slovenec pa si, če ne znaš po slovensko pisati in brati? Še mi smo znali, ki smo živeli na deželi' (Bevk 1953: 94). Na Goriškem je bilo še huje kot v tolminskih hribih. To potrjuje tudi stric Tomaž (*Tonček*) v naslednjem kronotopu: 'Danes je težko za vse [...]. Tudi v Ameriki ne cvetejo samo rožice. Bankovci tudi tam ne rastejo na vejah kot pri nas lešniki. V zemlji so zakopani in jih ni lahko izgrebsti ... Če bi se doma tako gnal kot tam, bi ne bil na slabšem. Morda celo na boljšem' (Bevk 1953: 94). Tujina, kamor je odšel zaradi zaslužka, ni izpolnila njegovih upov in pričakovanj. Potrebno je bilo tudi tam trdo delati. Ni bil na boljšem, kot če bi doma tako garal. Amerika je bila samo v besedah obljubljen dežela. Z vrnitvijo domov je znal še toliko bolj ceniti denar in ga ni razmetaval. Obljubil je pomoč tudi bratovi družini, saj se je čutil krivega, da je zašla v take finančne težave.

Ostaline prve svetovne vojne so razvidne v rovih ob Soči, kamor so se dečki med počitnicami, ko ni bilo nadzora doma, pogosto zatekali in si tam pripravili svoje skrivališče. Vse to je natančneje opredeljeno v naslednjem kronotopu: »Uro pozneje sta dečka sedela v svojem skrivališču ob reki. Med vojno so bili vojaki izklesali kritje v visoko steno, da so bili varni pred granatami. [...]. Steza je bila zarasla z grmovjem, robido in koprivami. Le dečki, ki so se potepali ob vodi, so kdaj pa kdaj zašli v tisti rov« (Bevk 1969: 36).

Avtor preseli tudi v naslednjem primeru prostorski svet iz hribov na Goriško. Znamenje tega prostora je platana, ki je ne najdemo na Tolminskem. »Sedla sta v senco košate platane pred otroškim vrtcem. Tam je Tonček večkrat polegaval, kadar je čakal na Maričko. Utrujena in znojna sta uživala hlad in počitek. Zdaj, ko je bilo vse za njima, sta se tiho smehljala dogodivščini« (Bevk 1953: 66). Huda preizkušnja ju je utrudila. Čas in prostor postaneta nepomembna. V naslednjem kronotopu je viden raztegljiv prostor, čas pa je določljiv iz dejanskega stanja: »Dvorišče je mejilo na polje, vmes je bil samo trhel plot. Njive, obrobljene od vinske trte, od smokev in breskev in vse polno sadov ... Odtrgal je pogled od prepovedanega raja in se zazrl na umazano dvorišče. Pri zadnji drvarnici se je grela pekaričina mačka« (Bevk 1953: 56).

Funkcioniranje družine iz mestnega okolja je razvidno iz naslednjega kronotopa: »V cerkvenem zvoniku se je zdrla ura in odbila eno. Tilda, njegova sestra, je bila za blagajničarko; ko je opoldne prišla domov, je šele zakurila za kosilo. Od poldne do ene se je smel potepati do mile volje« (Bevk 1969: 10). Čas je strogo vezan na določeno opravilo. To je razvidno tudi iz naslednjega primera: »Ura je že odbila pol ene, ko sta se Primož in Viktor vračala iz šole. Se pravi: pouk je bil končan že opoldne, vračala sta se z letanja in potepanja po okolici« (Bevk 1969: 5). Čas je točno določen, vezan je na prostor, šolo, ko se učenca vračata iz nje, natančneje s potepanja v njeni okolici.

V sledečem primeru je prostor dogajanja prav tako pomaknjen v mestno okolje, glavni protagonist se skriva pred sestro in očetom, ker mora opraviti zanj pomembno dejanje. »Primož je hodil po mestu ko tat, previdno se je oziral na vse strani. Za nič na svetu bi ne hotel srečati očeta ali sestre. toda prav tistega dne je bil slednji moški sumljivo podoben očetu, a vsaka gospodična Tildi« (Bevk 1969: 29). Vrnitev v prostor (mestno okolje) je izvedena v točno določenem času. »Proti večeru se je Tonček odpeljal nazaj v mesto. Pri Kolkarju so mu naložili cel koš pozdravov za očeta, mater, strica in Maričko. Stric Matija ga je spremil prav do postaje« (Bevk 1953: 121). Odrasli odločijo, da je njegov dom pri starših, zato pobega ne odobravajo in vrnitev je neizogibna. Za vse sorodnike iz vasi pošiljajo pozdrave in stric ga pospremi do prostora, kjer se bosta poslovila.

V točno opredeljenem času se izmenja več dogajalnih prostorov, ki se prav tako navezujejo na mestno okolje. »Ko si je Viktor po obedu ogledal veverico, sta dečka stopila na ulico. Napotila sta se proti postaji. Tončka je zaradi očetove zapovedi, da naj ostane doma, nekoliko pekla vest. [...]. Ko pride s postaje, pogleda še k cirkusu, nato pojde po Maričko. Popoldne je dolg« (Bevk 1953: 78). Mestni otroci so imeli popoldneve zase. Za Tončka je bilo to dolgo časa, ki si ga je organiziral po svoje, čeprav je bila očetova volja drugačna. Medtem bo zamenjal nekaj prostorov: na domu bo pokazal sošolcu veverico, z njim prešel ulico do postaje, pogledal še dogajanje okoli cirkusa in nazadnje opravil naloženo delo.

Iz naslednjega kronotopa je razvidno, kako prostor, ki je vsakodnevno zbirališče, in očetovo dejanje, navdajata z neko napetostjo. »Po stričevem odhodu je nastala v kuhinji moreča tihota. Oče je hodil od okna do vrat in mozgal v sebi razgovor z bratom. V misli se mu je očitno vpletal tudi Tonček. Zakaj bi ga bil sicer od časa do časa ošinil s koncem oči?« (Bevk 1953: 97). V točno določenem času napetost narašča. Stričeva

prisotnost časovno prestavi obračun med starši in otrokom. Kazen je za nekaj časa preložena.

Ciklično delo, ki ga opravlja mati (*Tonček*) ob določenem času, ruši sozvočje ostalih družinskih članov. »Drugi dan po kosilu je mati kot po navadi odšla na delo. V kuhinji so občepeli oče, Tonček in Marička. Oče je sključen v dve gubi krpal široke hlače iz križastega blaga. Marička si je dala opraviti s svojo punčko. Tonček se je dolgočasil na pručici ob nizkem oknu in si z roko neprestano segal na glavo« (Bevk 1953: 31). Dom utesnjuje Tončka, saj mu sestra in oče, ki sta zaposlena vsak s svojim delom, ne zapolnita polja interesov za obstanek v istem prostoru.

Preko zgodbenega dogajanja so vpeti kronotopi, ki s svojim časovnim in prostorskim nizom zapletajo, razpletajo in s tem bogatijo središča poglobitnih dogodkov. Tako kot Bahtin tudi sama trdim, »da imajo kronotopi odločilen pomen pri oblikovanju zgodbe« (Bahtin 1983: 363). Študija je pokazala, da sta dom in družina v Bevkovem mladinskem opusu v tesni povezavi s časom in prostorom. Pojavljajo se kronotopi poti (kolovoza, klanca), praga in narave. Znamenja časa, ki jih najdemo v prostorskih opredelitvah pa so mrak, noč, dan, nedelja, nevihta in smrt.

4 PODOBE DRUŽINE V ODNOSU DO KRONOTOPA

V tem poglavju bom analizirala družino in družinske člane v odnosu do kronotopa ter predstavila podobe očeta in matere, ki jih pisatelj France Bevk izriše v mladinskem opusu. Danski družinski terapevt Jesper Juul trdi: »Najpomembnejše mesto, kjer se razvijata jaz in osebna integriteta je družina« (Juul 2005: 53) »Izjemno vlogo družine priznavajo vse družbe in kulture, danes in v preteklih obdobjih. [...] V vseh kulturah in obdobjih se pojavljata družina in družinsko življenje kot vrednota in ne samo to, tudi kot svetinja« (Musek 1995: 192).

Antropolog Chapman zagovarja stališče: »V zdravi družini prevzemajo odgovornost za vodenje svojih otrok starši – učijo jih, usposablajo in, da, tudi disciplinirajo. Stari Grki so vlogo staršev opisali z dvema besedama: pouk in vzgoja« (Chapman 2009: 61). V družini stremimo za tem, da smo drugim pomembni, da občutijo, da jih imamo radi, da si pomagamo, da čutimo, da nas potrebujejo, da imamo radi in da se čutimo sprejete.

Philippe Ariès ugotavlja, da je bilo v srednjem veku družinsko občutje še neznano. Življenja v hiši niso poznali, saj je bila družina razumljena kot rod, ki je bil povelečevan. Skozi stoletja pa se je mesto družine spreminjalo in prav tako vloga, ki jo je imela v družbi. Družina iz 17. stoletja še ne kaže popolne podobe moderne družine, to pa zaradi masivne družabnosti. V 18. stoletju je družina začela izrinjati družbo iz zasebnosti in se vedno bolj oddaljevala od družbe. Ariès zapiše: »Družina se je razširila toliko, kolikor se je skrčila družabnost« (Ariès 1973: 490). Močno občutje družine se je oblikovalo v skupnosti staršev in otrok, v tako imenovani konjugalni družini, v kateri sta zbrani samo dve generaciji. »Tematika družine je v 19. st. široko pojmovana, družine so večinoma enokulturne in se začenja sodobnejši pomen družine šele na začetku 20. st., od modela široke družine v 150 letih preidemo na model enoroditeljskih družin – kmečke, vaške, primestne, mestne in urbane« (Blažič 2011: 187). Družine se krčijo, otrok je vedno manj. Večgeneracijske tudi v kmečkem okolju izginjajo.

»Ljudje danes zase kot družino poimenujejo različne oblike skupnega življenja« (Čačinovič Vogrinčič 1995: 123). Študija Bevkovega mladinskega opusa je pokazala naslednje specifike družine:

- jedrna družina,
- družine s številnimi otroki, revščina,

- razumevanje v družini,
- družina ni čustvena stvarnost,
- ubogljivost,
- družina kot azil,
- pobeg od doma,
- v nadomestnih družinah,
- krivice pri tujih ljudeh,
- prezgodnja smrt v družini.

Jedrna družina

Po Jesperu Juulu sestavljajo jedrno družino oče, mati in otroci. Taka družina predstavlja tudi za Franceta Bevka najpogostejšo oziroma edino obliko družine. V obravnavanih delih ne moremo govoriti o razširjeni družini, ker enostavno take ne prikaže, niti nisem našla primera patriarhalne družine, saj ne gre za očetovo nadvlado. Družina je prikazana kot statična kategorija, kar je tudi odraz časa in prostora. Družinski psihoterapevti so mnenja: »Družina lahko dobro funkcionira, ko se vsi njeni člani zavedajo svojih nalog« (Zalokar Divjak 2001: 47). To potrjuje tudi sledeče mnenje: »Več generacij je bil občutek odgovornosti ena od najpomembnejših vrednot v družini« (Juul 2005: 79). France Bevk obravnava družino kot osnovno družbeno celico, v kateri imata mesto tako mati kot oče. Svojih obveznosti pa se morajo zavedati in jih izpolnjevati ne samo starši, ampak tudi otroci.

Družine s številnimi otroki, revščina

Naloga primarne družine je tudi, da pripravi otroke za življenje; najprej najstarejšega, potem še ostale. V hribovskih družinah je bilo življenje težko zaradi revščine. Lačna usta je bilo potrebno nahraniti, zato odhod enega od hiše pomeni ena usta manj pri skledi. Petričkovka, Ferjančeva mati (*Pastirci*) prižene Ferjanča nazaj k Pologarju in mu med potjo očita: »Doma taka siročina, pa bi rad še ti sedel k skledi. Predobro se ti godi pri kmetu. Prepoln ti je trebuh, da ne veš, kaj bi si izmislil. Samo enkrat na dan da bi jedel, a še takrat neslano, pa bi bila druga ...« (Bevk 1993: 120). Mati ne more zadržati svojega besa, ko sin iz prve službe pobegne in se ponovno pojavi na domačem pragu.

Razumevajoča družina

Tomažkova družina (*Mali upornik*) je primer družine, ki je polna razumevanja. Da je temu tako, prispevata oba, mati in oče. Včasih niso potrebne besede, samo »nasmihala sta se drug drugemu in se sporazumevala s pogledi« (Bevk 1983: 57). Spoštujeta se, med njima vlada polje enakovrednih odnosov. Oče in mati se v skupnem času o vsem posvetujeta. Skupno družina rešuje vse probleme, čeprav je oče precej časa odsoten. Ko pa so skupaj, jim čas tako hitro mineva, da se tega niti ne zavejo. V dokaz beremo v *Malem uporniku*: »Med razgovorom nismo niti opazili, da je že nastal mrak. Tisti večer se kar nismo mogli do sita nagovoriti, kakor da se nismo videli že dolga leta« (Bevk 1983: 45). Družina ni nikoli brez dela. Če ne drugega mati izbira fižol, oče pa popravlja orodje. Toda družinske idile je konec, ko vojna vihra poseže v družino. V starše se naseli skrb, dvom, o čemer pričajo naslednje besede: »Nekam žalostno so jima sijale oči« (Bevk 1983: 18). Družina z očetovim odhodom v partizane, postane razbita.

Družina ni čustvena stvarnost

»Družina je prostor, kjer se lahko naučimo najčistejših in najplemenitejših čutenj zaupanja in vere vase, pa tudi drugim ter sodelovanja z drugimi; naučimo pa se tudi samostojnosti, samospoštovanja« (Gostečnik 2009: 143). V delih *Pastirci, Tovariša, Jagoda* družina ne kaže globokih čustev. Družinski člani si odkrito ljubezni ne izkazujejo. Ne gre za navezanost staršev in otrok, ljubezen med njimi ni nikoli v ospredju, ne moremo govoriti, da je družina čustvena stvarnost. S tem pa še ni rečeno, da se niso imeli radi, niso pa znali tega ubesediti. »Če pomeni ljubezen skrb za drugega, potem dajemo drugemu vse najboljše, kar premoremo« (Zalokar Divjak 2001: 82). Starši so dali svoje otroke za pastirje in pestrne v upanju, da bodo za življenje preskrbljeni. Matere ob odhodu otrok od doma ne izkazujejo čustev, ne jočejo, niti jih ne pomilujejo. Prepričane so, da je treba jemati življenje takšno, kakršno je. Svojih otrok ne priklepajo nase. Tega se še kako zavedajo, da morajo odrasti v samostojne ljudi, ki se bodo od primarne družine slej ko prej odtrgali. Že psiholog Jung poudarja: »Človek poleg družine, v kateri zaradi vse pretesne zategnjenosti duhovno in moralno zakrni, potrebuje širšo skupnost. Če je z njo preveč obremenjen, t.j., če je še preveč navezan na starše, potem bo svojo navezanost na starše preprosto prenesel na družino« (Jung 2002: 33). Bevkovi otroški liki zgodaj odrastejo in se spoprimejo z življenjem.

Ubogljivost

Bevk v svojem mladinskem opusu prikaže starševstvo, ki ima avtoriteto. O njem Gostečnik zapiše, da je »temeljilo na popolnem podložništvu otroka do staršev. V tem oziru so morali otroci brezpogojno ubogati svoje starše, brezpogojno izpolnjevati njihove zahteve in želje ter slediti njihovim principom in njihovim vrednotam« (Gostečnik 2009: 90). Permisivnega starševstva, »ki naj bi otroku omogočilo maksimalno ugodje« (Gostečnik) v obravnavanih mladinskih delih ni. »Ubogljivost je seveda nekaj, česar se je treba naučiti« (Chapman 2009: 104). O ubogljivosti pridiga mati Nežki, preden jo prepusti Mejačevim. Tudi Matevžkova mati (*Jagoda*) na vzgojne besede, naj uboga gospodarja in naj moli na paši, ne pozabi.

Družina kot azil

Podoba družine kot azila, kot pribežališča se kaže Bevkovim Pastircem, Renatu, Nežki ... Otroci od vedno potrebujejo starševsko vodstvo, Matevžek (*Jagoda*) tega nima. Ravno tako ne ostali Bevkovi otroški liki, ki morajo prezgodaj od doma. Jesper Juul zagovarja tezo, da »otroci čutijo potrebo, da njihovi starši delujejo kot neke vrste svetilnik, [...], da lahko otroci krmarijo skozi življenje« (Juul 2005: 74). Starši naj bi svoje otroke skozi življenje vodili in jim stali ob strani, družina naj bi zanje za vedno ostala pribežališče.

Pobeg od doma

Tonček (*Tonček*) ne more sprejeti dejstva, da ga je oče natepel, in to prav on, ki ga je vseskozi učil, da mora uporabljati slovenski jezik. Razočaranje je tako veliko, da se odloči za pobeg. Pobegne pa tja, kjer se čuti zaželenega, pomembnega in ljubljenega. To je prostor, ki je poln sadja, kjer ni nikoli čutiti pomanjkanja in kjer se je še lahko govorilo in pelo po slovensko. Pobeg iz prvih služb ni bil uteha samo pastircem in pestrni. Pobeg je predstavljal rešitev tudi otroku iz mesta. Vas si naslika v vsej idiliki. To ni samo prostor, kjer je preživel počitnice, to je tudi prostor, kjer ga nihče ne preganja zaradi rabe slovenskega jezika in je prostor, kjer se čas raztegne v brezčasnost. Tak idiličen prostor je vasica Sušje, kjer se čuti kot doma in upa, da ga bodo sorodniki z veseljem sprejeli. Toda stričeva družina kmalu iztisne iz njega izpoved in otrok kljub razočaranju sprejme dejstvo, da je vrnitev domov neizogibna. Tonček si domišlja, da bo pri sorodnikih z veseljem sprejet, da bo tam zaželen, toda teta prikaže materino zaskrbljenost, zato se sprijazni z vrnitvijo. V svoji duši pa razmišlja, koliko je bil stric v resnici odkrit z njim,

ko ga vabi za pastirja. Pri družini na vasi ne najde zatočišča, čeprav je prav to upal. Sprijazni se, da mora nazaj v mesto.

V nadomestnih družinah

V Bevkovem mladinskem opusu primarna družina poskrbi za otroka, dokler ta ni primeren za v prvo službo. Če jim primarna družina ne more nuditi osnov za preživetje, jih v upanju na boljše življenje nastani v druge družine, kjer opravljajo vlogo delavca. Psiholog Carl Gustav Jung trdi: »Otroka ni mogoče obravnavati kot odraslega. Predvsem delo z njim ne more biti tako sistematično kot pri odraslem« (Jung 2002: 74).

Nežkino mater že ob slovesu skrbi, kako se bo Nežka znašla pri tujih ljudeh. Novi družini naroča: 'Pazite nanjo, kakor da je vaša' (Bevk 1995: 66). S temi besedami izraža skrb, kako bodo novi gospodarji skrbeli za njenega otroka. Navsezadnje tudi ve, da je otrok premajhen, da bi opravljal zahtevno službo pestrne.

Ferjančeva mati (*Pastirci*) se ne more sprijazniti z dejstvom, da je otrok nevhvaležen novemu gospodarju. Pri njem je poskrbljeno za vse osnovne življenjske potrebe, Ferjanč pa tega ne zna ceniti. Da pa je pastir v svoji nesreči sam, tega si odrasli ne jemljejo k srcu. Z otroškim počutjem se ne ukvarjajo. Matevžek (*Jagoda*) prepričuje mater, naj ga da za pastirja. Kako zelo si tega želi je razvidno iz naslednjih besed: 'O, mati,[...] dajte me za pastirja' (Bevk 1978: 75). Otrok bi rad pogledal čez domači prag. Materi pa je hudo, ker iz izkušenj ve, kaj vse bo moral pri tujih ljudeh doživljati, zato se čuti prizadeto in mu očita: »Glej ga, kako sili od mene! Boš že še spoznal, kaj se pravi pri tujih ljudeh, služiti kruh« (Bevk 1978: 75). Hitro spozna, da v novi družini ne bo tako, kot je pričakoval in se veselil. Odhod od doma je bil zanj odhod od družine, od matere in mlajših bratcev.

Lenart (*Pastirci*) se v novi družini ni pritoževal. Spal je skupaj s hlapcem v hlevu na senu, kar je bilo takrat tudi običajno. Trdim, da je bila to realnost tistega časa in prostora. Tudi drugemu pastirju Ferjanču se pri Pologarju ni tako slabo godilo. Gospodar se je res spravil nadenj, ko je hlapec povedal, kaj sta imela z Lenartom. Toda bil je sit in njegova mati je trdila, da se mu še predobro godi. Ferjanč je preslišal njene besede: »Tako jim porečem, naj te le trdo primejo. Le trdo! Palico naj ti dajo vsak dan za večerjo, palico« (Bevk 1993: 120).

Gospodarja in gospodinjo je skrbelo tudi, če so prepozno prignali živino domov. Lenartov gospodar pričaka pastirja pred hišo in ga opozori, kje se je toliko časa zadrževal, kajti

noči se. Gospodarji, ki so otroke kot delavce sprejeli v svoje družine, čutijo do njih odgovornost, saj so se z njihovimi starši pogodili za ceno. Družine, v katerih se znajdejo pastirci, delujejo povezano. Zvečer se zberejo pri molitvi in večerji. Tudi hlapci in dekleta, pastirji in pestrne imajo mesto ob skupni mizi.

Matevžkova mati (*Jagoda*) z Graparjem odločno baranta glede obleke in denarja. Ko otrok odide z doma, zanj ne skrbi več. Tudi se z njim redko videva. Niti približno ne ve, s kakšnimi problemi se srečuje, saj odrasli redko kdaj pomislijo, da so njihovi otroci pri tujih ljudeh brez čustvene navezanosti in brez opore, ki jo v najnežnejših letih potrebujejo. Matevžku (*Jagoda*) življenje v novi družini ni prizanašalo. Čeprav se veseli življenja v vasi, mu je že prvo noč pri tujih ljudeh čudno, nenavadno. Otrok se ne znajde, naenkrat je zanj preveč novega. Novim gospodarjem ni vseeno, kakšnega pastirja bodo imeli pri hiši. V trenutkih, ko najbolj rabi pomoč odraslih, pa se nima h komu zateči.

Gospod in gospa, ki Bevkovega protagonista iz dela *Tatič*, sprejmeta v svoji trgovini za vajenca, njegovi vzgoji in življenju po opravljeni službi ne posvečata nobene pozornosti. Poudarjata samo poštenost, kako jo ohraniti, ko se otrok znajde v precepu, tega pa mu ne povesta. Sporočilo očetu, naj takoj pride po sina, je samo dokaz, da nista zmožna preseči svojega prepričanja in prevzeti odgovornost za vzgojo otroka, ki v trenutku slabosti podleže vplivu malo starejšega vajenca.

Krivice pri tujih ljudeh

Lenart (*Pastirci*) je moral prenašati krivice in sramoto, vendar mu ni preostalo drugega, kot da se s tem sprijazni. Včasih ga je prizadelo, če so se norčevali iz njega kot v naslednjem primeru: »Družina je gledala vanj in odpirala usta. Bili so pripravljene sprejeti novico in se na vse grlo zasmejati. Fej, kako grdi so ljudje! Tega Lenart ni mogel prenesti. Bil mu je, da bi zajokal na ves glas. Potegnil se je s peči in izginil skozi vrata« (Bevk 1993: 108). Lenart spoznava, kako znajo biti ljudje hudobni, nesramni in neprizanesljivi. Gospodinja ni slaba, vzame ga v bran, ko se dekleta in hlapec norčujeta iz njega.

Veliko huje se godi Nežki (*Pestrna*) pri Mejačevih. Nagajata in strašita jo Filip in Tinče. Težave ji povzročata tudi varstvo Maričke. Gospodinja, ki jo zvabi v službo, izgubi prijazen obraz, edino gospodar Grivar je do nje prizanesljiv. Nežka se v novi družini ne znajde, trpi, godi se ji krivica. Pastirca samo razmišljata o vrnitvi domov, Nežka pa stori odločilen korak in v nevihtni noči pobegne. Najhuje pa je, da jo gospodinja natepe, tega v

svoji družini ni doživela. Nova družina ji ne nudi belega kruha, ki ji ga obljublja. Sprejem je pomemben, da bi mati dobila dober vtis in brez skrbi odšla domov. S tem bi bil prihranjen nadzor nad ravnanjem gospodarice. Nežkino življenje se ne izboljša v primerjavi s tistim, ki ga je preživljala na samoti v vsakdanjem pričakovanju materine vrnitve z dela. Namesto belega kruha in pikčaste oblekice, ki ju pri Mejačevih ne dobi, se vrne v samoto, kjer je ponovno sprejeta v svoj dom z maminim razumevanjem. Družina se zave, da je njena bolezen povezana s predčasnim odhodom od doma in pravočasno ugotovi, da otrok družino rabi, pa ne tako, ki jo samo izkorišča.

Prezgodnja smrt v družini

Družina razpade s smrtjo enega od staršev (mati v delu *Grivarjevi otroci*). Kljub odsotnosti matere družina funkcionira, kajti oče mater nadomešča, kolikor je v njegovi moči, vendar gospodinjskih opravil ni več, zato otrokom obljubi novo gospodinjo. Nadomesti jo njena daljna sorodnica, zaupanja vredna starejša ženska, po duši topla in dobrosrčna. »Bila je pridnih rok in dobrega srca. Povsod so jo imeli radi« (Bevk 1993: 9). S kakšno resnostjo in odgovornostjo opravlja vlogo nadomestne matere priča tudi skrb, kaj bo z otroki po očetovi smrti. Toda njen ponos ji ne dovoli, da bi živela še nadalje v Grivarjevi koči. Šele po mnogih zapletih se z najmlajšim ponovno vrne tja. Ker nadomešča mater, je njeno edino mesto pri teh otrocih, to pa dokaže z vso skrbjo in zavzetostjo, ki jo namenja sirotam brez družine. Materina smrt je prisotna tudi v delu *Tovariša*, vendar tu oče odpove in vsa družinska skrb je na ramenih starejše hčere. Toda tudi tu oče ne odda mlajših treh sinov v rejo, niti ne išče druge žene, pač pa hči uspešno nadomešča mater. *Zinka (Učiteljica Breda)* je na svojo mater zelo navezana in po njeni smrti ostane sirota.

Za Bevkovo družino je značilno, da v njej nastopata dve generaciji. Nikoli ta družina ni razširjena na ostale družinske člane, na dede in babice, tete in strice. Samo starši in otroci tvorijo družino. Funkcioniranje družine je odvisno od delovanja matere in očeta, zato bom v nadaljevanju prikazala podobe matere in podobe očeta.

4.1 Podobe matere

V tem podpoglavju bom analizirala podobe matere. France Bevk materi v svojem mladinskem opusu dodeli pomembno mesto pri oblikovanju družine, tako tiste v tolminskih hribih kot one na Goriškem in Vipavskem. Študija je pokazala, da na izris njene podobe vplivata tako čas kot prostor.

Kazalniki časa in prostora, ki vplivajo na podobe matere:

- odgovornost za preživetje družine,
- izselitev,
- uklonitev,
- priselitev,

Odgovornost za preživetje družine

Avtor ne idealizira njene podobe, predstavi jo kot delavno žensko, glavno akterko za ohranitev družine. Tista visoko v hribih dan za dnevom opravlja težko fizično delo na njivah, kar nam avtor pojasni: »Matere so hodile h kmetom na dnino, da so odslužile najemnino za kak kos njive« (Bevk 1993: 71). Za **Tomažkovo mater** (*Mali upornik*) izvemo: »Pašo je mati odslužila z dninami ob košnji in žetvi« (Bevk 1983: 15). **Nežkina mati** (*Pestrna*) je neprestano v skrbeh za svojo hčerko, ker ta po cele dneve ostaja sama doma. Toda s sabo je ne more jemati. Le kaj bi ji rekli kmetje, h katerim hodi na dnino. Na samotni domačiji jo pušča samo, oddaljeno od svoje družbe in drugih ljudi. To mater bega, saj najde otroka vsak dan doma objokanega. Ne ve, kako bi jo pripravila, da ne bi mislila na osamljenost in strahove. Zato jo razveseli z obljubo, da ji sešije punčko.

Matere v mestu opravljajo delo služkinj, pospravljajo stanovanja bogatejšim družinam. **Tončkova mati** (*Tonček*) izkazuje skrb do družine: »Ob enajstih je zopet pritekla mati, naglo pripravila kosilo, da je našel oče ob enih pogrnjeno mizo. Ko se je Tonček vrnil proti eni, ni po navadi našel nikogar, le lonček z obedom ga je čakal na ognjišču« (Bevk 1953: 40). Za **Tomažkovo mater** (*Mali upornik*) je prva skrb, od česa bodo živeli, ko mož izgubi službo. Družina je zanj najpomembnejša vrednota. Ne vpliva na možev odhod v partizane. Mati sprejme veliko odgovornost nase, pri tem pa se zaveda posledic, ki jih to dejanje prinaša s seboj. Ranjenec na podstrešju je velika obveza. **Renatova mati** (*Mali upornik*) v skrbi za preživetje ostaja kljub italijanski zasedbi nevtralna, kajti ne

zanima je, ali je v vasi partizanska ali italijanska vojska. Do vseh se enako obnaša. Ne zanima je politika. Ljudem se prikupi, ker opravlja samo svojo službo. Ker jo skrbi, kako bo sina in sebe preskrbela, ni ne na eni ne na drugi strani. Prepuščena je sama sebi in svoji iznajdljivosti. Sama se bori za preživetje in s tem dokaže, da edino s svojim poštenim delom preživi na tujem. Ne računa na moževo pomoč, tudi obsoja ga ne. **Matevžkova mati** (*Jagoda*) je podoba trpeče kmečke matere, ki je zgarana od trdega dela in skrbi, kako preživeti številno družino. Odrešilni trenutek je nakazan s prihodom daljne sorodnice, ki ji svetuje, da je najstarejši, sedemletni Matevžek, že goden za pastirja. Materi se kaže to kot rešitev, saj ji ne bo treba skrbeti vsaj za ena lačna usta pri hiši. V skrbi za kopico otrok se zaupa strini: 'Preveč jih je; ne vem, kako jih bom preredita' (Bevk 1978: 75). Skrbi jo eksistenčni položaj družine.

Izselitev

Lukčeva mati (*Lukec in njegov škorec*) Marjeta je z nestrpnostjo pričakovala moževa pisma in po tihem upala, da se kmalu izselita v Argentino. Po drugi strani pa se je tega trenutka bala, ker ni vedela, kaj ji bo prineslo življenje na tujem. Ob slovesu od doma Lukca opomni: »Lukec ozri se, če hočeš še enkrat videti našo vas in dolino« (Bevk 2000: 34). Zaveda se, da se za vedno poslavlja. Sluti, da poti ne bo zdržala, vendar se odloči, da odide za možem. Njeno vodilo je, da mora družina ostati skupaj.

Uklonitev

Tončkova mati (*Tonček*) velja za odločno in ukazovalno žensko. Razmere jo silijo v to, da ravna tako kot ravna. Toda Tonček je razočaran, ne more skriti presenečenja, da so se mu v Sušju smejali, če sta z Maričko govorila italijansko. Ona pa vztraja pri svojem: »Mi pa se ne bomo smejali. Jaz se že ne bom smejala. Doma – nič ne rečem – govorita slovenski. Toda pred drugimi, na cesti ...« (Bevk 1953: 22). Ukloni se fašističnemu nasilju, odide na občino in izprosi, da ji plačujejo stanovanje, ker enostavno ne zmore več. V svojem prizadevanju za ohranitev družine se dokončno poniža, mož ji očita, da se je prodala, vendar ne izpade kot žrtev, ker ji odločnost daje moč, da stori usoden korak. Domače samo seznanijo, da bo poslej drugače, otrokoma zabiča, da morata od tedaj dalje govoriti samo italijanski, kar pa je v nasprotju z njenim prepričanjem. Svojega prosjačenja se sramuje, vendar mora to storiti. Pojasnjuje možu, da bi raje hodila po kolenih. Tako daleč se je pripravljena ponižati.

Priselitev

Renatova mati (*Učiteljica Breda*) je bila po rodu Italijanka. Čeprav je tujka, se je trudila, da bi živela s krajem, kjer si je ustvarila družino. Ko sta z možem odprla gostilno, se je morala prilagoditi ljudem in razmeram, v katerih je živela. O kakšni partizanski šoli ne ve nič. Odločna je, zato raje živi življenje v preprosti vaški gostilni, kot da bi se brez doma klatila po svetu. To prepoznamo iz naslednjih besed: »Bila je dobrega srca in ni nikomur nikoli storila krivice, zato je ni nihče preganjal. Bila je zadovoljna, da so ji le pustili živeti« (Bevk 1974: 95). Ni se želela zameriti ne Nemcem ne partizanom, saj je vedela, da je njena služba odvisna od obojih. Eni in drugi zahajajo v njeno gostilno in ker je profesionalna, si ne dovoli napak. Kot krčmarica je poslušala, kako je ob pijači vsak prepeval po svoje: »Italijani po svoje, Nemci po svoje, a Slovenci spet po svoje« (Bevk 1974: 96 – 97). Ko hoče Renato obvestiti svojo učiteljico o zvezku z rdečo zvezdo, ga zaklene v sobo, saj se prestraši narednikove grožnje. Da je krčmarica res dobrega srca, priča dejstvo, da je Zinki pogosto ponudila kos kruha. Deklica se ji zasmili, ker nima staršev in lastne družine, ki bi jo usmerjala skozi življenje.

4.2 Primerjava podobe matere v hribovskem okolju, na Goriškem in Vipavskem

Sledi tabela, v kateri bom primerjala podobe matere v hribovskem okolju, na Goriškem in Vipavskem. Pri primerjavi bom upoštevala značajske lastnosti, njeno ukvarjanje z otroki in dela, ki jih je opravljala.

Tabela 1: Primerjava podobe matere v hribovskem okolju, na Goriškem in Vipavskem

Podobe hribovske matere v delih	Značajske lastnosti	Ukvarjanje z otroki	Dela, ki jih opravlja
<i>Pestrna</i>	Prijazna, dobrosrčna, skrbna.	V skrbeh za Nežko, ko je ta sama doma. Sešije ji punčko iz cunj.	Dninarica.

<i>Pastirci</i>			
Lenartova mati	Bolj razumevajoča od očeta.	Ni razvidno iz literarnega dela.	Ni razvidno.
Ferjančeva mati	Stroga, groba, trdosrčna.	S šibo nažene sina nazaj k Pologarju.	Ni razvidno
<i>Mali upornik</i>	Razumevajoča, odločna, družina ji je največja vrednota.	S Tomažkom se veliko ukvarja, ga uči brati.	Dninarica.
<i>Učiteljica Breda</i>			
Renatova mati	Prilagodljiva, dobra po srcu, če more pomaga.	Skrbi za Renata. Mu nadomešča očeta.	Gostilničarka.
Zinkina mati	Zgodaj umre. Njena podoba ni izrisana.	Zinka jo ima v lepem spominu.	Ni razvidno iz literarnega dela.
<i>Grivarjevi otroci</i>	Njena podoba ni izrisana. Zgodaj umre.	Tinčetu je šest let, Mretki pet, Blažetu tri, ko ostanejo brez matere.	Dninarica.
<i>Jagoda</i>	Zgarana od težkega dela, zgubana od revščine in trpljenja.	Matevžkova mati številno družino težko preživlja.	Ni razvidno iz dela.

Podoba matere v mestu			
<i>Tonček</i>	Tončkova mati je skrbna, odločna in nepopustljiva, čeprav na zunaj deluje kot trda in nečuteča, zadirčna in zagrenjena.	Skrbi za Tončka in Maričko, vendar se žene za delom, tako da nima časa za igranje z njima.	Vse dopoldneve in popoldneve hodi Rozalija po hišah prat, ribat, likat in pomivat.
Podoba matere na Vipavskem			
<i>Lukec in njegov škorec</i>	Marjeta je majhna, bleda, bolehná, a odločna ženska.	Veliko se ukvarja z Lukcem, čeprav je ta ne uboga vedno.	Skrbi za dom in Lukca.

Iz zgoraj zapisanega je razvidno, da je podoba matere v vseh Bevkovih mladinskih delih prikazana kot izredno delavna in skrbna oseba, ki v življenju kljub mnogim tegobam nikoli ne obupa. Njeno življenje je trdo, prežeto z odločnostjo in pripravljenostjo, da bo vse svoje otroke spravila h kruhu. Ne računa na pomoč sosedov, sorodnikov, znancev. Edino Matevžkovi (*Jagoda*) se ponudi priložnost, da ji neka sorodnica priporoči kmeta, kamor bi oddala najstarejšega otroka. Zaradi moževe pogoste odsotnosti je preživetje družine materina skrb. Težka je njena odločitev, ko otroke pošilja iz svojega okrilja, vendar se zaveda, da se bodo morali slej ko prej samostojno prebijati skozi življenje. Nič jim ni prizanešeno. Zgodaj se spoprijemajo s kruto realnostjo, da življenje ni samo igra, ampak trdo delo. Zato tudi zgodaj odrastejo in se razvijejo v samostojne osebnosti. Za popestritev preživljanja počitnic matere poiščejo rešitev in svojim mestnim otrokom dodelijo mesto na deželi (*Tonček*), kamor jih pospremijo, saj od tam tudi same izhajajo. Za nekaj časa se ločijo od njih, ravno toliko, da otroci pozabijo na njihove zahteve.

Matere iz mesta so primorane poprijeti za vsakršno delo, ki ga najdejo. To je najpogosteje delo pri bogatejših družinah, kjer perejo, likajo, ribajo, pospravljajo, opravljajo

gospodinjska dela. Njihovo delo je vezano na zaprte prostore, za razliko od matere v hribovju, ki opravlja delo dninarice in je njen delavnik od zore do mraka na poljih in njivah. Delo je časovno vezano, mati se nikoli ne vrne domov pred temo. Tončkova mati iz mesta si vzame v opoldanskem času vsaj toliko odmora, da poskrbi za kosilo. Tega si Nežkina mati ne more privoščiti.

Matere so od dela zgarane, vendar si za svoje otroke vzamejo čas. Ko se Nežkina zvečer vrne domov vsa utrujena, ni živčna niti sitna. Po skromni večerji vzame v roke šivanje in sešije punčko. To je dokaz, da ima otroka rada, se ji posveti in kar je najpomembnejše, hčerko razveseli, saj je to zanjo največja radost. Tudi ostale matere se ukvarjanju z otroki ne izogibajo. Ni jim vseeno, če otroci (Tonček, Lukec, Tomažek, Renato) ne ubogajo. Tončkova se vseskozi jezi nanj, toda ko pobegne, se ne more potolažiti in ga vsa srečna po vrnitvi objame, kar je nenavadno, saj čustev običajno ne izkazuje. Izjema je Tomažkova mati, ki v solzah prebira moževo pismo, čeprav želi to prikriti pred otrokom. Lukčeva je zaskrbljena, kako bo kos sinovemu odraščanju.

Matere iz mesta so tudi postavljene pred težko odločitev, ko so klicane v šolo. Tonček in Lukec prikrivata vabilo v šolo. Oba se bojita, kako bo mati odreagirala. V Tončkovem primeru bi bil lahko klican v šolo oče, vendar je tudi iz tega primera razvidno, da je večji del skrbi za vzgojo na materinih plečih. Hribovske matere niso bile obremenjene z obiski na šolah, ker jih otroci niso obiskovali, so pa same poskrbele, da so otroke naučile brati in pisati. Renatova mati, po rodu Italijanka, pa izstopa po svoji pripravljenosti pomagati vsem, ne samo lastnemu otroku, kolikor je seveda v njeni moči. Njen položaj ni zavidanja vreden, saj je postavljena pred dejstvo, da bo morala sama skrbeti za sina in ga preživljati. Ne izpade kot žrtev, ampak kot spoštovanja vredna osebnost, ki je zaradi njene odkritosrčnosti in prilagodljivosti okolica lepo sprejme medse.

Podoba matere, ki jo Bevk v mladinskem opusu poda, je podoba odločne ženske, ki kljubuje času in prostoru. V času italijanske okupacije Primorske se zaveda raznarodovanja, vendar ji je mesto dodeljeno v krogu družine in zato včasih ravna proti svojim načelom (*Tonček*). V hribovju pa je njena podoba skladna z miselnostjo in prepričanostjo naroda, da potujčevanju kljub hudim pritiskom ne podleže. Samo Ferjančeva mati (*Pastirci*) kaže podobo trdosrčne matere, verjetno zaradi razmer, na katere vplivata čas in prostor.

4.3 Podobe očeta

Drugi člen verige, ki drži družino skupaj, je oče. »Oče namreč poleg matere najgloblje čuti svojega otroka, čuti njegove stiske, njegove napetosti, globlje prepoznava jezo, žalost in tudi veselje ter je zato nenadomestljiv« (Gostečnik 2009: 25). V Bevkovi družini imata mesto tako mati kot oče.

V tem podpoglavju bodo prikazane podobe očeta, ki jih ustvari France Bevk v mladinskem opusu. Te podobe občutijo težo časa in prostora.

Dejavniki časa in prostora, ki vplivajo na izoblikovanje podobe očeta

- oddaljene službe,
- izguba službe,
- narodna zavednost, odhod v partizane,
- poštenost in ponos,
- izseljenstvo,
- izdajstvo.

Oddaljene službe

Oddaljene službe in s tem povezano dolgotrajno odsotnost od doma je družina še kako občutila. »Očetje so hodili po nekaj mesecev vsako leto na tuje med drvarje. Po navadi zelo daleč, prav v Galicijo ali v Romunijo« (Bevk 1993: 71). Vsi pa niso hodili delat tako daleč in na tuje. Tomažek (*Mali upornik*) v žalosti zahrepeni, da bi zašel kam daleč od doma: »Vsaj tja za hribe, v gozdove, kjer je takrat delal moj oče« (Bevk 1983: 15). Očeta neznansko pogreša. **Grivarjev oče** (*Grivarjevi otroci*) ve, da mora za zaslužkom, toda ne zapusti družine, dokler je ne odda v skrbne roke in s tem zagotovi sebi mir. Skrbna Tona mu da ponovno moč, tako da je »hodil na delo kot takrat, ko je mati še živela. Ni se ustrašil niti dežja niti snega. Prerediti je moral sebe in družino. Tam daleč nekje, za tretjo goro, so sekali velik gozd« (Bevk 1993: 12). **Matevžkov oče** (*Jagoda*) »je delal v daljnih krajih, tesal je les in na redke čase poslal nekaj denarja. Enkrat na leto je prihajal domov, včasih za dva meseca, največkrat le za nekaj tednov« (Bevk 1969: 74). Matevžek je pogosto mislil nanj, pogosteje kot na mater. Odkar je bil v prvi službi, sta se redko videvala, le za kak dan, dva.

Izguba službe

Očetje v mladinskih delih Franceta Bevka pogosto izgubljajo službo in družine živijo v pomanjkanju. Ko **Tomažkov oče** (*Mali upornik*) izgubi delo, družina nima od česa živeti, kar je razvidno iz naslednjega pojasnila: »Tiste mesece, ko je bil oče v zaporu, sva z materjo prestala veliko pomanjkanja« (Bevk 1983: 18). **Tončkov oče** (*Tonček*) ne prenese dejstva, da nima službe. Še vedno kaj zašije, a to je premalo za preživetje družine. Težko prenaša ženine očitke, vendar čuti, da ima prav in ne skuša ji ugovarjati. Razjezi ga bratovo pismo in vrnitev, saj se ne more sprijazniti z dejstvom, da je prav njegov odhod kriv, da je ostal brez dela.

Narodna zavednost, odhod v partizane

Podoba **Tomažkovega očeta** (*Mali upornik*) je podoba odločnega Slovenca, ki ne dopusti, da bi ga pomanjkanje dela prisililo, da bi ravnal proti svoji volji, je podoba borca, ki se noče ukloniti režimu in razmeram, ki vladajo v takratnem času in prostoru. Ne dovoli si, da bi prestopil meje poštenosti in da bi mu strah preprečil upravljati njegovo življenje. Čeprav spravlja sebe in družino v nevarnost, ne popusti pritisku. Razmere ga silijo, da zapusti dom, in odide v partizane. **Tončkov oče** (*Tonček*) se ima za zavednega Slovenca, ko se jezi nad sinom, ki ne zna prebrati bratovega pisma iz Amerike. Benti nad italijansko šolo, da bi ga sam učil, tega pa se ne domisli. Nekako bi še prenesel, da govorijo italijansko v šoli, toda na cesti, pred drugimi ljudmi, tega ne prenese. Svoj srd potrdi z besedami: »Še pes sme lajati po svoje« (Bevk 1953: 23).

Poštenost in ponos

Pripovedovalčev oče (*Tatič*), poln upanja in ljubezni, odpelje sina novemu življenju naproti. V tem liku očeta prepoznamo trdnega kmečkega človeka s pokončno držo, ki mu je poštenost sveta stvar.

Izseljenstvo

Ko zaslužka ni bilo več, se je **Lukčev oče** (*Lukec in njegov škorec*) odločil, da bo odšel v Ameriko. Njegova odločitev ni lahka, kot ni bila lahka za mnoge ljudi na Primorskem. Oče je bil avtoriteta. Na svetu mu je ostal samo sin in tuja zemlja. Lukcu obljubi, da se čez nekaj let vrmeta na Vipavsko, do takrat pa upa, da se bodo razmere doma izboljšale.

Sina opozori: 'Doma za nas ni kruha. Ko dovolj zasluživa, da bova tudi doma lahko živela, se vrneva' (Bevk 2000: 90).

Izdajstvo

Renatov oče (*Učiteljica Breda*) je bil »zaupnik fašistov in ovaduh. Vaščani ga niso zaman dolžili, da je nekaterega izmed njih spravil v nesrečo. Po zlomu Italije so mu gorela tla pod nogami, da je pobegnil. Ženi je poslal pošto, naj z Renatom pride za njim« (Bevk 1974: 95). Ker je bil fašist, se je bal maščevanja vaščanov. Iz koristoljubja zapusti družino.

4.4 Primerjava vloge očeta v hribovitem in mestnem okolju

V tabeli 2 bom primerjala vlogo očeta v hribovitem in mestnem okolju. Primerjava bo izdelana na podlagi naslednjih dejavnikov: skrb za preživetje družine, prisotnost doma in ukvarjanje z otroki.

Tabela 2: Primerjava vloge očeta v hribovitem in mestnem okolju

Vloga očeta v hribovitem svetu v literarnem delu	Skrb za preživetje družine	Prisotnost doma	Ukvarjanje z otroki
<i>Grivarjevi otroci</i>	Gozdar, hodi delat. Družino preživlja.	Domov se vrača ob sobotah in odhaja ob ponedeljkih.	Skrbi za otroke, po materini smrti prevzame še njeno vlogo in jim poišče Tono.
<i>Pestrna</i>	Dela.	Redko prihaja domov, vendar skrbi za družino.	Nežka se mu vedno ob prihodu obesi okrog vratu. Pel ji je pesmico.

<i>Pastirci</i>	Iz dela ni mogoče razbrati.	Očetje pastircev so doma.	Lenart se ga boji, Ferjančev je neodločen, Blažetov grozi s tožbo, ker se je njegov sin ujel v skobec.
<i>Jagoda</i>	Matevžkov oče v daljnih krajih tesari in redko pošilja družini denar.	Enkrat letno prihaja domov za nekaj tednov.	Matevžek pogosto misli nanj.
<i>Mali upornik</i>	Tomažkov oče je drvar in redno skrbi za družino. Dela na žagi v dolini. Ko izgubi službo, živi družina v pomanjkanju.	Domov se vrača vsako soboto zvečer in odhaja ob ponedeljkih.	Sinu veliko pripoveduje o svojem delu, se z njim šali, ga nosi »po izbi kot medaljo na prsih«.
<i>Učiteljica Breda</i>	Renatov oče pobegne. Za družino ne skrbi.	Z materjo ne vesta, kje se nahaja. Nimajo več stikov. Odsoten.	Otrok ga pogreša, nato pa se sprizani z njegovo odsotnostjo.
Vloga očeta v mestnem okolju v literarnem delu			
<i>Tonček</i>	Oče je doma. Po odhodu brata v tujino izgubi službo krojača.	Vsakodnevno je prisoten, le ob popoldnevih zahaja v krojačnico, da kaj zasluži.	Otroka z veseljem pričaka, ko se vrmeta s počitnic. Marički izdelava zibelko za punčko. Tončka ima rad, vendar mora upoštevati ženine zahteve.

<i>Tovariša</i>	Primožev oče je po poklicu pleskar, za družino finančno ne prispeva, po materini smrti se vsakodnevno zapija.	Stalno prisoten na domu.	Z otroki se ne ukvarja, niti ne poskrbi za njihovo varstvo.
<i>Lukec in njegov škorec</i>	Po poklicu je kovač. Ko doma ni zaslužka, odpotuje v Argentino. Skrbi za družino.	Pred odhodom v tujino vsakodnevno prisoten doma, nato začasno odsoten.	Posvečal se je otroku in se vsak večer igral z njim.

Iz gornje tabele je razvidno, da je oče iz hribovskih domačij vsakodnevno odsoten od doma. Opravlja poklic, ki je vezan na delo v gozdu. Ni samo gozdar, je tudi tesar ali pa dela na žagi. To sovпада z gozdnato pokrajino, ki se razprostira v okolici samotnih domačij, raztresenih po hribovitem svetu. Ta oče vzorno skrbi za družino, kolikor je v njegovi moči, ji redno ali vsaj občasno pošilja denar. V delu *Mali upornik* redno ob sobotah prihaja domov in se vrača ob ponedeljkih, dokler ga ne zaprejo. Enako prihaja tudi Grivarjev oče. Očeta iz *Pestrne* in *Jagode* zaradi oddaljenosti redkeje prihajata domov, vendar sta med otroki še kako prisotna. Če ne fizično, sta v Nežkinih in Matevžkovih mislih.

Očeta v mestnem okolju v delih *Tonček* in *Tovariša* sta doma stalno prisotna. Oba imata svoj poklic: Tončkov je krojač, Primožev pa je pleskar, ki si po ženini smrti ne opomore. Zanju ni več dela, oba sta obupana in neodločna. Prvi še vedno zahaja v nekdanjo krojačnico, da kdaj pa kdaj komu kaj zašije, vendar korenite spremembe ne naredi, da bi si poiskal drugo službo. Drugi pa se iz obupa in neangažiranosti zapije. Če ju primerjam z očeta iz hribovskega območja, sta v iskanju dela premalo agilna, kajti drvarji iščejo delo tudi daleč od doma, čeprav pri tem družina trpi. Hribovski očetje prinašajo denar domov, medtem ko mestni očetje finančno ne podpirajo družine. Izjema je Lukčev oče, ki bi rad prišel na svoje in odkupil domačijo s kovačnico. Vendar zaradi krize dela tega v

domačem kraju ne more storiti, zato stori odločen korak. Ne poseda doma in ne objokuje svoje usode. Ker doma zanj ni dela, ima pa pred sabo jasen cilj, da sebi in svoji družini zagotovi ustrezen dom, se odloči, da delo poišče na tujem. To zanj ni lahka odločitev. Ker mu družina veliko pomeni, daljša odsotnost pa bi lahko pomenila odtujitev od nje, se skupno z ženo odločita, da v Argentini zaživijo skupaj in se po izboljšanju razmer spet vrnejo v domači kraj. Za to odločitev je moral zbrati dovolj poguma, saj to ni bil enostaven korak. O tem ostala dva očeta ne razmišljata.

Hribovski očetje so na svoje družine navezani. Izjema je Renatov oče, ki zaradi višjih ciljev zapusti družino. Ravna nepremišljeno, zato zaprosi ženo, da prideta s sinom za njim. Ne pomisli, da ženi ni do klatenja po svetu. Ne pomisli pa tudi na otroka, ki je bil zaradi očetovega odhoda zelo prizadet, saj je bil nanj navezan. Nežkin oče ob bolezni hčerko obišče. Domači so poslali ponj in nikoli si ne bi odpustil, če bi umrla, da je ni pravočasno prišel obiskat. Čutil je, kako jo že tako redki obiski zelo razveselijo. Tudi Matevžkov oče se snidenja s številnimi otroki veseli, čeprav se s sinom, od kar je v prvi službi, vidita samo za kakšen dan. Ta pa se pogosto spomni nanj. S svojim otrokom se največ ukvarja Tomažkov oče, ker se med vsemi najpogosteje vrača domov, dokler je zaposlen na žagi. Kljub napornemu delu se mu nikoli ni težko pogovarjati in se šaliti z njim. Po odhodu v partizane pa se njuna vez še bolj utrdi, ponosna sta drug na drugega.

Vsi ti očetje prinašajo s svojimi obiski v osamljene kočice veliko smeha in veselja. Pravo nasprotje so mestni očetje, ki se smilijo sami sebi in s tem morijo cele družine (Primožev oče). Postanejo zakrknjeni in sami sebi odveč. Tončkov oče se prihoda otrok s počitnic razveseli in pokaže nasmejan obraz, kasneje pa mu nasmeh izgine iz obličja. Hčerki takoj po prihodu obljubi doma narejeno zibelko za njeno igračo in to tudi naredi, sinu pa ni pripravljen izdelati večje kletke za veverico. Lukčev oče ponovno izstopa iz te sredine in se z otrokom veliko ukvarja. Posveča mu svoj čas, ko ni v delavnici. Po njegovem odhodu otroku ostane škorec, ki je drag spomin na očeta in opomin, da če ne bo ubogal, bo že oče poravnal z njim.

Bevk je hribovske očete kljub težkim razmeram predstavil kot srečne in vesele ljudi. To so prenašali tudi na svoje družine, ki so jih v odsotnosti zelo pogrešale. Več so se ukvarjali z otroki, ko so bili doma. Nikoli niso bili brez dela, nikoli niso obupali nad življenjem. Mestni očetje, ki so živeli v skromnih stanovanjih, se pogosto vdajajo malodušju, premalo so zainteresirani za počutje otrok, iz njih veje premalo odločnosti,

preveč svojih obveznosti prelagajo na druge, čeprav so doma vseskozi prisotni. So tudi grobi in nasilni (*Tovariša*), saj svoje otroke pretepajo. Fizičnega nasilja pri hribovskih očetih ne zasledimo, je pa strogost prisotna. Avtor očetu dodeli pomembno mesto pri konstituiranju družine.

4.5 Podobe družine

Iz raziskovanja podob matere in podob očeta bom analizirala podobe družine.

Tabela 3: Podobe družine

Literarno delo Družina	Skrb za družino. Preživljanje družine	Podoba matere	Podoba očeta
<i>Pestrna</i>	Mati.	Delavna, dobrosrčna, razumevajoča.	Odsoten od doma. Ko Nežka hudo zboli, ne izgubi upanja, stoji ženi ob strani.
Nežkina družina	Mati in oče.		
<i>Mali upornik</i>	Mati in oče.	Skrbna, v strahu, kaj bo z družino, ko mož izgubi službo. Z možem v enakovrednem položaju.	Junak, vzor sinu, ki je nanj zelo navezan.
Tomažkova družina	Oče.		

<i>Učiteljica Breda</i>	Mati.	Čeprav je tujka, se prilagodi času in prostoru. S politiko se ne ukvarja. Opravlja dvojno vlogo, uspešno nadomešča očeta.	Slabič, izdajalec, pobegne od družine.
Renatova družina	Mati.		
<i>Grivarjevi otroci</i>	Oba do materine smrti.	Njena podoba ni izrisana, ker zgodaj umre.	Odločen, skrben, nadomešča otrokom mamo in poišče nadomestno mater.
Grivarjeva družina	Oče		
<i>Pastirci</i>	Iz literarnega dela ni razvidno.	Popustljiva, možu podrejena. Odločna, stroga, Ferjanča nažene k gospodarju. Ima glavno besedo v družini.	Odločen človek, nepopustljiv, Lenart se ga boji. Neodločen, materina senca, oglar.
Lenartova družina			
Ferjančeva družina Podobi družine nista natančno izdelani.			

Jagoda	Mati.	Čemerna, vsa skrb za številno družino na njenih plečih.	Tesar. Enkrat na leto prihaja domov, vesele narave.
Matevžkova družina	Mati, oče delno.		
Lukec in njegov škorec	Mati in oče.	Bolehna, skrbna, navezana na moža in otroka.	Odločen, razsoden, delaven, dobrosrčen, navezan na družino. Hoče izboljšati finančni položaj družine.
Lukčeva družina	Po odhodu očeta v Argentino skrbi za družino mati.		
Tonček	Oba.	Služkinja, odločna, trda, skrbna, ukazovalna, nepopustljiva. Ukloni se fašističnemu nasilju.	Krojač. Nedosleden. Ustrežljiv.
Tončkova družina	Po izgubi službe krojača skrbi za preživetje družine mati.		
Tovariša	Za družino skrbi	Ni razvidno iz dela.	Po ženini smrti se zapije. Grob do otrok, jih ne vzgaja niti jim ne posveča svojega časa.
Primoževa družina	hči.		
Tatič	Ni razvidno iz	Ni razvidno iz dela.	Čevljar. Načelen. Poštenjak.
Pripovedovalčeva družina	dela.		

Iz gornje razpredelnice je razvidno, da skrb za družino nosita oba starša, ne glede, ali gre za hribovsko ali mestno družino. V delih *Učiteljica Breda* in *Jagoda* je posvečanje družini podeljeno v večji meri materi, saj oče izgine (*Učiteljica Breda*) ali pa je dolgo časa odsoten in se redko vrača domov (*Jagoda*). V delu *Grivarjevi otroci* je po materini smrti oče tisti, ki ne obupa in skrbi za družino do prihoda daljne sorodnice. Finančna plat družine je tudi dodeljena obema. V delih *Mali upornik*, *Lukec in njegov škorec*, *Grivarjevi otroci* je oče tisti, ki služi in prinaša denar domov. V času, ko je brez službe, živi družina v pomanjkanju. V delu *Tonček* oče izgubi službo, ko njegov brat odide v tujino in skrb za preživetje ostane materi. Ta se peha za zaslužkom do onemoglosti, kar oblikuje tudi njen značaj in se nazadnje podredi fašističnemu nasilju. V delu *Tovariša* je vsa skrb za preživetje družine na najstarejši hčeri, ki edina hodi v službo.

Iz tabele je tudi razvidno, kdo v kateri družini odigra pomembnejšo vlogo. Kot odločni in nepopustljivi izstopata Tončkova mati (*Tonček*) in Ferjančeva mati (*Pastirci*), ki odigrata dominantno vlogo v družini. Moža sta poslušna in se jima podredita, čeprav je Tončkov oče, dokler je v službi, še v enakopravnem položaju. Za zgled enakovrednih medsebojnih odnosov veljata Tomažkova družina (*Mali upornik*) in Lukčeva družina (*Lukec in njegov škorec*). Tu oba očeta zgledno skrbita za družini. Z odhodom v partizane in v tujino pa sta družini okrnjeni. Okrnjena je tudi Renatova družina (*Učiteljica Breda*), saj oče družino zapusti. Iz vsega zapisanega trdim, da avtor daje obema roditeljema pomembno mesto pri formaciji družine. Vanjo ne posega s številnimi sorodniki, čeprav v delu *Tonček* krivi očetovega brata, Tončkovega strica za izgubo službe in od njega pričakuje pomoč. Pri varstvu otrok je družina avtonomna, ne išče tuje pomoči, ampak zaposli starejše otroke. S strani daljne sorodnice je nudena pomoč Grivarjevi družini (*Grivarjevi otroci*) in Matevžkovi družini (*Jagoda*).

Podoba matere je v delih prikazana kot delavna, dobrosrčna, razumevajoča odločna, skrbna, prilagodljiva, navezana na moža in otroka, a tudi kot stroga, nepopustljiva, čemerna, ukazovalna in celo pripravljena podrediti se tujemu pritisku. Oče je predstavljen kot pogosto odsoten od doma, pri sinu zelo manjkajoč, odločen, skrben, nepopustljiv, navezan na družino, materi v pomoč, veseljak, poštenjak in načelnež pa tudi kot omahljivec, neodločnež, nedoslednež, materina senca in celo slabič. Tako matere in očetje so zelo življenjski in neizumetničeni.

5 TIPOLOGIJA OTROŠKIH LIKOV PO NIKOLAJEVI

Švedska literarna teoretičarka Maria Nikolajeva v svojem delu *The rhetoric of character in children's literature* (2003) (*Retorika literarnega lika*) v poglavju *Kompleksnost in razvoj* (str. 128 – 153), na katerega se v nadaljevanju naslanjam, poudarja, da sta za literarne junake važna skladnost in enotnost. Skladnost pomeni, da literarni junak nima kontradiktornih lastnosti, niti se ne sme obnašati v nasprotju s tem, kar je bilo o njem že razodeto v opisu, dejanjih in pripovedovalčevih komentarjih. Pri literarnih junakih smo bralci veliko zahtevnejši, kot pa v realnem svetu. Osebe je potrebno razumeti iz samega konteksta, zato so kakršnikoli radikalni odkloni razumljeni kot umetniška pomanjkljivost.

Enotnost predpostavlja, da je oseba umetniška celota, bralcu prikazana kot enotna, popolna in individualno zastavljena. Kot taka je popolnoma drugačna od oseb v dejanskem življenju. To tudi kaže, da ni nobena od potez slučajna, ampak je vsaka nepogrešljiva za razumevanje oseb. Osebe imajo določene poteze, ki so značilne tudi za druge osebe, vendar pa je prav edinstvena kombinacija potez tista, ki jih dela nesmrtno.

Nikolajeva osebe klasificira po naslednji shemi:

Osrednje osebe: glavne osebe (protagonisti),

podporne osebe.

Sekundarne (drugotne) osebe: spremljevalne osebe,

osebe v ozadju.

Razlika med osrednjimi in stranskimi je ta, da slednje lahko umaknemo iz besedila, pa se zgodba sama ne bo bistveno spremenila. Obstaja tudi razlika med spremljevalnimi osebami in karakterji v ozadju. Stranske osebe niso nujno potrebne za samo vsebino, pomagajo pa osvetliti določene vidike zgodbe. Poleg nosilcev zgodbe lahko stranske osebe veliko prispevajo k orisu protagonista. Osebe v ozadju lahko iz zgodbe izginejo in se ponovno pojavijo brez vidnih sledi. Prispevajo k avtentičnosti teksta (mlekarji, poštarji, hišniki, potepuhi). Nimajo pomembne vloge, naredijo pa zgodbo bolj domačo in kredibilno.

Osebe v mladinski literaturi so navadno predstavljene kot preproste nosilke ene dominantne lastnosti. Dejstvo, da se avtor odloči poudariti zgolj eno lastnost, še ne

pomeni, da ima ta oseba samo to lastnost. Resnični ljudje imajo mnoge osebne poteze. Osebe pa so s strani avtorja običajno predstavljene »zgolj z določenega vidika«. To pa zato, da nam s tem olajšajo razumevanje njihovih odločitev in njih samih.

Maria Nikolajeva razdeli karakterje na »statične/dinamične in ploske/zaokrožene ali večplastne«. V poglavju *Statični in dinamični, ploski in zaokroženi* pojasni, da je ta izraz v otroško literaturo vpeljala Joanne Golden (1900) v svojem delu *Pripovedni simbol v otroški literaturi*. Golden raje kot o osebah govori o »ploski/dinamični naravnosti«. Vsak karakter je bolj kompleksen in ne samo plosk ali zgolj zaokrožen. Koliko se bo karakter približal resničnim ljudem v svoji kompleksnosti in nepredvidljivosti, je odvisno od avtorjeve spretnosti. Otroški karakterji so namerno manj kompleksni kot v resničnem življenju. Izrazi statičen/dinamičen in plosk/zaokrožen so samorazlagalni. Glavne in stranske osebe so lahko dinamične in statične. V stari otroški literaturi največkrat naletimo na statične karakterje.

Za ploske karakterje je značilno, da niso popolnoma razviti. To pa ni umetniška pomanjkljivost. Navadno imajo eno tipično potezo (dober ali hudoben). Njihova dejanja so predvidljiva. Zaokrožene (multidimenzionalne) osebe pa odlikujejo številne lastnosti. Te so lahko pozitivne in negativne. V nasprotju s ploskimi karakterji so popolnoma razviti, do potankosti jih spoznamo šele z razvojem zgodbe. Njihovega obnašanja ni mogoče predvidevati. Če se ploski karakter nenadoma spremeni iz dobrega v slabega, je to težko kredibilno. Taka sprememba je možna in bolj prepričljiva pri zaokroženem karakterju, pri katerem so razvidne dobre in slabe lastnosti že od začetka.

Ne glede na to, da literarne osebe zanemarimo kot psihološke entitete ali kot nosilce vsebine, od njih pričakujemo, da se bodo skozi zgodbo spremenile. Otroški karakter se da preoblikovati, tako da razvoj ni končan. Glede kvalitete ni razlik med ploskimi ali zaokroženimi in statičnimi ali dinamičnimi karakterji. Za ploski karakter ni nujno značilno, da je umetniško slabši od zaokroženega. Gre zgolj za oblikovanje karakterja in funkcijo, ki jo skozi zgodbo dobijo.

Maria Nikolajeva v poglavju *V iskanju protagonista* (str. 49 – 67) zapiše, da vprašanje protagonista ni pomembno zaradi kompleksnosti karakterizacije, ampak zaradi kompleksnosti celotne zgodbe. Za določanje protagonista zgodbe postavlja šest kriterijev: naslovna oseba (nastopa v naslovu, pri Francetu Bevku *Lukec in njegov škorec*, *Pestrna*, *Tonček*); po vrstnem redu ponavljanja (avtor glavno osebo predstavi že v uvodnih

vrsticah); pogosto ali nenehno pojavljanje (redno se pojavljajo skozi celotno knjigo); prvoosebna perspektiva (prvoosebni pripovedovalec nas privede do spoznanja, da je pripovedovalec tudi glavna oseba, pri pisatelju Bevku *Tatič*); oseba v žarišču-fokalizir (kot bi zgodbo pripovedovala oseba, ki je v centru pozornosti); razvoj (komu se zgodi sprememba, kdo ima srečo, da si pridobi neko znanje, se razvija, kdo fizično in duhovno dozori ali stagnira). Noben od kriterijev sam po sebi ni popolnoma zanesljiv, ampak moramo uporabiti kombinacijo vseh, velikokrat pa bo odločitev tudi stvar naše interpretacije.

Zunanja predstavitev je najpreprostejši način razkrivanja oseb. Dejansko spoznamo ljudi po njihovem videzu, po njihovih akcijah in reakcijah. Zunanja predstavitev se pogosto pojavlja v starejših tekstih in v besedilih, namenjenim mlajšim bralcem. Najosnovnejši način predstavitve oseb je opis. Včasih ima opis globlji pomen. Kaže lahko na spremembo v razvoju karakterja, kar vodi do dveh tipov bralčevega odziva. Lahko razvije odklonilen odnos do oseb ali pa začne z osebo sočustvovati. V nadaljevanju bom razdelala Bevkove mladinske protagoniste glede na ploskost ali zaokroženost, statičnost ali dinamičnost in njihov razvoj.

Lukec (*Lukec in njegov škorec*): ploski in dinamičen

Doživi simbolične sanje, ki se kažejo kot razkol s kruto realnostjo. Poleti skozi okno in odplava na zeleno trato sredi gozda. Letenje za klobukom simbolizira odhod v Argentino. V sanjah ugrizne v kolač, kar simbolizira drugačno življenje, ne tako skromno in revno kot do tedaj. Sošolci ga na noben način ne morejo prepričati, da bi jim zapustil škorca. Preveč je navezan na žival, ki mu je drag spomin na očeta, in prav zato se ne more ločiti od njega.

Je zelo iznajdljiv, vse ga zanima. Pred odhodom ladje se ne more izogniti obisku bližnjih ulic. Kljub povzročanju skrbi materi se pravočasno vrne. Lukec si želi za očetom. Mater opomni, da samo obljublja, da mu bosta sledila, a tega ne stori. Ni pa še dovolj odrasel, da bi se zavedal, da ni mogoče kar odpotovati, pač pa je potrebno urediti različne dokumente. Za odraslega se zdi predrzno, nedopustno dejanje, da od matere zahteva plačilo, ko ji prinese pismo s pošte. Tudi to kaže na njegovo nezrelost. Vztraja pri tem, da bo vzel škorca s seboj, in to tudi doseže. Na ladji je povsod prisoten. Nič ga ne preseneti. Niti za trenutek ni pri miru. Neznanca se res prestraši, vendar ga to ne odvrne od raziskovanja krova.

Bil je drzen. Želel si je nekoliko ogledati bližajoče neurje. Na krovu so ostali samo še redki mornarji, ki so se bojevali z vetrom. Lukec se je držal za ograjo in opazoval nevihto. V svoji predrznosti se ne zaveda, da nevihta lahko povzroči nesrečo. Zanima ga zunanji položaj, ne prepušča se strahu. Šele Slokarjev klic ga opomni, da ga lahko veter vrže v morje. Ob bolni materi je zaskrbljen, kar pričajo besede: 'Saj boste – tudi vi – ozdraveli ...' (Bevk 2000: 65). Materina smrt ga pretrese. Pokaže svoja čustva in se zjoče. Ob očetu spozna, da tujina ni tisto, o čemer je sanjal. Ne samo da ne zna jezika, tudi prijateljev nima. Pridružujem se mnenju Milene Mileve Blažić: »Tujina je predstavljena hkrati kot pozitivna (priložnost) in negativna (grožnja)« (Blažić 2011: 180).

Lukec ostaja skozi zgodbo dober otrok, nikjer se ne kaže v negativni luči, zato govorimo o ploskem karakterju. Napreduje, sošolci ga potrebujejo pri igri, nagaja učiteljici, vendar ni nesramen. Začne ga zanimati, kam bo odpotoval in to v šoli tudi jasno pokaže. Prej ga nobena stvar pri pouku ne pritegne. Njegov nemirni duh mu na ladji ne da miru. Stalno je v raziskovanju. Naveže stike s Slokarjem, ne ustraši se dolgina. Tudi pri svoji odločitvi, da vzame škorca s seboj je neomajen. Po materini smrti ostane sam, vendar ni neboljen. To je zanj velika preizkušnja, a jo prestane brez travme. Govorimo o dinamičnosti karakterja.

Tonček (*Tonček*): ploski in dinamičen

Čeprav živi v mestu, je otrok narave. Počitnice preživlja pri stricu na deželi in tja v obupu tudi pobegne. Stran od mesta, kjer ima svojo družbo, se naveže na bratranca, s katerim paseta, in na veverico. Dogodivščin v mestu s prijatelji se veseli, vendar dokler je na vasi, jih ne pogreša. Italijanska šola ga ne veseli, še manj materina grožnja, da mora govoriti italijanski. Občuduje vaški način življenja, kjer ni tako prisoten tuj vpliv. Doživi spoznanje, da ni v njegovi moči odločitev, kje bo živel in da mora upoštevati voljo odraslih. Tonček s svojimi dejanji ne preseneča, njegov ploski karakter je predvidljiv.

Skozi zgodbo se spreminja, saj pride do nešteti spoznanj, ki niso logična sama po sebi (ne sme krasti orehov na tujem posestvu, kjer ga napade pes, ne sme živeti pri stricu, čeprav ga najprej vabijo, pač pa mora ostati pri družini v mestu, pri svojih vrstnikih odkriva dobre in slabe lastnosti, ki jih sprejema, nikakor pa se z njimi ne strinja, npr. sošolec, ki izdaja učitelju). Navezava na žival mu pomaga prebroditi težnjo, da bi živel na vasi. Tonček skozi srečanja s stricem spoznava, da se vsi niso uklonili tujcem in da tujina ne prinese vsem denarja in zadovoljstva.

Tončkova dinamika je vseskozi prisotna. Hoče zaslužiti nekaj denarja, prijateljem razlaga o veverici in jih prepričuje o bivanju na deželi, druží se z italijanskim dečkom, ki postane njegov najboljši prijatelj, pri tem spozna karakterje tujcev, ne upošteva materinih priporočil, ker se noče ukloniti tujcem.

Tončkov jaz poskušajo skozi zgodbo spremeniti različne osebe, vendar uspe le stricu, ki ga pripravi, da spusti veverico v naravo, kamor sodi. Njegova dinamika je bolj kot kronološka etična, saj se ne kaže toliko samo v hrepenenju po življenju na vasi, pač pa tudi v spoznanjih, da je odrasle potrebno ubogati, da žival, tako kot človek, potrebuje svobodo, in zato ji življenje v kletki ne ustreza.

Nežka (*Pestrna*): ploski in statičen

Prvi opis avtorja nas že na začetku zgodbe vodi k jasnemu vtisu o izgledu glavne protagonistke (majhno dekletce z rdečimi lici in živahnimi očmi, imela je prav toliko let, »da jih je bilo lahko naštetí na prste ene roke«, pikčasta oblekica narejena iz »starega materinega krila«, dve črni kitici). Nikoli ne pokaže neprijetnih lastnosti. S svojimi dejanji ne preseneča, zato je ploski karakter.

Kot otrok samote se težko prilagodi v družini, kjer je veliko članov. Vseskozi potrpežljivo streže Marički, kar pa ji sčasoma že preseda. Čeprav skozi zgodbo pričakujemo določene spremembe, da se bo Nežka postavila v bran, vendar zaradi šibkosti, majhnosti, tega ne stori. Domači sin in pastir ji nagajata, ona pa trpi. Tudi strahu ne premaga, a so njena občutja tako močna, da vseeno pobegne. Bolezen je zanjo rešitev, saj ji ni treba več v prvo službo. Srečanja z očetom in Tinčetom jo razveselita, saj ji vlivata novo upanje v lepši svet. Skozi zgodbo se ne spreminja, njen karakter je statičen.

Renato (*Učiteljica Breda*): ploski in dinamičen

Kar nekaj časa nas avtor pusti čakati, preden nam postreže z dečkovim značajem, za katerega v nadaljevanju izvemo, da je plah in nebogljen med svojimi sošolci. Giblje se v krogu odraslih oseb (mati, učiteljica, Kokodajs). Drugače pa je živahen deček, ustvarjen za družbo, pa tudi nemiren. Ni rad dolgo sameval, čeprav otroške družbe, v kateri bi se dobro počutil, nima. Ko je bil še oče doma, se ni z nikomer družil, ker so ga dečki zmerjali z Lahom in fašistom, čeprav je govoril slovensko.

Nekaj potez zunanjega videza pa je bralcu ponujeno že, ko mu učiteljica ukaže, naj prebere, kar je zapisala na tablo (kodrasta glava, črne oči). Renato je dober po srcu, s svojimi dejanji ne preseneča. Njegov karakter je plosk, saj je njegova edina lastnost skozi celo zgodbo pomagati učiteljici Bredi, ki mu predstavlja idol zaradi poguma in ker je partizanka. Partizane pa je imel Renato za vzor in jih občudoval. Učiteljica ga je zagovorila pred ostalimi učenci v razredu, da se je tudi on pripravljen učiti. Znala je ublažiti položaj in Renato ji je bil neizmerno hvaležen za naslednje besede: 'Zakaj bi mu branili, če se hoče z vami učiti? [...] Četudi je bil oče fašist, bo Renato lahko dober partizan' (Bevk 1974: 98). Te besede kot balzam vplivajo na njegovo dušo, kar je razvidno iz nadaljevanja: »Dečku je bilo, kakor da mu je sonce posijalo v srce« (Prav tam).

Renato skozi zgodbo napreduje. Postavljen je celo v nezavidljiv položaj. Ko Kokodajs odkrije zvezek z rdečo zvezdo, ne miruje. Na vsak način hoče svojo učiteljico opozoriti, da ji grozi nevarnost. Čeprav pri iskanju naleti na številne ovire, ne odneha. Ne joče doma zaprt v sobi, ampak ob oknu ugotavlja, kako bi pobegnil. Plezanja ga je strah še po drevesih, zdaj pa je bila zanj to edina rešitev. Pogum mu zraste in spusti se navzdol. »Srce mu je burno razbijalo, potil se je od strahu in napora.[...] Bilo je strašno daleč od prvega nadstropja do pritličja.[...] Ni se upal pogledati navzdol, da se mu ne zavrti v glavi« (Bevk 1974: 99). Ko pristane na trati, mu je kljub trepetu zaigralo srce.

Renato se skozi zgodbo razvije. Spopade se z Bertom, čeprav se mu prej nikoli ne postavi po robu, ampak zaradi njegovih žalitev trpi. Potolažen je šele, ko najde učiteljico Bredo v gozdu in ji vse objasni. Za Renata avtor zapiše, da je »važna oseba v naši zgodbi« (Bevk 1974: 123). Da je skrben deček priča tudi to, da ga je strah za mater, ko zagleda, da se dim vali iz vasi. Ni se več bal dečkov, ni čutil nobene krivde, učiteljico je opozoril na nevarnost, kar mu je vlilo samozavest, saj je Breda pobegnila prav zaradi njegovega hitrega reagiranja. Vsi so jo iskali, a samo on jo je našel. Pa naj mu še kdo kaj očita! Spremeni se tudi njegov govor, ki je prav tako samozavestnejši. Zaupanje vase pa še naraste, ko mu novi učitelj preda Bredino sporočilo. Vse našteto dokazuje, da je dinamični karakter.

Matevžek (*Jagoda*): ploski in statičen

Matevžek je v družbi njegovih koz del narave in se staplja z njo. Je ploski karakter, ker lahko že od začetka predvidevamo, da se v novi službi pri strogem in doslednem

gospodarju ne bo znašel. Kljub temu da je opozorjen, naj na paši ne zaspi, se mu ravno to pripeti. Ne dela namerno, bralec od sedemletnega otroka pričakuje, da ga bo igra potegnila vase in bo pozabil na svet okoli sebe. Zato ni nič nenavadnega, če mu živina izgine v Košanovem laz. Otrok skozi zgodbo pri tujih gospodarjih ne pridobi večjih moralnih kvalit. Čeprav so mu dodeljene različne obveznosti, se skozi zgodbo ne razvija. Po srcu je Matevžek dober, na svojo kozico se naveže, gospodarju ne odgovarja, samo moleduje, gospodinja je od vsega začetka prepričana, da se bo naredil v dobrega pastirja. Tak ostane do konca.

Razjeda pa ga obup, da mu je bilo odvzeto tisto, kar je imel v življenju najraje. Pred njega je postavljena težka odločitev. Najbolj odločilno od vseh njegovih dejanj je, da povzroči požar. Pred sabo ne vidi rešitve. Ni imel kam: ali pobegniti ali pasti Košanu v roke ali se ubiti v prepadu. Izbere slednje. Iz tega je razvidno, da je tragičen otroški protagonist. Avtor psihološko analizira dečkovo zamaknjenost v plamen in občutke, ki ga ta svetloba povzroča. Pri njem ne gre za notranji duševni razvoj, to srečo ob pojavu goreče svetlobe prinese že od doma. Je statičen karakter, skozi zgodbo se ne razvija, čeprav se mu ponujajo številne možnosti.

Tomažek (*Mali upornik*): ploski in dinamičen

Tomažkova identiteta je razkrita že na prvi strani zgodbe. Preko avtorjevega znanca je predstavljen kot »piccolo ribelle« - mali upornik. Je nosilna (glavna) oseba zgodbe, glavni protagonist, kar je razvidno že iz samega naslova dela. Avtorja zanima njegova partizanska zgodba in ga poprosi, da mu jo posreduje. Čeprav se z njim ne sreča nikoli več, mu za vedno ostane v spominu njegov vedri, nasmejani obraz.

Tomažek je bil pastir, kot mnogi otroci v tolminskem hribovju. Prostor, v katerem se je gibal, ga je silil v odločitve, ki so se nizale in bile značilne za točno določen čas, čas vojne. Z odkritjem zunanje podobe nas avtor seznanja že na začetku zgodbe. Njegova zunanost razodeva, zakaj ga upravičeno zmerjajo za »suho južino«. To pa je za nekaj tudi dobro, saj ga v teku ni nihče dohitel. Prvi vtis, ki si ga bralec ustvari, je nepristranski, temu sledi nadaljevanje, v katerem nas prvoosebni pripovedovalec preusmeri na podobo obraza. »Nos mi je nekoliko preveč štrlel iz koščenega obraza in hodil sem zmeraj skuštran, kakor da me je počesala burja. Kadar sem se smejal – in to ni bilo poredko – so se mi usta odpirala skoraj do ušes. Bil sem hudo radoveden, vse bi bil rad videl in znal« (Bevk 1983: 7, 8). Vse to prikaže osebo skozi njen govor.

Avtor se izogiba svojih komentarjev. Nikoli ne poudari, da je Tomažek pogumen, vendar lahko o tem sklepamo skozi njegovo ravnanje v določenih situacijah (pobeg orožniku, prisluh Bisagarju, pomoč Zofki in Dani). Iz Tomažkovega obnašanja ugotovimo, da ima samo dobre lastnosti (pogumen, pameten, samostojen, skrben). Tak je prikazan skozi celo zgodbo. Njegov karakter se ne spremeni. Skrbi ga za mater, očeta, ranjenega partizana. Pomaga Dani in Zofki. V srečanju s karabinjerji ravna kot odrasla oseba. Njegova dejanja so predvidljiva, zato je ploski karakter.

Na svoji življenjski poti se razvija, saj prehodi pot od radovednega pastirja do pogumnega kurirja »iz leta dvainštiridesetega«. Ni statičen, saj vseskozi razmišlja, kako bi pobegnil. Zanima ga ranjeni partizan. Občuduje njegov pogum. Ne ustraši se groženj, nikomur nič ne izda. Niti materi. Vsi se lahko zanesejo nanj. Upošteva Bisagarjeve napotke v zaporu. Kot otrok bi lahko odpovedal, vendar je njegovo ravnanje zrelo, tako da mu je zaupano celo orožje v danem času in prostoru (vojna). V družbi odraslih, v kateri se največ giblje, ravna tudi sam odraslo.

Zinka (Učiteljica Breda): ploski in statičen

Njene notranje lastnosti so pomembnejše od njenega zunanjega vedenja (potepanja). Avtor preusmeri našo pozornost na dejstvo, da se značaj ne odraža vedno z zunanostjo. Zinka je bila usmiljenega srca. Postavila bi se za vsakogar, ki je bil plah in nebogljen. Z učiteljico v šoli sočustvuje, ko jo zaslišuje Kokodajs. Edina se postavi v bran Renatu in se spre z Bertom. Čeprav je ta fizično močnejši od nje in z njo hitro obračuna, mu ne ostane dolžna. V besednem boju ga premaga. Do Renata čuti nekaj več, kar kažejo naslednje besede: »A ni se ji samo smilil, imela ga je rada. Ugajal ji je s svojo kodrasto glavo in črnimi očmi. Toda ni se smela preveč očitno postavljati zanj, sicer bi paglavci vpili, da sta ljubček in ljubica« (Bevk 1974: 111). Te besede dokazujejo, da je bilo dekletce čustveno in da si je tudi sama želela pozornosti, čeprav bi bralec pričakoval, da gre pri njej za popolno čustveno indifferenco. Ko novi učitelj vpraša, kdo je udaril Renata, prva pokaže na Berta. Prva tudi razjasni, da je streljanje na Nemce začel Damjan in prva, prav po Damjanovem ukazu obvesti šolarje v vasi, da se ponovno pričinja slovenska šola. Kot ploski karakter je predvidljiva.

Dejstvo, da nekdo nima lastnega doma, ga označuje indirektno. Je sirota brez staršev. Šolo zamuja, živi pri teti, ki ji ne nudi ustrezne vzgoje oziroma se ji Zinka ne pusti voditi. Vsi jo imajo za potepinko, ker se rada potepa po samotah. Je otrok narave, kajti le v njej

se čuti svobodno in neutesnjeno. Težko sprejema norme odraslih, učiteljica se ji prikupi in ona njej. Iz dobrosrčnosti in da bi opravičila zamudo pouka, ji nabere košarico robidnic.

Zinka je naravna, neizumetničena. Tudi to se kaže indirektno, preko njenih oblačil. »Oblekla si je star moški jopič, ki ji je segal do kolen, in si zavihala rokave. V slabem vremenu se je zmeraj tako opravila za potep« (Bevk 1974: 110). Zinka je vez med odraslimi in otroki. Skozi zgodbo se ne razvija, je taka kot je. Njen karakter je statičen, ker ne moremo govoriti o duševnem razvoju.

Primož (*Tovariša*): ploski in statičen

Primož je bil devetleten deček. Za svoja leta precej velik in močan. Nosil je čepico z velikim senčnikom. Črni lasje so mu padali čez ušesa na koščena lica. Hlače je že zdavnaj prerasel. Za nove pri hiši ni bilo denarja. Že iz zunanjega videza je razvidno finančno stanje družine. Pekli ga razbita ura. Ve, da je kriv, zato zabiča bratoma, da sestra o tem ne sme izvedeti. Je preveč zaupljiv in pod Viktorjevimi vplivom, s katerim sta največja prijatelja. Ta ga pripravi, da celo krade. Pri njem občuduje moč in iznajdljivost, ki nista Primoževi vrlini. Raje prisluhne vrstniku, kot da bi upošteval sestrično prepoved. Vendar po značaju Primož ni slab otrok. Ni sam kriv, če nima prave vzgoje, odkar mu je umrla mama. Je ploski in statičen karakter, predvidljiva so njegova dejanja, ima malo prostora za razvoj, saj skozi zgodbo niso pridobljene nobene moralne kvalitete.

Tudi čustveno popolnoma otopi, manjka mu materina roka, ki bi ga vodila skozi življenje. Starejša branjevka, ki se je dobro razumela z materjo, ga odvrne od najhujšega, saj hitro razkrinka njegovo obnašanje. S svojo nepremišljenostjo in nezrelostjo Primož spravlja še najmlajšega bratca v nevarnost, kar kaže na nezrelost. Je slab učenec, saj ga učenje ne briga. V svoji otroškosti ravna tako, kot bralec od njega pričakuje, gre za predvidljivo obnašanje. Kaj pa bi drugega pričakovali od razpuščenega in premalo nadzorovanega otroka! Glede na vse zapisano je njegov karakter statičen, saj se skozi zgodbo ne razvija. Dinamika ni opazna niti na čustvenem niti na osebnostnem razvoju.

Ferjanč (*Pastirci*): ploski in statičen

Ferjanč je bil belolasi deček s širokim, pegastim obrazom in sivimi očmi. Je krepak, zato se je pričakovalo, da ga bosta Lenart in Blaže ubogala. Avtor ga označi skozi njegova dejanja. Iz njegovega opisa je razvidno: »Ferjanč je bil nekoliko surov deček, toda jeze nikoli ni dolgo nosil v svojem srcu. Udarce je vračal na mestu. Ljubil je čiste račune in je

naglo pozabljal« (Bevk 1993:86). Za razliko od Lenarta ni imel niti trohice domišljije. Bil je nagle jeze, njegova dejanja so predvidljiva, zato je ploski karakter. Čutil se je krivega, posebno ko se mu je Blaže uprl, saj od njega tega ni pričakoval. Bil pa je tudi slabega spomina, vendar inovator za izmišljanje vragolij. Matevževki je zalučal listnik v grmovje, a za to dejanje ovadil Blažeta.

Ne zna se brzdati in prav v tej situaciji spozna, da je storil nekaj grdega. To ga je v duši jezilo, pa tudi peklo. Ker se tovariša ne zmenita zanj, se čuti osamljenega. Ko se Blaže ujame v skobec, pokaže usmiljenje, hoče mu takoj pomagati, a skobca ne more razkleniti. Čuti se krivega, tolaži pa ga misel, da ga je Matevž natepel. Pri njem ne moremo govoriti o popolnem pomanjkanju čustev, čeprav jih vedno ne zna pokazati. Njegove reakcije so hitre, nenadzorovane.

Ferjanč se ne more upreti Terezkini ponudbi, saj je imel orehe neznansko rad. Zaradi pastirice pride do spora. Maščevanje Lenartu mu ne gre iz glave, zato vzame njegove hlače in pri tem čuti zadovoljstvo. Najbolj odločilen korak se zgodi, ko pobegne domov, ne da bi komu kaj omenil. Toda tam ni prostora zanj, zato ga jezna mati prižene nazaj. Nesoglasja z Lenartom so pozabljena.

Če sklepamo iz Ferjančevega obnašanja, ugotovimo, da je pogumen, samostojen, s stališča odraslih oseb pa se grdo obnaša do matere in si veliko izmišlja. Čeprav je v resnici močan, to moč redko uporablja, največkrat samo v dokazovanju z Lenartom. Avtorjevi komentarji glede tega pastirca so redki. Ferjančeva dejanja so pričakovana. Že njegov značaj, ki se tekom zgodbe ne spreminja, kaže na to. Skozi zgodbo se ne razvija, zato je njegov karakter plosk in statičen.

Blaže (*Pastirci*): ploski in statičen

Bil je najmlajši izmed treh pastircev. Avtor poda o njem oznako: »Imel je malce ukrivljene noge in glavo ko repa. Rjav obraz se mu je neprestano smehljal. Črne oči so mu gledale, kakor da vidijo nekaj izrednega. Bil je zelo ubogljiv in je vse verjel« (Bevk 1993: 74). Bil je pravi mojster v piskanju na bezgovo piščalko s sedmimi luknjicami. »Včasih je zaigral tako pretresljivo in milo, da je srce bolelo od poslušanja« (Bevk 1993: 79). Na Ferjančevo mojstrovino ni maral, saj se je bal prepada pod njo. Kot miren deček ni prenašal krivic. Zamerila se mu je Ferjančeva laž, da je on krivec. Do njega je čutil

zaničevanje. Ker je bil prešibak, ga ni mogel premikastiti, pač pa mu je podtaknil v ogenj cel kostanj.

Blaže »je rad verjel v vse, kar je bilo nemogočega in čudovitega, do zajčkov je imel še posebno ljubezen« (Bevk 1993: 86). Ker je bil usmiljenega srca, ni prenesel, da se je prijatelj počutil osamljenega, zato je tudi nasedel Ferjančevi zvijači in se ujel v skobec. S tem dejanjem je njegova zgodba zaključena. Blaže je bil preveč zaupljiv. Tak se nam kaže skozi celo zgodbo. Nič ga ni izučilo. Skozi zgodbo ne napreduje, se zrelostno ne razvija. Njegov karakter je plosk in statičen, saj ni opaziti nikakršne dinamike.

Lenart (*Pastirci*): ploski in statičen

Bil je velik kot Ferjanč, a suh kot trlica. Vse je štrlelo od njega. Avtor poda o njem naslednjo oznako: »Bil je izvrsten deček, lepo se je dalo z njim igrati že zaradi tega, ker je bil zelo iznajdljiv. Toda ni se dal imeti za norca in tudi ubogal ni rad« (Bevk 1993: 74). Posluha za petje ni imel, znal pa je čudovito pripovedovati, saj si je vse, kar je slišal, tudi zapomnil, in še svoje dodal. Občudoval je Ferjančevo gugalnico in mu jo zavidal.

Lenart se do kraja čuti osramočenega, ko mu Ferjanč izmakne hlače. Bil je tudi potr, saj je čutil, da ga je prijatelj izdal. Pobeg domov ne reši ničesar, v njem pa se porodi globoko maščevanje. Zareže gugalnico in prestaja psihične muke, saj si ponoči izriše najtemnejši scenarij. V njem se prebudi strah, kaj se je s prijateljem zgodilo. Najprej stori nepremišljeno dejanje, potem pa se obtožuje. S tem dokaže, da je zelo občutljiv. Vendar Ferjanč ga je prizadel in na nek način se mu mora maščevati. Ob ponovnem snidenju se v pretepu ne brani. Nima ne telesnih ne duševnih moči.

Blodnje, kaj se je lahko Ferjanču pripetilo, so tako hude, da je pri oranju raztresen, in kmalu pride do nesreče. Zmeda v glavi in samoobtoževanje sta dokaz za občutljivost, čeprav čustev ni javno izkazoval. Ko mati prižene prijatelja, je njegove more konec. Vesel je in na nesoglasja pozabi. Lenart se skozi zgodbo ne razvija, njegova dejanja so predvidljiva, zato govorimo o ploskem in statičnem karakterju

Terezka (*Pastirci*): ploski in statičen

Terezka je postavljena v težko odločitev. Spremeniti mora navade, ki so ji blizu in sprejeti nove zadolžitve, ki so zanjo tuje. Iz razvajene deklice, ki se igra s punčkami, mora postati pastirica. To pa je zanjo težka naloga. Avtor njeni zunanji podobi ne posveča nobene

pozornosti. Pastirsko malho prevzame od Blažeta. Na veliko razočaranje ostalih dveh pastircev, ki pogrešata Blažeta, njegovo mesto na gmajni zapolni deklica.

Najprej se med dečkoma ne znajde. Od njiju čuti posmeh. Pastirca bi ji mogoče oprostila, če bi bila vsaj bajtarsko dekletce. Tako pa ... Niti po stanu se ne more kosati z njima. Prvo preizkušnjo prestaja, ko mora zavrniti ovce. Kljub šibkosti se upre in ju prosi za pomoč. Hudo ji je, ker se začetniškim težavam ne zna upreti. Misli, da bo po njeno in upa, da bo mati popustila.

Končno pa spozna, da se bo morala na gmajni prilagoditi pastircema. Približa se Ferjanču in ga hoče omehčati s prgiščem orehov. S tem pa doseže spor med pastircema. Sčasoma se privadi novemu opravilu. Ko Ferjanč izgine, ga tudi ona pogreša. Na koncu se pastircema podredi in vsi srečni prisluhnejo tiktakanju stare ure.

Terezka se skozi zgodbo ne razvija. Prilagodi se le določenim situacijam, ki jo same silijo v to. Spmembe niso vidne niti na duhovnem področju. O dinamičnosti ne moremo govoriti, zato je njen karakter plosk in statičen.

Tinče (*Grivarjevi otroci*): ploski in statičen

Bil je šestleten fantič, suh kot trlica in skuštranih črnih las. Njegov droben obraz so krasile temne oči. Hlače je že zdavnaj prerasel, tako da so se mu videla gola kolena. V vsej tej pojavnosti bi se ga mimoidoči ustrašil, če bi se z njim srečal na samoti. Toda tekel je kot zajec in kričal kot sraka. Nič čudnega, saj je bil otrok narave.

Pogum izkazuje skozi celo zgodbo, nagaja nepovabljenim gostom, predvsem Žefki. Upre se Lizi, s stene vzame očetovo uro, Mretko pripravi, da skupaj pobegneta. Do nje se obnaša zaščitniško, tolaži jo, ko na poti zaideta. Sestri vzbuja upanje, da se nanj lahko zanese. Ne premore hudobije v svojem srcu. Tono vzljubi, ker mu je nadomeščala mater. Novi prišleki pa se mu zamerijo, ni se pripravljen ukloniti njihovim zahtevam, posebej še, ker ga Lovre že ob očetovi bolezni razočara. Toliko je že razumel, da se na očetovem pogrebu prepirajo zaradi njihove koče.

Zaprepaščen izpolni ukaz novega gospodarja. Tedaj se hoče prvič upreti, ker ni bil navajen, da bi ljudje nanj renčali. Boli ga, da sta bila z Mretko izrinjena iz izbe in sta morala spati na podstrešju. V odločitvi, da pobegne, je nepopustljiv. Pogumno odgovarja stražmojstru in sodniku, ko ju zasačijo na begu. Pri sodnikovi družini mu je nelagodno,

ker ne ve, kako naj se obnaša, saj je zanj vse novo. Celó sestí sta se z Mretko bala, da ne bi česa umazala. Šele po vrnitvi v domačo hišo je pripravljen očetovo uro, ki mu je drag spomin, tam tudi pustiti. Tinče premore celo toliko poguma, da se upre Košanu, ko ta odloči, da mora za pastirja. Vendar na koncu spozna, da ugovarjanje ne pomaga in sklène, da ne rabi nobenega spremstva. Pri Tinčetu tekóm zgodbe ne moremo govoriti o razvoju v duhovnem in fizičnem smislu, torej se ne razvíja in ne napreduje. Njegov karakter je plosk in statičen.

Mretka (*Grivarjevi otroci*): ploski in statičen

Bila je leto dni mlajša od Tinčeta, a njegovo pravo nasprotje. Deklica s svetlolasimi kitkami je bila malce zavaljena in tako kot bratca navezana na Tono. Prišlekov, ki se po očetovi smrti naselijo v njihovi koči, ne mara. Toda po značaju je plaha deklica in se ne zna nikomur upreti. Bala se je oditi od hiše, zato kar nekaj časa okleva, a sama pri Lizi noče ostati. Tinče ji obljubi, da bosta skupaj pobegnila. Bila je dobrosrčna, ni prenesla krivic, zato bratca okara, ker nagaja Žefki.

S sodnikovo hčerko se hitro spoprijatelji in za darilo prejme novo punčko, ki je zanjo pravo čudo. Za razliko od Tinčeta je ves čas prestrašena, ko ju zasačijo. Namesto nje odgovarja kar brat. Vse novosti sprejema zadržano, povsem je odvisna od bratove odločitve. Od njega tudi pričakuje pomoč in se nanj zanaša.

Odločitev, da bo šla za pestrno, sprejme brez ugovarjanja. Ko se s Tinčetom razhajata, ji mora obljubiti, da ji bo pomahal, če jo bo videl pred Smrekarjevo kočó. Slovo je za oba težko. Mretka ne more zadržati solz. Deklica se skozi zgodbo ne razvíja, po srcu je dobra in taka ostane do konca. Dinamika pri tem otroškem liku ni vidna, zato govorimo o ploskem in statičnem karakterju.

Tatič (*Tatič*): ploski in statičen

Prvoosebni pripovedovalec nas že takoj na začetku seznaní, da mu je bilo štirinajst let, ko sta se z očetóm odpeljala v mesto, kjer bo v trgovini opravljal delo trgovskega vajenca. Zunanja predstavitev štirinajstletnika ni podana. Ne znajde se med tujimi ljudmi. V družbo malo starejšega trgovskega pomočnika je postavljen po sili razmer. Ne zna se upreti njegovemu slabemu vplivu. V prostem času nima nadzora odraslih, kar pa ni dobro za njegov še neizoblikovan karakter. Njegova dejanja so predvidljiva. Hudo mu je, ko je obdolžen kraje kot veliki tat, čeprav je sam mnenja, da je gospodarju vzél le nekaj

drobiža. Ne razume, da je tudi najmanjša prilastitev kraja. Trpi zaradi tega, ker trpi oče, ki ga spremi v novo življenje s ponosom. Boli ga, ker je očetovo razočaranje večje kot njegovo samo. On v bistvu niti ni razočaran, ker spozna, da si tega poklica v resnici niti ne želi.

Zgodba zajema kratek tok dogajanja. Karakter protagonista se nima časa razviti, niti napredovati, kaj šele izoblikovati in odrasti v poštenega trgovca. Od doma prihaja z upanjem, da mu ne bo treba sestiti na čevljarški stolček, na kar sta bila prikovana že njegov oče in ded, vendar mu ta poklic ne uide, saj ni izpolnil pričakovanj domačih. Po srcu je sicer dober, vendar ga gospodar v tej luči noče niti spoznati in mu dati še ene priložnosti. Sam pa tudi ne premore poguma, da bi dokazal nedolžnost. Njegov karakter je ploski in statičen.

Tabela 4 prikazuje otroške karakterje po Nikolajevi v mladinskih literarnih delih Franceta Bevka, glede na ploskost ali zaokroženost, statičnost oziroma dinamičnost in razvoj.

Tabela 4: Otroški karakterji po Nikolajevi

Literarno delo/oseba	Ploski, zaokroženi	Statični, dinamični	Razvoj
<i>Lukec in njegov škorec/ Lukec</i>	Ploski	Dinamičen	Se razvije.
<i>Tonček / Tonček</i>	Ploski	Dinamičen	Se razvije.
<i>Pestrna/ Nežka</i>	Ploski	Statičen	Se ne razvije.
<i>Učiteljica Breda/ Renato</i>	Ploski	Dinamičen	Se razvije.
<i>Jagoda/ Matevžek</i>	Ploski	Statičen	Se ne razvije.
<i>Mali upornik/ Tomažek</i>	Ploski	Dinamičen	Se razvije.
<i>Učiteljica Breda/ Zinka</i>	Ploski	Statičen	Se ne razvije.
<i>Tovariša/ Primož</i>	Ploski	Statičen	Se ne razvije.

<i>Pastirci/</i> Ferjanč	Ploski	Statičen	Se ne razvije.
<i>Pastirci/</i> Blaže	Ploski	Statičen	Se ne razvije.
<i>Pastirci/</i> Lenart	Ploski	Statičen	Se ne razvije.
<i>Pastirci/</i> Terezka	Ploski	Statičen	Se ne razvije.
<i>Grivarjevi otroci/</i> Tinče	Ploski	Statičen	Se ne razvije.
<i>Grivarjevi otroci/</i> Mretka	Ploski	Statičen	Se ne razvije.
<i>Tatič/</i> Prvoosebni pripovedovalec	Ploski	Statičen	Se ne razvije.

Iz zgornje tabele je razvidno, da so vsi karakterji ploski, kar pomeni, da niso popolnoma razviti. Njihova dejanja so predvidljiva. Večina otroških karakterjev (Nežka, Matevžek, Zinka, Primož, pastirci Ferjanč, Lenart, Blaže in Terezka, Grivarjeva Tinče in Mretka ter tatič) je statičnih. Ti se tudi ne razvijejo skozi zgodbo. Dinamika je vidna pri Lukcu, Tončku, Renatu in Tomažku. Ti se skozi zgodbo razvijejo. Tomažek, Nežka, pastirci in Tonček so glavni protagonisti, kar je razvidno že iz samega naslova. Primož, Renato, Matevžek in Zinka se pojavljajo skozi celo zgodbo, kot prvoosebna pripovedovalca sta prisotna mali upornik Tomažek in tatič.

6 ŠOLA

V tem poglavju me bo zanimalo, ali družina v Bevkovem mladinskem opusu posveča pozornost izobrazbi svojih otrok, kakšne oblike izobraževanja so bili deležni glavni protagonisti in ali je tudi šola vezana na čas in prostor. Philippe Ariès zapiše: »Stari režim ni do 18. stoletja poznal nobene druge šole razen enotne. [...] V 18. stoletju je enotno šolo zamenjal dvojni izobraževalni sistem. Vsaka veja tega sistema ni ustrezala starosti, temveč družbenemu položaju« (Ariès 1991: 404). Meščanom je bila namenjena srednja šola, ki je imela dolgotrajni pouk, »navadna šola za ljudstvo« pa se je posluževala kratkotrajnega pouka. »Razlike v šolskem obravnavanju meščanskih otrok in otrok iz nižjih razredov so spremenile celoten način življenja« (Ariès 1991: 406).

V *Zgodovini šolstva na Slovenskem* beremo: »Po sto letih od uvedbe terezijanskega šolskega zakona se je začela uresničevati splošna šolska obveznost za vse otroke. Nove šole je bilo potrebno ustanoviti povsod tam, kjer je bilo v petletnem povprečju več kot 40 otrok in so imeli več kot 4 km do najbližje obstoječe šole« (Okoliš 2009: 84-85). Ob prelomu 19. stoletja se je tako ustanovilo veliko šol. Dopolnitve ljudsko šolskega zakona iz leta 1883 so šolsko obveznost uravnavale različno. Na Primorskem je bila uvedena šestletna redna in dveletna ponavljalna šola, ki se je izvajala v zimskem času enkrat ali dvakrat tedensko.

Šola pa je bila ponekod preveč oddaljena od samotnih domačij. O tem beremo tudi v Bevkovem opusu. Oddaljenost in delo sta predstavljalova oviro. Otroci, ki so bili v službi pastirjev, so šolo redko videli od znotraj. Avtor nas seznanja: »Kmet ga ni najel zato, da bi trgal prtenice po šolskih klopeh, ampak da bi mu varoval živino. Mnogo je bilo pastircev, ki se nikoli niso naučili brati in pisati« (Bevk 1993: 71). Zato je bila šola mnogim le pobožna želja, da zaidejo med ljudi v vas. Od teh otrok ni nihče zahteval, da so šolo obvezno obiskovali. Bevk zapiše: »Pastirci namreč niso hodili v šolo. V Robidnici takrat še ni bilo učitelja. K fari pa je bilo dobro uro hoda. Nobena postava jih ni silila pod učiteljevo palico. Hodili so le nekateri, ki so imeli dovolj časa« (Bevk 1993: 77). Fara je bila njihovo okno v svet. Nekateri so jo opazovali le od daleč in na paši sanjali svoje sanje. To počne glavni protagonist iz *Jagode*. Tudi zanj je bila šola preveč oddaljena. Avtor nas seznanja: »Matevžek ni nikoli hodil v šolo, ker je bilo do nje dobri dve uri hoda. Pasel je na gmajni edino kozo, takrat se je tudi začela doba njegovih sanj. S paše je imel

lep razgled na vrsto dolin in gora, na vasi, [...]. Le po enkrat na mesec je šel k maši, zakaj do fare ni bilo nič manj kot tri ure hoda« (Bevk 1969: 74).

Študija Bevkovega mladinskega opusa je pokazala naslednje oblike izobraževanja:

- učenje branja in pisanja doma,
- italijanska šola,
- partizanska šola.

Učenje branja in pisanja doma

Družina je pokazala veliko razumevanja za izobrazbo otrok. Predvsem matere so bile glede tega dosledne. Tomažek (*Mali upornik*) se ne more upreti materi, ki dosledno zahteva, da ob nedeljah bere iz slovenskih knjig. Tu se izobraževanju ne more izogniti, kar je razvidno iz naslednjih besed: »Ves popoldan me je mati učila slovenskega branja. Porinila je predme kako knjigo in mi ukazala, naj berem« (Bevk 1983: 38). Branje mu dela težave, vendar se ga mora naučiti. Mati ga dosledno popravlja, saj želi, da se nauči te veščine. Učenje zna popestriti. Ker čuti, da dela sinu težave, vzame iz žepa nek papir, na katerem je pesem *Za vasjo je čredo pasla*. Pesem ga pritegne, ker mu ob njej misli uhajajo za Črni rob, ki je poln skrivnosti. Otrok ne preživlja z veseljem časa ob knjigi. Raje bi pasel kozi in se potepal po gmajni. Toda oče in mati ne popustita in vztrajata pri učenju.

Zimski čas, ko je delo zunaj počivalo, je odpiral možnost pogostejšega seganja po knjigah. Če ni šlo drugače, so domači poskrbeli vsaj toliko, da so se otroci naučili brati in pisati. Iz *Pastircev* je razvidno: »Četudi naši pastirci niso hodili v šolo, so vsi trije znali brati. Naučili so se pozimi, ko je sneg ležal okrog hiš. Pri Brdarjevih je poučevala gospodinja. Pri Kolkarju gospodar, a pri Pologarju starejša hči« (Bevk 1993: 77). Ko so odhajali v prve službe in so jim doma matere zvezale v skromne cule vse njihovo uborno premoženje, niso pozabile pripomniti, naj kdaj na paši vzamejo v roke tudi knjigo. Kakšen posameznik se je res našel. Bevk to potrjuje: »Poznal pa sem tudi tako ukaželjne, ki so se na paši naučili branja iz kake stare knjige« (Prav tam).

Oddaljenost nosi krivdo glede obiskovanja šole tudi v literarnem delu *Grivarjevi otroci*. Tona (*Grivarjevi otroci*) se zaveda pomena branja, pisanja in obveze, da mora svoje znanje prenesti na otroke. Po večerji pogosto pripoveduje otrokom o preteklosti in jih vzgaja. Prepričana je, da je Tinče že dovolj star, da ga nauči branja. Zadovoljna je ob

spoznanju: »Tinčetu so od poslušanja rasla ušesa. Njega je kdaj pa kdaj učila brati iz neke stare knjige« (Bevk 1993: 10). Toda Tinče ni bil ravno zavzet za učenje. Raje je prisluhnil zgodbam o živalih. Tono je vzljubil, ker mu je širila obzorje, ona pa je v mladosti rada posegala po knjigah. Iz istega dela izvemo: »Ko je bila še mlada, je rada vzela v roke nekatero knjigo. Najljubši so ji bili snopiči z napisom: 'Domače in tuje živali v podobah'. Prebiral jih je brez konca in kraja. Tako je otrokom vedela povedati ne le imena, marveč tudi, kje katera žival živi« (Bevk 1993: 59). Tona ni imela možnosti obiskovanja šole, toda vse jo je zanimalo in zato je sama iskala priložnosti za bogatenje svojega obzorja. Njena želja je, da svoje vedenje prenese na njej zaupane otroke. Razmišljala je v smeri, da se iz knjig uči za življenje. Že Paul Hazard je zapisal, da je potrebno »navaditi mlade ljudi, otroke, da vidijo v knjigi neločljiv del svojega življenja« (Hazard 1967: 9). Za razliko od Grivarjevih otrok, Mretke in Tinčeta, sodnikova hčerka Zorka obiskuje šolo. Dekletce se čudi, saj misli, da je šola za vse otroke obvezna. Mati ji pojasni, da v Borovnici še ni šole, a se doma gotovo učita branja. Tinče ne pozabi s ponosom povedati: »Teta Tona me je učila brati« (Bevk 1993: 52). Razveseli se pohvale sodnikove gospe.

Italijanska šola

Tam, kjer je institucionalno izobraževanje potekalo, pa ni nujno bilo vedno tudi zaželeno. O tem nas avtor seznanja v delih *Tonček*, *Lukec in njegov škorec*, *Mali upornik in Učiteljica Breda*. Za boljše razumevanje prostora in časa, v katerem se te zgodbe dogajajo in je v njih tudi šola našla svoje mesto, je potrebno osvetliti nekaj ključnih podatkov iz zgodovinskega ozadja. Leta 1920 je prišlo med Italijo in takratno Jugoslavijo do podpisa rapalske pogodbe. Primorska je bila leta 1921 priključena Italiji. »Italijanizacija slovenskega šolstva na Primorskem, ki jo je Italija po prvi svetovni vojni lahko zasedla zaradi vojaškega zavezništva z antanto, se je po prihodu fašizma na oblast začela z Gentilejevo šolsko reformo o postopnosti uvajanja italijanščine kot učnega jezika v vseh šolah v Italiji v šolskem letu 1923/24« (Okoliš 2009: 90). Bevk zapiše: »Takrat – in še in prej in pozneje – na Primorskem ni bilo slovenskih šol. Slovenske otroke so učili italijanski učitelji samo v italijanskem jeziku« (Bevk 1953: 6).

V literarnem delu *Lukec in njegov škorec* se glavni protagonist ne obremenjuje s šolo, če ne zna napisati domače naloge. Šola je res obveza, a kako naj izpolnjuje svoje obveznosti, če učiteljica govori po tuje. Mater potolaži, da bo nalogo že prepisal, ker tako in tako ničesar ne razume. Mati ga ni mogla siliti v to, da bi se s šolo trudil, saj tudi sama ni znala

italijansko, kljub temu pa je želela, da bi se sin kaj naučil. Šola je otrokom pomenila predvsem druženje z vrstniki, osvajanje šolskega znanja pa je pomenilo muko, saj so malo ali nič razumeli.

Tomažku (*Mali upornik*) se šola ni zamerila samo zaradi dečkov, ki so mu pogosto nagajali. On je bil otrok iz samote, ni se družil z njimi, ni z njimi prijateljeval. Njegova družba so bili odrasli, zato ni čudno, da se je vaških paglavcev izogibal. Bolj ga je motilo to, da ni razumel skoraj nič. Ne pritegne ga niti šola niti učiteljev način dela. Pojasnjuje: »Šola se mi ni zamerila samo zaradi vaških paglavcev, ki so mi le preradi in prehudo nagajali. Bolj zaradi tega, ker nisem nič ali le prav malo razumel, kar je italijanski učitelj govoril in kar sem moral brati in pisati. Skregan sem bil z učenjem in učiteljem, ki me je rad povlekel za 'sladke' nad ušesi« (Bevk 1983: 40).

Učenci so imeli težave z italijanskimi učitelji, ki so prihajali kazensko premeščeni, navadno iz južne Italije, poučevat v primorske kraje, in niso znali niti besedice slovensko. Pogosto so jih pretepali. Učiteljica v delu *Lukec in njegov škorec* ni prenesla, da so bili otroci neposlušni. Med njeno razlago so se zabavali. Razred so predstavljali učenci različnih starosti in narodnosti. Že po Arièsu »šolski razred nastopa kot bistvena enota, značilna za položaj otroka ali mladeniča« (Ariès 1991: 219). Razred je med sabo povezan in pripravljen ublažiti nesporazume. Če je le mogoče, pomagajo drug drugemu pri razreševanju jezikovnih zagat. Učiteljica zahteva, da pride mati v šolo. Ne zaveda pa se, da obe postavlja v nezavidljiv položaj, saj se dialog ne bo mogel razviti. Za mater je hudo, ker se ni znala z njo sporazumeti. Učiteljica pokaže razumevanje za Lukčevo vedoželjnost, ko ji učenci povedo, da odpotujeta z materjo v Argentino. Tudi zanjo je to nova priložnost, da se učencu približa. S pomočjo zemljevida mu razloži, kje je ta dežela. Lukec vneto posluša razlago, čeprav ne razume vsega. Zdaj se znajde v položaju, ko bi se rad nekaj novega naučil. To je šola, ki ga zanima in v tako bi rad hodil. Učiteljica si pridobi novo mesto v otroških srcih. Tudi ko pokliče mater v šolo, je do nje prijazna in ji zaželi srečno pot.

Tončku (*Tonček*) je učitelj priskutil šolo, kar avtor pojasni: »Saj ni toliko mrzil šole, ki mu je nudila marsikatero mikavnost, kot učitelja. [...] Tonček je prav tako malo razumel učiteljevo italijanščino, kot učitelj njegovo slovenščino« (Bevk 1953: 40-41). Tisti učitelji si niso zaslužili besede učitelj. Otroke so s palico pretepali, vpili nanje in jim na vsak način hoteli vtepti v glavo, da so Italijani. Tonček (*Tonček*) je moral za kazen

petdesetkrat napisati: 'Tu je Italija. V Italiji se govori samo italijanski' (Bevk 1953: 55). Zato ni čudno, da ni znal prebrati pisma, ki ga je stric pisal iz Amerike. O tem se lahko prepričamo iz naslednjih besed: »Slovensko pa bi ne bral gladko niti iz knjige« (Bevk 1953: 72). Otrok ni nikoli hodil v slovensko šolo, a je imel občutek, da se je brati v italijanski naučil, čeprav je razumel malo ali skoraj nič. Svojo nalogo bi še nekako prebral kljub grdi pisavi. Stričeva pisava pa se mu je zdela neprepoznavna, kljukasta in seveda slovenska. Otrok doživlja krivico, čeprav brez lastne krivde. Znajde se v precepu, oče je neprizanesljiv. Najhuje zanj pa je naslednje: »In peklila ga je sramota, da mu sin ne zna prebrati niti navadnega pisma« (Bevk 1953: 72). Očeta jezi, saj pošilja otroka v šolo zato, da bi se kaj naučil. Tonček pa se izgovarja, da poteka pouk samo v italijanščini. Šele sošolčeva mati, ki je bila Italijanka, razsodno in pošteno pouči najprej sina, ta pa posreduje resnico Tončku: 'Vsak ptič naj poje, kakor mu je zrasel kljun' (Tonček 1953: 66). S tem potrdi, da ima vsakdo pravico govoriti v svojem jeziku.

Otrokom je bilo zabičano, da morajo govoriti italijansko ne samo v šoli, ampak tudi doma, na cesti, povsod. Vendar otroci tega niso upoštevali. Med seboj so vedno govorili samo slovensko. Zato je prihajalo med njimi in italijanskimi šolarji pogosto celo do pretefov. Niso prenesli, da bi jih ti ovajali. Zanje so bili ovaduhi in z njimi se ne družijo. Najdejo pa se tudi taki učenci, ki so v resnici italijanske narodnosti, vendar so najboljši prijatelji slovenskih šolarjev (Viktor v *Tončku*). To je prikazano v naslednji razpredelnici.

Tabela 5: Slovenski in italijanski šolarji med seboj

Literarno delo in oseba	Priljubljenost med sošolci	Razmerje do učitelja	Druženje s slovenskimi šolarji
<i>Tonček</i> Viktor (Italijan)	Priljubljen med sošolci, vedno jim je pripravljen narediti uslugo. Tončku posoja domače naloge. »Če bi ga kdo napadel, bi ga vsi branili s pestmi« (Tonček 1953: 39). S Tončkom gresta krast kmetu orehe za veverico.	Ne ovaja učitelju.	Se družijo s slovenskimi šolarji. Povsod se jim pridruži. Čeprav ne zna jezika, se sporazumevajo vsak v svojem jeziku. Odkar ga je Markec rešil iz vode, se jih drži kot klop.
Armando (Italijan)	Pravo Viktorjevo nasprotje, ni priljubljen med sošolci.	Bil je učitelj ljubljenec, ker mu ovaja, da med seboj govorijo slovensko.	Sošolci ga ne marajo, v cirkusu se norčujejo iz njega. Celo Viktor, česar ostali niso pričakovali.

<i>Učiteljica Breda</i>			
Renato (Italijan)	Sošolci ga najprej ne marajo, šele ko obvesti učiteljico Bredo, ga sprejmejo. Zinka ga zagovarja in je na njegovi strani.	Učiteljica Breda mu vrne samozavest, za kar ji je hvaležen in zato jo išče povsod, da je ne bi odpeljali.	Se ne druží s slovenskimi šolarji. Sošolec Bert ga prizadene, ker ga zmerja s fašistom.

V istem času in na istem prostoru živijo Slovenci in Italijani. V mestu hodijo v šolo skupaj tako slovenski kot italijanski otroci (*Tonček*). Med slednjimi najbolj izstopata dečka Viktor, ki živi v Gorici skupaj z materjo, in Armando, ki je karabinjerjev sin. Med njima je velika razlika. Prvi se kljub neznanju slovenskega jezika hitro vključi v družbo slovenskih otrok in postane eden najboljših Tončkovih prijateljev. Preko njega ta tudi ugotavlja, da niso vsi Italijani slabi, saj ima slabe izkušnje z italijanskim učiteljem, ki mu priskuti šolo, in sošolcem Armandom. To je razvidno iz avtorjevih besed: »Krasen deček ta Viktor! [...] Če bi ne bilo Viktorja, bi si mislil, da so vsi Italijani taki kot učitelj in Armando« (Bevk 1953: 66).

Tonček popoldneve preživlja z njim, med počitnicami se zadržuje ob Soči, nakaže mu možnost, kako zaslužiti nekaj denarja, pouči ga o ameriških znamkah, skupaj gresta po orehe in doživita pasji napad. Komaj mu razloži, kakšno žival ima. Iz vsega tega sklepam, da se je na Tončka navezal in se je med slovenskimi sošolci dobro počutil. Da se je tako aklimatiziral, je pogojeno z njegovim poreklom, saj je živel skromno, sam s svojo ovdovelo materjo. Tudi drugim se je priljubil in si izboril enakovredno mesto med ostalimi predvsem zato, ker nikoli ni gledal na svoje koristi. Od ostalih se je razlikoval le po tem, da ni govoril slovensko. Za otroke pa to ni bila nobena ovira, ker so se že kako sporazumeli. To je razvidno iz pojasnjevanja, da ima veverico. Tonček ni prepričan, da Viktor ne misli na polha.

V nasprotni luči se pokaže Armando (*Tonček*). Učitelju ovaja, da bi si izboril svoje mesto in potrditev v razredu. S tem si prisluži vzdevek, ki ga v resnici boli, vendar nima moči,

da bi kaj spremenil. Sošolci ga ne marajo, iz njega se norčujejo, v cirkusu uživajo ob njegovi zagati. Tonček je razočaran, ker pri pouku sedi v njegovi bližini. To pa pomeni, da se z nikomer v bližini ne bo smel pogovarjati po slovensko, ker ga bo ovadil. Tonček kuje v sebi maščevanje, najraje bi ga sunil kar v glavo. Učitelj ima Armanda rad, saj je njegov zaveznik. Ustrahuje vse učence, njemu pa daje samozavest in moč. Toda ta mu ne pomaga, saj ga sošolci izrivajo iz svojega kroga. To občuti, a se ne potrudi za izboljšanje medosebnih odnosov.

V literarnem delu *Učiteljica Breda* je tujega porekla Renato, ki nikomur ničesar slabega noče. Obiskuje slovensko šolo, kajti njegova mati je mnenja, da kar 'se nauči, mu lahko prav pride. Bolje je, da hodi v šolo, kot da bi letal okrog' (Učiteljica Breda 1974: 95). Otrok se slovenskim šolarjem ne vsiljuje, tudi oni ga ne sprejmejo medse. Prizadenejo ga, ker ga zmerjajo s fašistom. Šele učiteljica jim pojasni, da ne delajo prav in Renatu dvigne samozavest. Nikoli jih ni ovajal, tudi prejšnjemu učitelju ne. Tega so se zavedali.

Čeprav so bili vsi zgoraj navedeni otroci italijanskega porekla, so se znašli v razredu s slovenskimi sošolci. Viktor se jim je takoj priljubil, za Renata je morala posredovati učiteljica, Armando pa se je počutil izključenega iz njihove družbe. Ker so živeli skupaj s Slovenci, niso pa znali njihovega jezika so se sporazumevali vsak po svoje. Le Renato se je naučil slovenščine, saj je hodil v slovensko šolo. Ti otroci so se bili primorani prilagoditi času in prostoru, v katerem so živeli. Renatu ni bilo lahko, dokler je bil še oče, se je večinoma družil z njim. Po njegovem odhodu pa mu je družbe primanjkovalo. Armanda niso sprejeli medse, čeprav se jim je vsiljeval. Še najlaže je bilo Viktorju, ki so ga zaradi njegove dobrote sprejeli za svojega in sebi enakega.

Partizanska šola

V *Učiteljici Bredi* je prikazana ureditev šole v osvobojeni vasi. »Do tistega poletja je bila v Orešju italijanska šola. Ko so Italijani čez noč odšli, je izginil z njimi tudi italijanski učitelj. Učenci se niso jokali niti za njim niti za šolo. Šolo so imeli poslej ob potoku ali na gmajni, kjer so se igrali« (Bevk 1974: 86-87). Po odhodu italijanskega učitelja v vasi nekaj časa ni bilo šole. Take, italijanske, ni nihče pogrešal. Želja po slovenski šoli je bila vseskozi prisotna. Šola je zahtevala ustrezno osebo, ki bi bila sposobna učiti. Med vojno so bila zato pripravna mlada dekleta, ki so pridobila svoje znanje na posebnih tečajih. In to željo je izpolnila partizanska učiteljica.

Šola ni imela specializiranega prostora. Kjerkoli v vasi se je našel prostor, v katerem bi mladež pridobivala znanje, tam so vpeljali šolo. »Oreška šola je bila v zapuščeni kmečki hiši sredi vasi [...]. Na steni je visela podoba pesnika Simona Gregorčiča. V istem okviru, iz katerega je prej Mussolini jezno gledal po razredu« (Učiteljica Breda 1974: 82-83). Sliko velikega voditelja je zamenjal priljubljeni goriški slavček, o katerem so se učili vsi primorski šolarji. Učenci so radi hodili vanjo, prav zaradi učiteljice Brede in pouka v jeziku, ki so ga vsi razumeli. To je bila v resnici šola, ki jim je bila pisana na kožo. To potrjuje tudi naslednje: »Učiteljico so imeli radi. Tudi Breda je imela rada svoje šolarje. Bila je njihova, kot je bila njihova tudi šola. Ta je imela svojo posebno zgodovino. Vas je bila zaradi bližine sovražnikove postojanke zemlja brez gospodarja. Včasih je prišla v vas nemška, a drugič partizanska patrolja« (Bevk 1974: 86). Temu so se vaščani znali prilagoditi.

Šolo pa so otroci imeli radi tudi zato, ker je bilo v njej precej po domače. »Slovenskih učnih knjig ni bilo. Namesto čitank so učenci prinesli v šolo, kar so našli doma. Niti dve knjigi si nista bili enaki. Ta je prinesel star koledar, drugi Gregorčičeve »Poezije«, tretji kako povest. To je zadostovalo za branje in prepisovanje« (Bevk 1974: 104). Da ni bilo slovenskih učbenikov ni nič čudnega, saj je Gentilejeva reforma pometla s slovenskimi knjigami na Primorskem. Primorci pa so bili zavedni, slovenske knjige so znali skriti, tako da je imela vsaka hiša nekaj domače literature. Če že ne Prešernovih in Gregorčičevih Poezij, pa vsaj kakšen koledar Mohorjeve družbe.

Zadnje ure pouka so učenci v Orešju izbirali. Najraje so pisali partizanske pesmi. Učiteljica Breda se v svojem novem poklicu ob obisku narednika ne da zмести. Zatrjuje: 'Tu je slovenska šola' in 'Ljudje so me naprosili, naj poučujem'. Nikakor noče popustiti, da poučuje v partizanski šoli. Če bi to priznala, bi jo zaprli. Tako pa ji nihče ne more očitati, da ne sme poučevati otrok v jeziku, ki ga razumejo. Koliko jim v resnici pomeni, kaže njihova skrb zanjo. Ko zboli, jo otroci pričakujejo vsak dan in se veselijo njene vrnitve. Še posebej nekega ponedeljka se pripravljajo nanjo. »Tisti ponedeljek so se šolarji zbrali v učilnici. Šimna, ki mu je najbolj tekel jezik, so izbrali, da jo pozdravi. Pripravili so tudi šopek cvetic. Misel je bila Zinkina, a cvetice je prinesla Špelca« (Bevk 1974: 126). Razočarani dočakajo samo kurirja, ki jim sporoči, da je zbolela za pljučnico.

Narod, ki je bil dolgo časa teptan in potujčevan na ozemlju Primorske, se je zavedal, kako pomembno je učenje slovenskega jezika v šolah in kako dobrodošli in spoštovani so bili

slovenski učitelji, največkrat samo z znanjem, pridobljenim na partizanskih tečajih. France Bevk svoje mlade protagoniste pošlje v italijansko in partizansko šolo. Zaradi oddaljenosti od šole in dela pa poskrbi, da se naučijo doma vsaj brati in pisati. Iz analize je razvidno, da tudi šolo povsem določa kronotop.

7 IGRE IN IGRAČE

Igra je tesno povezana z otroškostjo. Kljub delu, ki so mu otroci v Bevkovih mladinskih delih zapisani, njihovo otroštvo pozna tudi igranje. Časa zanj običajno primanjkuje, vendar si ga vzamejo in se marsikdaj zatopljeni v igro, odmaknejo od realnega sveta. Igra je zatekanje v lepši svet, v drugačen čas, brez ukazov, naloženega dela, brez prisotnosti odraslih. Ti se zavedajo (Nežkina mati, sodnikova žena), da otroci igrače rabijo. Nežkina mati nima denarja, da bi jo kupila, zato jo hčerki sama izdelala. Sodnikova žena pa je dobrosrčna in hčerko opozori, naj podari eno izmed svojih punčk revni deklici. V tem poglavju bo prikazano, kakšne igrače Bevkovi protagonisti posedujejo in kakšne igre so del njihovega sveta.

Predmeti iz narave

Ko sta se Tinče in Mretka odpravljala v prvo službo, je bilo težko z igračami. Imela sta »vse polno drobne navlake, ki jima je prirasla k srcu. Vse pisane kamenčke iz potoka, polžje kajžice in lesene kravice bi rada odnesla« (Bevk 1993: 64). Otroci so bili povezani z naravo. Iskali so igrače, ki so se jim ponujale na njivah, poljih, po gozdu. V vsakem malo lepšem kamenčku so odkrivali podobe iz živalskega sveta. Kamenčki so posebnih oblik in razvita otroška domišljija je izrisala like, ki so odraslemu svetu skrite. Razumna Tona ju je na njima primeren način opozorila, da se jima bodo smejali, »ako vso tisto šaro privlečeta s seboj« (Bevk 1993: 64).

Igre pastircev

Pastirci so se znali igrati. Izmislili so si različne igrice. Drugim otrokom so bile neznanka. Znali so skakati po eni nogi, hoditi po rokah, izdelovati iz vrbe piščalke, kuriti ogenj je bila zanje mala malica. Nihče ni znal metati kamenja kot oni. Avtor nas popelje v njihov svet z besedami: »Igre! To je pastirsko življenje.[...] Rezljali so ščurkove skednje, škatlice za čmrlje in murnčke, pisane kravice, voličke in konjičke. Postavljali so hlevčke, hišice in kozolce. In mlinčke s stopami, ki so se veselo vrteli pod curki vode« (Pastirci 1993: 79). In pekli so krompir. To je bil poseben obred. Matevžek se ga loteva s pozornostjo: »Krompir je bil pečen; izgrebel ga je na trato. Vzel je enega, ga premetal iz roke v roko in pri tem pihal med prste. Preklal ga je, da se je prikazala bela, suha sredica, iz katere se je kadilo. Pojedel je krompir za krompirjem, nato je naložil na ostanek žerjavice novih veja in razpihal ogenj« (Bevk 1969: 98). Matevžku je pogled legel na

prijetno svetlobo, ki mu je dajala tudi toploto. Mraza ni čutil, toda njemu je manjkala družba. Ogenj je njegov zaveznik, v njem vidi prijatelja in odrešitelja. Jagodo so mu odvzeli, »ostal mu je le ogenj, ki se mu je zdel, kot da živi s svojimi plameni« (Prav tam). Vedno pa otroku ni samo do brezskrbne igre in peke krompirja. Včasih na paši kar zaspijo in pozabijo na ves svet. To se zgodi prav glavnemu protagonistu iz *Jagode* in ga drago stane, saj njegova čreda zaide na tuj svet.

Pastirsko življenje brez piščali ne bi bilo pravo pastirsko življenje. Na paši je Matevžek zatopljeno piskal in si izmišljal napeve, posnemal je glasove ptic in orgel v cerkvi. In ravno med piskanjem na piščalko so koze pogosto pobegnile. Blekica je komaj čakala, da zaide v drugačno pašo. Brez nje bi mu bilo lahko in v miru bi nabiral jagode, robidnice, stopil bi k vodi, si naredil mlinček in se v miru igral. Tako pa je moral biti vedno na preži z enim očesom za Blekico. Matevžek se brez družbe ostalih pastirjev postavi v polje enakovrednosti z živaljo, s katero komunicira in jo personificira. Koze in ovce so njegova enakovredna družba. Na paši je gospodar svojega časa. Marsikdaj se zatopi v sanje. Kljub trudu, da bi ga spanec ne premagal, sanje o velikem mestu, ki si jih sam v svoji domišljiji pričara, vedno bolj prevzemajo njegovo telo in blaženost ga objame. Toda s tem plača velik davek. Sanje, ki ga premamijo, za pastirja niso dovoljene. Ura ali dve odmaknjenosti od paše pomenita svobodo in pobeg drobnice.

Punčke

Deklicam je bila najljubša igrača punčka. Nanjo so se zelo navezale in jo personificirale. Tudi ko so odhajale od doma, je bila njihova stalna spremljevalka. Mretka (Grivarjevi otroci) je imela dve. Tisto staro, ki je bila v 'vsakdanji rabi' in ono, ki ji jo je podarila sodnikova hčerka Zorka. Ob odhodu v prvo službo izvemo: »Mretka je svojo staro punčko stlačila med cunje. Ono lepšo pa je pustila doma. Tona jo je zaklenila v skrinjo. Ako bi jo odnesla s seboj, bi ji jo otroci razbili. Kadar koli bo prišla na obisk, jo bo imela« (Bevk 1993: 64). Podarjena punčka je imela svojo vrednost.

Tudi Nežkina (*Pestrna*) edina igrača je punčka iz cunj. Dekletce nosi v sebi eno samo željo, da bi imela nekaj svojega, lastnega. Nekaj, kar ji ne bo nihče jemal, kar bo samo njeno. Punčka je njena največja in edina prijateljica. Ni bila kupljena, mati ji jo je naredila, ko se je utrujena zvečer vrnila iz dnine. Nežka se ni mogla načuditi, kako je »pod materinimi čarovniškimi rokami nastajala njena mala punčka« (Bevk 1995: 59). Za dekletce je bila izdelava največje čudo. Še nikoli ni doživela, da bi se kdo prav njej tako

posvetil in ji sešil ljubko stvarco. To je bila unikatna igrača. »Iz kepice je nastala punčkina glava, ki jo je mati ovila z belo kepico, nanjo je prišla rutico, a vse skupaj je trdo spodvezala. Punčka je dobila še pikčasto krilo z rokavci in modrimi in rdečimi trakci. Predpasniček je bil zelen z veliko pentljo« (Bevk 1995: 59). Igrača nosi velik del krivde, da se ji pri Mejačevih godi krivica. Je pa Pikapolonica pri tujih ljudeh njena edina uteha. Z njo se igra vsak prosti trenutek. »Pikapolonica je spala v zibki iz lubja. Koliko dela in skrbi! Komaj jo je polegla, že je zopet zajokala. Skuhala ji je belega peska v lončeni črepinji na suhih mrtvih treskah. To je bilo mleko. Pitala jo je s treskico. Jed je vselej popihala, da se punčka ni oparila« (Bevk 1995: 76). Nežka svojo igračo jemlje kot enakovredno bitje. Z njo se pogovarja, jo hrani, pestuje, preoblači, nanjo se tudi krega, ko si predstavlja, da je poredna. »Za Nežko punčka ni bila sveženj cunj. Zdela se ji je živa« (Prav tam). Otrok ne izživi svojega otroštva, zato se zateka v domišljijo, ki ji pomaga prebroditi realni svet.

Živali

Fantje so se pogosto navezali na živali. Matevžku je bila edina igrača na gmajni njegova koza. Najprej se je doma navezal na Srno, pri tujih ljudeh na Blekico. Avtor nas seznani: »Imel je sedaj osem koza in je čutil srčno potrebo, da prenese svojo ljubezen na eno izmed njih. Izbral si je Blekico. Objemal jo je in skrbel zanjo« (Bevk 1969: 92-93). To ni bilo isto kot dajanje ljubezni domači kozi. Toda njegova največja želja je bila, da bi imel svojo žival. Hrepenenje je izraženo z naslednjimi besedami: »Imeti svojo kozico, to so bile njegove velike sanje, ko je begal pod planinami, prenočeval med skalami. Saj mu ni bilo toliko do posesti. A imeti svojo žival, ki je popolnoma tvoja, od katere te ne morejo ločiti, to je vse nekaj drugega kot Srna ali Blekica« (Bevk 1969: 92-93). Končno pa je prišel do svoje Jagode in ji izkazoval vso svojo ljubezen in pozornost. To mu je žival tudi vračala: »Jagoda je znala ceniti njegovo prijateljstvo. Kamor se je zganil pastirček, je šla kozica za njim. Z gobčkom je zmeraj iskala njegove roke. Lizala mu je dlani, misleč, da najde skorje ali soli. Matevžek se je veselo smejal, iz vsega srca, kozica pa je stala pred njim in ga gledala z modrimi ljubečimi očmi« (Bevk 1969: 94). Njegova žival je nadomestilo za pogrešano ljubezen.

Tončkova najljubša igrača je bila veverica, ki mu jo je ob slovesu podaril bratranec. Lastniku povzroča skrbi že na vlaku, ker ga prestrašijo, da bo moral zanjo plačati. Tonček se takoj naveže nanjo. Kot mestni otrok je preko nje še bolj povezan z naravo. Ne more

razumeti Petrča, katerega že od vsega začetka njunega snidenja prosi, naj mu jo podari. Zares njegova postane šele ob slovesu. To Tončku ogromno pomeni. Od očeta pričakuje, da mu bo naredil večjo kletko s kolesci, a bo moral biti priden. Tonček se pred mestnimi prijatelji baha. Markcu in Dolfku jo doma pokaže in uživa ob njunem čudenju in zavisti. Ob iskanju hrane zanjo se izkaže kot pravi prijatelj italijanski deček, ki jo skupi, saj ga napade pes. Zaradi stiske deček celo proda veverico, a jo zaradi odločne in jezične prodajalke cvetlic dobi nazaj. Na koncu pa spozna, da živalica potrebuje svobodo kot človek, in jo na prigovarjanje strica izpusti.

Tako kot Tonček in Matevžek je tudi Lukec obrnjen k živali, pri kateri išče uteho. To je bil njegov škorec. Podaril mu ga je oče v upanju, da bo zanj vseskozi vzorno skrbel. To je rad obljubil in ptiča celo naučil govoriti nekaj besed. »Deček je živali bolj stregel kot sebi. Pritrgal si je, da je dal škorcju. Postala sta si neločljiva prijatelja. Če bi mu ga kdo vzel, bi ga imel za najhujšega sovražnika« (Bevk 2000: 29). Pogosto je grozd, ki je bil namenjen Lukcu, končal v škorčevem kljunu. Vaški dečki so ga dražili, da mu ga bodo vzeli. S tem so mu povzročali skrbi, a on je v svoji odločnosti neomajen. Že od vsega začetka je bil prepričan, da bo potoval z njim čez lužo. Mati je skeptična, otrok pa ne odneha s svojo zahtevo. S prihodom v Argentino je poleg očeta to edina vez z domačim krajem.

V tabeli 6 bo prikazano, kakšne igrače posedujejo otroci v Bevkovem mladinskem opusu, kdo jim jih podari ali naredi in igre, ki se jih igrajo.

Tabela 6: Igre in igrače Bevkovih protagonistov

Oseba iz literarnega dela	Igrača	Kdo jo je naredil, podaril	Igre
Nežka (<i>Pestrna</i>)	Punčka iz cunj.	Sešila ji jo je mati.	Igranje s punčko, kuhanje, preoblačenje, zibanje v zibki ...

Marinčka (<i>Tonček</i>)	Punčka iz cunj. Žoga.	Naredila ji jo je teta Mica v Sušju, kjer je bila na počitnicah. Prinesel ji jo je stric iz Amerike.	Igranje s punčko, oče ji naredi leseno zibelko.
Mretka (<i>Grivarjevi otroci</i>)	Ima dve punčki.	Lepšo ji je podarila sodnikova hčer. Ko gre služiti, jo pusti doma.	Igranje s kamenčki, punčko in polžjimi hišicami.
Tonček (<i>Tonček</i>)	Veverica.	Podaril mu jo je bratranec Petrč v Sušju.	Poleti plavanje v Soči s prijatelji, potepanje po mestu, obisk cirkusa.
Matevžek (<i>Jagoda</i>)	Koza Jagoda. Piščal.	Podari mu jo gospodar, pri katerem je za pastirja.	
Lukec (<i>Lukec in njegov škorec</i>)	Škorec. Nožič.	Podari mu ga oče.	Dirjanje po vasi, eden izmed dečkov je za 'konja'.
Pastirci (<i>Pastirci</i>)	Niso imeli igrač, razen kakšnega nožiča.		Različne igre na paši. Pekli so krompir in kostanj ter se gugalni na gugalnicah. Izmišljali so si različne zgodbe in uživali v pripovedi.

Punčke in žive živali so značilne igrače Bevkovih protagonistov. Iz *Tabele 6* je razvidno, da hribovski otroci niso imeli kupljenih igrač. Nežko (*Pestrna*) in Maričko (*Tonček*) sta razveseljevali doma narejeni punčki iz cunj. Prvi jo je izdelala mati, druga pa se je z njo

vrnila s počitnic. Sešla ji jo je teta. Slednja se je razveselila tudi stričeve žoge iz tujine, ki je povzročila kar nekaj zavisti pri Tončku. Dečki so navezani na živali. Lukec na škorca, od katerega se noče ločiti niti ob odhodu v tujino, Tonček na veverico, ki ga spominja na počitnice na vasi, in Matevžek, ki se v svoji osami osredini na kozo. Deklice svojim punčkam kuhajo, jih hranijo, zibajo, skrbijo zanje. Marička se razveseli lesene zibelke, ki ji jo z vso natančnostjo izdelata in pobarva oče. Tonček večje kletke s kolesci ne dobi. Ob tem ni niti preveč razočaran, ker mu je bilo že od vrnitve iz Sušja zapovedano, da si jo bo moral s pridnostjo zaslužiti. Vendar ga stisne pri srcu, ko gleda, kako oče z vso natančnostjo izbira lesene deščice.

Pastirci ne posedujejo igrač. Marsikateri med njimi nosi v žepu nožič, ki mu je v pomoč pri izdelavi pastirske palice ali šibe. Z nožičem se pohvali tudi Lukec, ki se z njim igra pri pouku. Hribovski otroci se ne družijo med seboj, saj so njihove hiše raztresene po samotah, zato tudi skupinskih iger ne poznajo. Mretka in Tinče poiščeta razne polžje hišice in kamenčke, s katerimi si krajšata čas. Vse to bi tudi v svojih culah odnesla v prve službe. Pastirci si na gmajnah izmišljujejo različne družabne igre, na gugalnicah, ki jih imajo na različnih koncih, preizkušajo svoj pogum. Peka krompirja in kostanja na zakurjenem ognju jim prinaša ne samo veselje, ampak tudi nasiti prazne želodce. V veselje jim je izdelava vrbovih piščalk.

Otroci, tako hribovski kot mestni, so zelo navezani na naravo in v njej preživijo veliko časa. Mestni se zatekajo v zaledja, izogibajo se ozkim ulicam in hišnim dvoriščem, če je le mogoče zaidejo k Soči. Poletja, ko ni šole, se družijo na kopanju in raziskujejo svet ob reki. Z naravo dihajo in jo občutijo na vsakodnevni potepanjih. Na pomlad duhajo cvetoče majnice, poleti in jeseni se ne morejo izogniti sladkim sadežem, ki se sami ponujajo in visijo čez plotove. Pripravljene so zaslužiti denar, da poravnajo povzročeno škodo. Pogosto pozabljajo na čas, na opravila, ki so jim dodeljena. Tonček (*Tonček*) pozablja Maričko v vrtcu, ki ga vsa objokana čaka na stopnišču. Kljub prepovedi, da ne smejo od doma, so popoldnevi tako vabljivi, da jih ni mogoče preživljati v zaprtih prostorih, saj narava vabi. Mestni otroci se veliko bolj družijo med seboj. Tonček ne more brez Dolfka, Viktorja in Markca. Primož (*Tovariša*) ne zdrži doma, ko je Nejčetu za varuško. Skupaj raziskujeta mestni prostor. Tudi Lukčevi prijatelji se ozirajo na samoto in komaj čakajo, da se bo pojavil med njimi. Že družba vrstnikov jim veliko pomeni.

8 OTROŠKO DELO

Delo je človekova pravica in dolžnost. »Smiselnost dela je v tesni povezavi z vrednotami – znanjem, ljubeznijo, poštenostjo, resnicoljubnostjo in odgovornostjo. Kot posamezniki se lahko naravnamo in težimo k čim boljšemu uresničevanju teh vrednot, [...] lahko pa si izberemo kot vodilo za delo tudi drug vrednostni sistem« (Zalokar Divjak 2001: 59). Drugače je, ko gre za delo otrok. Toda temu se v preteklosti ni bilo mogoče izogniti. In mladinski protagonisti pisatelja Franceta Bevka so morali že od ranega otroštva delati in bili pri delu pogosto izkoriščani. Takoj ko je bilo mogoče, »je mati novemu pastirčku zavezala v culo »zakmašno« obleko in mu dala dobrih naukov na pot. S težkim srcem in s solzami v očeh se je tak drobljenec odpravljal v svojo prvo službo, ki ni bila zadnja« (Bevk 1993: 71). V tem poglavju bo predstavljeno, kakšna dela so otroci opravljali. Dečki v tolminskih hribih so postali pastirji pri bogatih kmetih, deklice so šle za pestrne, že doma pa so bili varuhi mlajšim otrokom. Opravljati so morali tudi druga kmečka dela, ki jim pogosto niso bili kos. Tudi mestni otroci se niso mogli popolnoma izogniti delu.

Varovanje mlajših bratcev in sestic

Bevkovi protagonisti so bili že zgodaj zapisani delu in to še preden so odšli v prve službe. Avtor sam poudari: »Naši pastirci – Ferjanč, Lenart in Blaže – so bili bajtarski sinovi. Vsi trije so preživeli skoraj enako detinstvo [...] Varovati in pestovati so morali svoje mlajše bratce in sestrice. Zaradi tega so prestali nekatero majhno krivico. Pogosto so prejeli šibo namesto kruha« (Bevk 1993: 77). Lenartu (*Pastirci*) se je zdelo zamalo. »Komaj je malo odrastel, je moral biti za pestuna. To je sramotno za dečka« (Bevk 1993: 102). Ne samo pastirci, tudi mestni otroci so bili varuhi mlajšim bratom in sestram. Tako Primož in njegov dve leti mlajši brat Franček (*Tovariša*) nista prihajala redno v šolo, ker sta morala paziti triletnega Nejčeta, saj oče ni zdržal doma. Tonček (*Tonček*) je odhajal v vrtec po Maričko.

Pestrne

Nežka (*Pestrna*) se odhoda v prvo službo ne razveseli. Ko jo mati vpraša, ali pojde k Mejaču za pestrno, se sprva samo spači. To kaže na to, da dekletce sploh ne razume, kaj odrasli od nje pričakujejo. Šele obljuba nove oblekice in bel kruh jo premamita. Dekletcu ni bilo dano, da bi si oddahnila in si privoščila spanec, kajti njena varovanka je zahtevala, da jo nosi na ramah. Obnemogla pestrna ni zmogla vsega naloženega dela, bila je pogosto

pregana zaradi razvajene Maričke in prepričana, da se ji godi krivica. Vseh teh pritiskov ne zdrži in zato pobegne. Varovanje mlajše deklice bi še zmogla, če bi naletela na razumevanje odraslih in bi ti ne delali razlik med deklicama. Tako pa ji ni preostalo drugega kot da potrpi in skuša na nek način ustreči mali razvajenki, ki pa jo vedno bolj sovraži.

Pastirji

»Pastirstvo je nasploh važen posel Bevkovih otrok, vendar je bolj tragično takrat, ko si morajo z njim že v otroški dobi pri tujih ljudeh služiti kruh« (Šifrer 1980: 81). Bili so majhni, premajhni, da bi lahko opravljali delo odraslih. Tinče (*Pestrna*), ki je imel rad krave, »je bil komaj zlezal iz krilca v hlače, že je bil določen za pastirja« (*Pestrna* 1995: 82). Najbolj tragični otroški lik je Matevžek, ki pride za pastirja h Graparju pri sedmih letih, saj prav njega delo pri tujem gospodarju privede v smrt.

Otroci niti ne vedo, kaj jih čaka, kako trdo bodo morali delati. Odvisno je h kakšnemu gospodarju pridejo, kakšna bo družina, pri kateri bodo služili. Lenart (*Pastirci*) se zaveda, da »mu pri Kolkarju ni manjkalo vsaj črnega kruha« (Bevk 1993: 102). Sploh pa mu ni bilo hudega, ker je pasel ovce. To pa je rad delal. Med njimi je čutil svobodo in brezskrbno otroško življenje. Tudi se ne pritožuje, ko mora gnati na pašo še Pologarjeve ovce.

Alenka Puhar trdi, da se je »najslabše godilo pastirjem in pastiricam. Plačila niso dobili nobenega. Delali so za hrano, za ležišče v hlevu, seniku ali poselski kamri na isti postelji s starejšim hlapcem ali deklo. Njihova edina plača za leto dni dela je bila obleka; pri revnejših kmetih so dobili samo delovno, pri večjih tudi zakmašno« (Puhar 1982: 312). Njihova služba res ni bila zavidanja vredna. Otroci, ki so služili za pastirje, so bili med najbolj izkoriščenimi in so predstavljali »iz vaške srenje izločen družbeni sloj. V primerjavi z njimi so bili še hlapci gospodje« (Puhar 1982: 313). Ti so lahko menjavali gospodarje, pastirjem pa to ni bilo omogočeno. »Ko so nekoliko zrasli in dosegli štirinajsto, petnajsto leto so napredovali. Iz pastirjev so postali mali hlapci, iz pastiric in pestern male dekle. To je pomenilo, da so jim postala dostopna tudi težja in odgovornejša kmečka opravila« (Puhar 1982: 313). S tem pa so lahko pričakovali, da bodo poleg oblačil in hrane dobili tudi nekaj denarja. To je bilo odvisno od gospodarja, saj pravila za plačevanje niso obstajala. »Če gospodarjem ni šlo dobro, so posle lahko pustili sploh brez

plačila, z izgovorom, da jim bodo denar raje sami hranili« (Puhar 1982: 313). Večkrat pa so bili ogoljufani, saj so dobili namesto novih oblačil kar stara.

Za pastirja in pestrno odideta tudi Grivarjeva otroka. Družinske razmere ju v to prisilijo. Tako po očetovi smrti presodi Košan, čeprav bi ju njuna skrbnica Tona še nekaj časa rada obdržala doma. Sodnikova hčerka je presenečena, ko ji mati pojasni, da morajo nekateri otroci doma delati.

Malo starejši otroci so se zavedali, da so njihove službe pestrn in pastirjev obveze, njihove vrnitve pa brezupne, kajti doma so ostajala še številna lačna usta. Lenart se je sprijaznil s tem. »Spoznal je, da mora ostati pri Kolkarju. In da mora goniti vsak dan ovce na pašo. Prenašati sramoteče besede in poglede. Ni bilo druge poti« (*Pastirci* 1993: 102). Če so slučajno pobegnili od gospodarjev, so jih starši redno pripeljali nazaj. To se je zgodilo tudi Bevkovim pastircem. Ferjanča mati s šibo prižene nazaj.

Druga kmečka opravila

»Kmečki delavnik ni poznal nobenih pravil glede omejitve delovnega časa. Trajal je ves dan od zore do mraka, s prekinitvami za jed« (Puhar 1982: 313). Delo je bilo odvisno od letnih časov. Spomladi je bilo potrebno njive preorati. Tudi spravilo košnje poleti je terjalo veliko energije. Jesen je bila delovno najobilnejša, saj je bilo potrebno pospraviti vse pridelke, ki jih je kmetu nudila narava.

Delo, ki ga Lenart (*Pastirci*) opravlja ob prvi zori, je zanj pretežko. Ko orjejo, vzame povodec v roke in vodi vole po razorih. Ker ga je prejšnjo noč tlačila mora, delo še toliko težje opravlja. Oranje je ciklično ponovljivo kmečko opravilo, ki je bilo tudi pastirju naloženo. Vsakokrat je bil za vodiča. Toda to delo se mu je zaradi zgodnje ure že od nekdaj upiralo. Bal pa se je tudi vola in dolgočasno mu je bilo stopati iz enega konca njive na drugega. Tako kot sta dekla in hlapec opravljala to delo, tako se mu tudi Lenart ni mogel izogniti. Zmeda v glavi in samoobtoževanje med oranjem vplivajo na nezbranost. Kmalu pride do nesreče, vendar se Lenart le reši izpod volovih nog. Iz tega je razvidno, da je marsikatero delo povzročalo nevarnost.

Tudi delo, ki so ga Nežki nalagali, je bilo za tako majhno in šibko dekletce pretežko. Ko je njena varovanka spala, je morala opravljati dela odraslega človeka. Strganje krompirja je bilo še najlažje, kar ji je gospodinja dodelila. Morala je nositi drva v vežo, še težje je bilo nositi vodo iz vodnjaka. Težave je imela tudi s podajanjem snopov. To delo res ni

bilo primerno za otroka, vendar odrasli tega niso hoteli razumeti. Bila je prešibka za težaška dela, zato jo je pogostoma zbolelo v prsih. Pri tem je ne obvaruje niti gospodar, ki je drugače prizanesljiv do nje. Najbolj pa se je bala, ko je morala voditi vole. Bilo jo je strah, da jo bodo pomendrali. Od dela, ki ni bilo primerno za otroka, je bila tako izmučena, da so ji oči kar skupaj lezle.

Delo mestnih otrok

Če so morali hribovski otroci že zgodaj od doma za pastirje in pestrne, pa je bilo mestnim otrokom to delo prizanešeno. V popoldanskem času so bili največkrat prepuščeni sami sebi in svoji svobodi. Mestni otroci ostajajo v svojih družinah. Ni jim potrebno služiti pri tujih ljudeh. Lukec se po šoli dobiva s prijatelji, škorca pa jim noče izročiti. Mestni otroci imajo več časa za druženje, ne tarejo jih obveznosti, ki jih nalaga služba. Morajo pa opraviti delo, ki jim ga naloži družina. Eni so pri teh opravilih bolj vestni, drugi manj. Tonček hoče s prijateljem zaslužiti nekaj denarja. Skupaj odideta na postajo, da bi pomagala nositi prtljago.

Da so mestni otroci bolj prepuščeni ulici, je krivo dejstvo, da niso toliko obremenjeni z delom. Družina jih vedno ne zaposli dovolj, tako da jim ostaja še veliko prostega časa. Pastirci nimajo časa za izpolnitev svojih želja, pestrna je okupirana z varovanjem otroka, mestni otroci pa zahajajo k Soči (Tonček in njegova družina), Primož ne zdrži doma, vleče ga na ulico, Lukec pa se zadržuje le v družbi svojih prijateljev. Vsi pa so vzgojeni v prepričanju, da je delo samo po sebi umevno in se mu ni mogoče izogniti.

9 SKLEP

Študija kaže, da pisatelj France Bevk v celotnem mladinskem opusu domu in družini dodeli pomembno mesto. Dom je predstavljen kot središče družinskega življenja. Družina je tista, ki mu vdihne življenje. Družinsko življenje se odvija visoko v hribovitem svetu, kjer je v tesni povezavi s prostorom. Ta prostor pa se razprostira v neposredni bližini doma. Gozd, gmajne, travniki, pašniki ne predstavljajo staršem samo delovnega področja, vsakodnevnega pehanja za preživetje, pač pa so to središča otroškega gibanja in preživljanja prostega časa, kolikor ga imajo še po naloženem delu. Tudi dom v mestnem okolju je v tesni navezavi z naravo, kamor se zatekajo mestni otroci. Neposredna bližina Soče in reka sama jih v poletnem času vabita v svoje okrilje. Vrsto dogodivščin jim ponuja Kostanjevica. Dom, preprost in skromen, v večini reven, simbolizira toplino.

France Bevk je dom hribovskih in mestnih otrok predstavil kronotopično. Dom visoko v tolminskih hribih je umestil v čas pred prvo svetovno vojno, v čas italijanske okupacije in čas druge svetovne vojne. Dom mestnih otrok pa je predstavljen v času delavske krize, ko morajo tudi Primorci s trebuhom za kruhom in ko jim fašizem dirigira življenje in izvaja terorizem nad svobodo izražanja. Med kronotopi, ki sem jih našla v Bevkovem mladinskem opusu, prednjačijo kronotop poti (kolovoza, klanca), praga in narave. Znamenja časa v prostorskih opredelitvah pa so mrak, noč, dan, nedelja, nevihta in smrt. Pri raziskovanju kronotopa v povezavi z domom sem prišla do zaključkov, da je avtorjeva navzočnost več ali manj prisotna skozi vsa obravnavana dela, če ne drugače pa preko refleksij na njegovega deda, *piccolo ribelleja* (malega upornika) in vseh tistih, ki so mu bili navdih za nastala dela.

Družina je tista, ki otroke v svojem okrilju za čas ranega otroštva pripravlja na trdo življenje in predstavlja vez med materjo, očetom in otrokom. Bevkova družina je predstavljena kot jedrna, s številnimi otroki, prežeta z revščino, toda razumevanjem. Zanja ne moremo govoriti, da je čustvena stvarnost, predstavlja pa azil in v njej je potrebno ubogati. Otroci zgodaj odhajajo v nadomestne družine, kjer opravljajo prve službe in doživljajo številne krivice, ki se jim vtisnejo za vedno globoko v srce. Družine so zaznamovane s prezgodnjo smrtjo enega od roditeljev, največkrat matere, v delu *Grivarjevi otroci* pa celo obeh. Očetova in materina vloga sta večinoma enakomerno porazdeljeni na skrb in preživetje družine.

Kazalniki časa in prostora, ki vplivajo na oblikovanje podobe matere so odgovornost za preživetje družine, izselitev v tujino, priselitev iz tujega okolja in prilagoditev prostoru in času. Razmere celo prisilijo Tončkovo mater, da se ukloni fašističnemu nasilju zaradi ohranitve družine pri življenju.

Primerjava podobe matere v hribovitem okolju, na Goriškem in Vipavskem je pokazala, da je mati dobrosrčna, razumevajoča, skrbna in delovna oseba. Vsakodnevno zahaja v službo, kjer pospravlja pri bogatejših meščanih, ona v tolminskih hribih pa na dnino. Otrokom se vsakodnevno posveča, skrbi, da se naučijo brati in pisati, če že ne morejo obiskovati šole (v hribovitem svetu) ali pa prihaja v šolo, ker je tja poklicana. Zgarana se zvečer vrača domov, vendar pripravljena, da razveseli otroka z doma narejeno punčko.

Dejavniki časa in prostora, ki vplivajo na podobe očeta, so izguba službe, narodna zavednost, odhod v partizane, poštenost, ponos, izseljenstvo, izdajstvo. Primerjava vloge očeta v hribovitem in mestnem okolju je pokazala, da je oče pogosto odsoten od doma zaradi dela, vendar s svojimi prihodi ob koncu tedna v hribovske domove prinaša smeh in veselje, otrokom predstavlja skrbnega roditelja in avtoriteto. Tisti v mestu pa se zaradi izgube službe pa tudi žene ne spopada vedno uspešno z življenjskimi težavami (*Tonček, Tovariša*). V delu *Lukec in njegov škorec* se znajde pred težko odločitvijo, da mora zaradi službe zapustiti domače in oditi na tuje. Hribovski očetje so na svoje družine navezani. Izstopa pa Renatov oče, ki družino zapusti.

Družina je otrokom zgled poštenega življenja, v katerem se nikoli ne obupa. Primer razumevajoče družine, kjer prevladujejo enakovredni medsebojni odnosi sta Lukčeva in Tomažkova družina. V Tončkovi in Ferjančevi družini odigrata materi dominantno vlogo. Moža se jima podredita. Renatova družina je pomanjkljiva zaradi odsotnosti očeta, Grivarjeva družina pa zaradi smrti obeh staršev razpade.

Predstavljena tipologija otroških likov po Marii Nikolajevi prikaže, da vsi liki niso dokončno izoblikovani, da je večina med njimi statičnih in da se le redki med zgodbo razvijejo. Skromno in borno življenje, ki ga živijo Nežka, pastirci Lenart, Ferjanč, Matevžek, pogumni Tomažek, nemirni Tonček, nadebudni Lukec, odločni Renato, Grivarjevi trije in mnogi drugi, ki se znajdejo v tistem času in tistem prostoru, rinejo skozi življenje samostojno ali pa s pomočjo odraslih. Eni bolj srečni, drugi pa obupani in razočarani v času in prostoru, v katerem živijo. Zato ne čudi njihova sla po maščevanju, ko ostajajo v svojih stiskah sami in nemočni. Med njimi edini Matevžek stori dejanje, ki

je še za odraslega nesprejemljivo in vredno obsoje, vendar je potrebno otroka razumeti. Postavi se proti življenju, ki ga živi. V svoji osami, jezi, obupu, nemoči in krivici, za katero je prepričan, da se mu godi, poseže po ukrepu, ki se mu zdi edini sprejemljiv v tistem času in tistem prostoru, in zgine še sam v pogubo. Ob sebi nima odrasle osebe, h kateri bi se zatekel in bi ga razumela. Na oporo doma ne more računati. V Bevkovem mladinskem opusu sta dom in družina bolj statični kategoriji in predstavljena tradicionalno, medtem ko sta prostor in čas dinamična kategorija. Iz tega tudi sklepam, da je za današnji čas France Bevk morda manj aktualen.

Šola, čeprav večinoma v italijanskem jeziku, pogosto prisila in muka, nudi otrokom osnovno izobrazbo. Skrb za ohranitev slovenskega jezika je vseskozi prisotna, čeprav se je nad družinami izvajal močan pritisk. Otroci iz hribovitega sveta pa se branja in pisanja naučijo doma ali pa pri kmetih, kjer so služili. Osnovno izobrazbo je nudila tudi partizanska šola, ki pa so jo otroci z razliko od italijanske šole radi obiskovali. Dom na Primorskem fašizmu ni klonil in pisatelj France Bevk je ta čas iztrgal pozabi, kar dokazuje tudi pričujoča študija.

Igra je vezana na naravo, zato so tudi predmeti iz narave pogosti pripomočki pri igri. Med igračami so v lasti deklic doma narejene punčke iz cunj, fantje pa se navežejo na žive živali (veverico, kozo, škorca). Kupljenih igrač hribovski otroci nimajo. Marički, Tončkovi sestri, stric prinese žogo iz tujine. Pastirci nosijo v žepih nožič, ki jim na paši vedno prav pride. Gugalnice, ki jih sami naredijo, pa mnogim zbujejo strahospoštovanje. Tudi mestni otroci živijo z naravo in se veliko družijo med seboj.

Bevkovi mladinski protagonisti so vzgojeni v delu in odraščajo ob delu. Zgodaj se spopadajo s težkim življenjem, zgodaj so pahnjeni v delo pastirjev, pestrn in opravljajo še druga kmečka opravila. Z varstvom mlajših bratcev in sestic pa ni prizanešeno niti mestnim otrokom, ki poskušajo zaslužiti nekaj denarja z nošenjem prtljage novim potnikom.

Iz analize je razvidno, da je Bevkovo pojmovanje družine in z njo povezanih literarnih oseb statično in bolj tradicionalno, za razliko od kategorije prostora in časa, ki je prikazana izrazito dinamično.

10 LITERATURA

PRIMARNA LITERATURA

- Bevk, F.** (1953). *Tonček*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bevk, F.** (1969). *Jagoda*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bevk, F.** (1974). *Črni bratje, Učiteljica Breda*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bevk, F.** (1978). *Tovariša, Jagoda*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bevk, F.** (1983). *Mali upornik*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bevk, F.** (1993). *Grivarjevi otroci, Pastirci*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bevk, F.** (1995). *Tatič, Pestrna*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bevk, F.** (1995). *Zlata voda*. Ljubljana: Založba Karantanija.
- Bevk, F.** (2000). *Lukey in njegov škorec*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

SEKUNDARNA LITERATURA

- Ariès, P.** (1991). *Otrok in družinsko življenje v starem režimu*. Ljubljana: ŠKUC Filozofska fakulteta.
- Bahtin, M.** (1983). *Teorija romana*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Barthes, R.** (1995). *Smrt avtorja*. V: *Sodobna literarna teorija*. Zbornik. Ur. Aleš Pogačnik. Ljubljana: Krtina.
- Bernik, F.** (1983). *Bevkova proza na temo narodno osvobodilnega boja*. V: *France Bevk: Borec in pisatelj*. Plenum kulturnih delavcev OF – 8. sklic. Str. 73-78. Nova Gorica: Goriška srečanja.
- Blažič, M. M.** (2010). *Utopije v sodobni slovenski mladinski književnosti*. V: *Sodobna slovenska književnost*. Obdobja 29. (ur.) Alojzija Sosič Zupan. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta.

Blažič, M. M. (2011). *Branja mladinske književnosti: izbor člankov in razprav.* Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Burcar, L. (2002). *Čari in pasti dekliškega hišnega žanra: pridušeno šepetanje osveščenega mladega bralstva in vztrajno šelestenje tradicionalnih vzorcev ženskosti.* *Otrok in knjiga.* Št. 53. Stran 22 – 37.

Chapman, G. (2009). *Družina, kakršno ste si vedno želeli.* Ljubljana: Tuma.

Čačinovič, Vogrinčič, G. (1995). *Družina – pravica do resničnosti.* V: Družina (zbornik). Ur. Jože Ramovš. Ljubljana: Založil Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo.

Divjak Zalokar, Z. (2001). *Jaz in ti.* Krško: GORA s. p.

Dolenc, J. (1983). *Folklorne prvine v delih Franceta Bevka.* V: France Bevk: Borec in pisatelj. Plenum kulturnih delavcev OF – 8. sklic. Nova Gorica: Goriška srečanja.

Dolenc, J., Koblar, F. (1990). *France Bevk. Ob stoletnici rojstva.* Ljubljana: Partizanska knjiga.

Družina. Zbornik predavanj in razprav. (1995). Ur.: Jože Ramovš. Ljubljana: Založil Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo.

Foucault, M. (1995). *Kaj je avtor?* V: Sodobna literarna teorija. Zbornik. Ur. Aleš Pogačnik. Ljubljana: Krtina.

Genčiova, M. (1976). *Dekliški roman, dekliško berilo, roman z dekliško junakinjo, branje za dekleta?* *Otrok in knjiga.* Št. 4. Str. 71 – 83.

Gerlanc, B. (1983). *Moja srečanja s Francetom Bevkom.* V: France Bevk: Borec in pisatelj. Plenum kulturnih delavcev OF – 8. sklic. Nova Gorica: Goriška srečanja.

Gostečnik, C. (2009). *Me imata kaj rada.* Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski inštitut.

Grafenauer, N. (1984). *Ko bo očka majhen.* V: Jože Snoj: *Pesmi za punčke in pobe.* Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 137 – 145.

Glušič Krisper H. (1964). *France Bevk.* Ljubljana: Prosvetni servis.

Glušič Krisper H. *Socialna komponenta v mladinski pripovedi Franceta Bevka* (ur. Milka Matičič). V: *Socialne komponente v književnosti za otroke*. XVII. Festival Kurirček.

Glušič, H. (1978). *France Bevk v besedi in sliki*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Glušič, H. (1983). *Razvoj Bevkovega pripovedništva*. V: *France Bevk: Borec in pisatelj*. Plenum kulturnih delavcev OF – 8. sklic. Str. 53-57. Nova Gorica: Goriška srečanja.

Glušič, H.(1983). *Razvoj Bevkovega pripovedništva*.V: *France Bevk: Borec in pisatelj*. Plenum kulturnih delavcev OF – 8. sklic. Nova Gorica: Goriška srečanja.

Glušič, H. (1996). *Sto slovenskih pripovednikov*. Ljubljana: Prešernova družba.

Glušič, H. (2002). *Slovenska pripovedna proza v drugi polovici dvajsetega stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.

Golob, K. (2012). *Podobe otroka v mladinskih delih Franceta Bevka*. Diplomsko delo. Nova Gorica: Fakulteta za humanistiko.

Hazard, P. (1967). *Knjige, otroci in odrasli ljudje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Hladnik, M. (1990). *Slovenska kmečka povest*. Ljubljana: Prešernova družba.

Hladnik, M. (1997). *»Bodi svojemu možu pokorna!«*. Ženska v minuli slovenski prozi. V: Aleksandra Derganc (ur.) *Zbornik predavanj/ 33. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za slovanske jezike in književnost. str. 111-122.

Hrzenjak, M. (1999). *Več zlih kot lepih: podoba ženske v slovenskih osnovnošolskih berilih*. V: *Delta: revija za ženske študije in feministično teorijo*, str. 133 – 150.

Idrizović, M. (1984). *Otroška in mladinska književnost v Jugoslaviji I*. Maribor: Založba Obzorja.

Janež, S. (1958). *Pregled zgodovine jugoslovanskih književnosti*. Prva knjiga. Maribor: Založba Obzorja.

Janež, S., Ravbar, M. (1978). *Pregled slovenske književnosti*. Maribor: Založba Obzorja.

Janež, S. (1993). *Slovenska mladinska proza*. Ljubljana: Samozaložba.

- Jung, C. G.** (2002). *Psihologija in vzgoja*. Ljubljana: Študentska založba.
- Juul, J.** (2009). *Družinske vrednote*. Radovljica: Didakta.
- Knežević Hočevar, D., Majda Černič Istenič, M.** (2010). *Dom in delo na kmetijah, raziskava odnosov med generacijami*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Kobler, F.** (1951). *Delo Franceta Bevka*. V: France Bevk: Izbrani spisi. Prva knjiga. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, J.** (1989). *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Legiša, L.** (1969). *Zgodovina slovenskega slovstva VI. V ekspresionizmu in novi realizem*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Leksikon.** (1996). *Slovenska književnost*. Janko Kos, Ksenija Dolinar, Andrej Blatnik (ur.) str. 29 - 31.
- Literatura.** (2009). Leksikon. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marušič, B.** (1995). *Z zahodnega roba*. Nova Gorica: Branko.
- Mihurko Poniž, K.** (2003). *Fantje berejo drugačne zgodbe*. V: *Otrok in knjiga*. Št. 58. Stran 65- 69.
- Mikec, N.** (2013). *Podobe otroka v mladinskih delih Antona Ingoliča*. Diplomsko delo. Nova Gorica: Fakulteta za humanistiko.
- Musek, J.** (1995). *Družina in vrednote*. V: *Družina* (zbornik). Ljubljana: Založil Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo.
- Nikolajeva, M.** (2003). *The rhetoric of character in children's literature*. Lanham: Scarecrow press.
- Nikolajeva, M.** (2004). *Odraščanje. Dilema otroške književnosti*. V: *Otrok in knjiga* 59. (str. 5 – 23). Mariborska knjižnica: Pedagoška fakulteta Maribor.
- Ocvirk, V.** (1983). *Moja pošta s Francetom Bevkom v partizanih*. V: France Bevk: Borec in pisatelj. Plenum kulturnih delavcev OF – 8. sklic. Nova Gorica: Goriška srečanja.
- Okoliš, S.** (2009). *Zgodovina šolstva na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.

- Pavšič, T.** (1983). *France Bevk in Cerkljanska*. V: France Bevk: Borec in pisatelj. Plenum kulturnih delavcev OF – 8. sklic. Nova Gorica: Goriška srečanja.
- Pirnat – Coguard, Z.**(1980). *Pregled mladinskih književnosti jugoslovanskih narodov 1945 - 1968*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pogačnik, J.** (1996). *Kaj je književnost za otroke/mladino?* V: Dialogi 5-6. Letnik 32. Str. 17-21.
- Pogačnik, J., Zadavec, F.** (1973). *Zgodovina slovenskega slovstva*. Maribor: Založba Obzorja.
- Pregelj, B.** (2007). *Zgledno omladno: trivialno v slovenski postmoderni književnosti*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Puhar, A.** (1982). *Prvotno besedilo življenja. Oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju*. str. 84, 130, 312. Zagreb: ČGP DELO - TOZD GLOBUS.
- Renner, T.** (1995). *Družine in ideologije*. V: Družina. (zbornik). ur. Jože Ramovš, Ljubljana: Založil Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo.
- Saksida, I.** (1997). Punčka v slovenski mladinski poeziji. V: Aleksandra Derganc (ur.) Zbornik predavanj / XXXIII seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Str. 157 – 189.
- Saksida, I.** (1998). *Petdeset zlatnikov*. Tržič: Učila.
- Saksida, I.** (2005). *Bralni izzivi mladinske književnosti*. Domžale: Izolit.
- Smiljanič, D., Mijuškovič, M.**(1968). *Zakon in družina v zgodovini*. Ljubljana: DZS.
- Smolej, T.** (2010). *Tematologija: izbrana poglavja*. Ljubljana: Študentska založba.
- Slodnjak, A.** (1968). *Slovensko slovstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Slodnjak, A.** (1999). *Pogledi na slovensko književnost. Razprave in študije*. Ljubljana: Nova revija.
- Šifrer, J.** (1983). *Nekateri motivi v Bevkovih mladinskih povestih*. V: France Bevk: Borec in pisatelj. Plenum kulturnih delavcev OF – 8. sklic. Nova Gorica: Goriška srečanja.

- Šinkovec, Č.** (1983). *Obisk pri pisatelju Bevku*. V: France Bevk: Borec in pisatelj. Plenum kulturnih delavcev OF – 8. sklic. Nova Gorica: Goriška srečanja.
- Šircelj, M.** (1977). *O knjigah in knjižnicah za mladino*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Štular, S.** (1999). *Mit o materinstvu*. Časopis za kritiko znanosti. Letnik 27., št. 194, str. 65 – 76.
- Štular, S.** (1999). *Mit o materinstvu*. Časopis za kritiko znanosti. Letnik 27., št. 194, str. 65 – 76.
- Vaupotič, A.** (2002). *On the problem of historical research in humanities: Michel Foucault and Mikhail Bakhtin*. Logos. 2.3 (Fall 2002). 9. februar 2011. [online]. Dostopno na spletnem naslovu: <http://kud-logos.si/2002/09/05/on-the-problem-of-historical-research-in-humanities-michel-foucault-and-mikhail-bakhtin> Ogledano: 12.3.2013
- Vaupotič, A.** (2001). *Hard Times Charlesa Dickensa in Mihail Bahtin*. Diplomsko delo. Dostopno na spletnem naslovu: http://www.ff.uni-lj.si/hp/diplomske_naloge/vaupotic_ales_b/default.htm Ogledano: 12.3.2013.
- Zadravec, F.** (1983). *Bevkov umetnostni nazor*. V: France Bevk: Borec in pisatelj. Plenum kulturnih delavcev OF – 8. sklic. Str. 43-48. Nova Gorica: Goriška srečanja.
- Zadravec, F.** (1999). *Slovenska književnost II*. Ljubljana: DZS.
- Zlobec, C.** (1983). *Razmišljanje o Bevku ali o moči literature*. V: France Bevk: Borec in pisatelj. Plenum kulturnih delavcev OF – 8. sklic. Nova Gorica: Goriška srečanja.
- Zupan Sosič, A.** (2007). *Moški je glava in ženska srce – spolni stereotipi*. V: Irena Novak Popov (ur.) Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj / 43. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, str. 181 – 193.
- Virk, T.** (2003). *Moderne metode vede in njihove filozofsko teoretske osnove*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo.